

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીરાખિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૨૮૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ જુદાંડને દા

વિષય ટ- : ૩

જુદાઈનો ઘા!

(પારસી સંસારની એક વારતા.)

પ્રગટ કર્તા:—આર. ફરામજી

('દીવે આરામ' માસીકના માલિક.)

ખાસ ફરમાસથી

અખનાર-દારાં ખુરશીદજી ર. ડાક્ટર.

'દાખુરડા' 'જાગૈદ'

તે

'જુદાઈ પણ બરબાર' 'ધ્યાર-એક પાહાડ' 'પરજીતર-એક
વહાસ ને વફાની મુરતી' 'જુલેસ્તાન' 'ચંડાળોની
જુબાળમાં' 'જુદાઈ કે મોહરદાર' તથા
'બરોનેટની બેટી.'

છત્યાદી વારતાના લેખક.

(સર્વ હક સ્વાધીન છે.)

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૨૫૦.

સને ૧૯૧૬.

મીંમત રૂા. ૧—૮—૦

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર
રતનશાહ ફરામજી અચારીયા.
કો. કોર્ટ મારકેટ, નં. ૨૭૭—મુંબઈ.

ધી 'અમદાવાદ યુનિયન' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કં. લી. માં
મોતીલાલ શામળદાસે છાપ્યું.

અર્પણ.

લાખમાં એક મળે એવા
ખરા નમાના, ઉદાર દીલનાં, નેક મનોવૃત્તીનાં,
પોતાનાં વાહાલાંઓ પ્રત્યે ઉત્પદા અને પ્રેમાળ
દીલસોઝીલયું નેક જીગર ધરાવતા, તેમજ
પોતાના મીત્રો તરફ માયા અને મેહર
ખાનીની અચુક લાગણી રાખતા
મહારા મુંરળી મમાવાજી

શેઠ ફરામજી દાદાભાઈ લાલકાકા

ને આ મહારો જીજ્ઞે પુસ્તકરૂપી પ્રયાસ તેઓ
તરફનાં મહારાં મોટાં માન અને આહુની
એક અદના ઇલાહી તરીકે અતી
નમનતાઈપુર્વક અર્પણ

કરું છું.

દારાં.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૮૫

મહારૂં બીજું પુસ્તક.

શુક્રાના તે રેહમી બાપનાં, કે એક બીજાં નવાં પુસ્તક સાથે વાંચનારી આલમની રૂબરૂમાં રજુ થવાનો મને શુભાગ્ય સંજોગ પ્રાપ્ત થયો છે. ગયે સાલ એક ન્હાનાં પુસ્તક રૂપે ‘હુંડો-પણુ બરથાર’-નામની એક ન્હાની પણ દીક્ષપત્રીર વારતા સાથે-શોખીન વાંચનારા સજ્જનોની ખીદમતમાં હું હાજર થયો હતો અને તે મ્હારા પહેલા પ્રયાસને મેહરબાન વાંચનારાઓએ ધણો વખાણ્યો છે, એ મ્હારા જેવા એક ઉધરતા લખનાર માટે, ખરૂં કહીએ તો, ધણું ઉત્તેજન પાત્ર છે. ખાસ કરીને એટલા માટે કે તે મ્હારી વારતા પુસ્તક રૂપે કાંઈક તમામ ની છપાઈ ન હતી, મગર અત્રેનાં જાણીતાં માહવારી ‘દીક્ષે આરામ’માં તે પેહલ્લી પ્રગટ થઈ ગઈ હતી અને તે લોક પ્રશંસા મેળવવા જેટલી જાગ્યવાન બની હતી. એમ તેનાં મેહરબાન અધીપતી સાહેબ મારફતે જાણી, મેં તે ચોપડી રૂપે પ્રગટ કરવાનો સાહસ કર્યો હતો.

મ્હારો તે પ્રયત્ન કામયાબ નિવડ્યો જોઈ મને ચોડુંકમાંજ એક બીજું અને વળી તમામ એક નવીજ વારતાનું પુસ્તક લખવાની હોંશ થઈ હતી અને તે મ્હારી ઉમેદને હું સરંજમ ઉતાઈ તે આગમ્ય જાઈ આર. ફરામજીએ પોતાનાં લોકપ્રીય મારીકનાં છટું સાલનાં બીજાં બેટનાં પુસ્તક સાથે એક નામીચી વારતા તૈયાર કરવા માટે મને રોક્યો અને પરીણામમાં મ્હારી ધારણાં કરતાં પણ જુદું જલ્દી હું એક બીજું પુસ્તક બાહાર પાડવાને શક્તિવાન થયો છું.

આ વારતા પારસી સંસારી છે. પારસી સંસાર એટલો તો સાદો છે કે તે જો તેનાં અસલ રૂપમાંજ કાંઈપણ સરાહાવાટ વગર રજુ

ઠરવામાં આવે તો, હું હીમ્મતથી ઠહીસ કે, તે ખીલકુલ ખેંચાણ વિનાનોજ નિવડે. તેથી આ વારતા મધે કાંઈક રસ જમાવાની જ-શરીઆત સર મેં તેમાં થોડોક ઉમેરો કર્યો છે, કે જ, મને માનવાને વિશ્વાસ છે કે, આપણા સાદા મગર શ્રેષ્ઠ પારસી સંસારને જરાખી એમ લગાડનારો નહિજ નિવડશે. એ વારતા કાંઈક ઘડો, શીખામણ અને નિતિનો પાઠ વાંચનારાઓના મન ઉપર ખેસાડો એવી મક્કસદથી મેં તેમાં મહારા વિચારો ઘણેક ઠેકાણે છુટથી આમેજ કીધા છે.

આ વારતા આપણા ટીકાકારોના હાથમાં તો અવશ્યે જશેજ. એ ટીકાકારો માંહેલા કોઈ કોઈ આજકાલ કેવાં ધોરણ ઉપર કામ કરે છે તે એક જાહેર વાત છે. પેપરો અને માસીકોમાં આવતા રીવ્યુઓ આપણને ખેદ સહીત અનુભવ કરાવે છે કે તે મોટા ભાગ અલખટ,—માનવંત અપવાદો બાદ કર્યા બાદ—તમામ સ્વાર્થી રહે છે. એક ટીકાકારને જે બાપડા લેખક સાથે કાંઈક અંગત મતફેર હોય છે, તો તે યાદોમ તેની ઉપર ઉતરીજ પડે છે. તેની દરેક નજીવી ખોડ ખામીઓ ખણીખોડી કાઢી મોટાં રૂપમાં વાંચનારાંઓ સનમુખ મૂકે છે અને તેજ વેળા તેમાં સમાએલી ખુમીઓ જણાવવાનું સાફ અખાડા કરે છે. શું એ અપક્ષપાત ટીકાકારોને કોઈપણ રીતે છા-જતું છે? ખીલકુલ નહિજ. અને આ મહારી પ્રસ્તાવનામાં એવા ટીકાકારો માટે મને બોલવું પડે છે એ બેશક ધણું ખેદભર્યું છે; મગર તે રાસ્ત હોવાથી મને લખવાની ગોયા ફરજજ પડી છે.

આ મહારો ખીજે પ્રયાસ ગુજરાતી સાહિત્યના ટીકાકારો સમક્ષ રજુ કરતાં હું આશા રાખું છું કે તેઓ અપક્ષપાત અને વાજખી નુકતેચીની જરૂરજ કરશે અને નહિ કે, જેમ હું જોતો અને માનતો આવ્યો છું તેમ, એક ઉધરતા લેખકને ઉત્તેજન આપવાને બદલે

પોતાના કાંઈ સ્વાર્થને સાર તેને ખીનજરૂરી ઉતારી પાડશે । એક, એમાં ખામી તો હશેજ. પણ તે સાથે જો કાંઈક ખુબીખી અંદર સમાજોલી હોય તો તે તેઓએ વિસરી ન જતાં ખોલવા દીલથી સ્વિકારશે તો હું તેઓનો આભારી થઈશ.

આ વારતાની ચોપડી ' દીલેઆરામ 'નાં તંત્રી સાહેબે પોતાનાં બાહોશ કલમકશોની મોટી ફાંજમાંથી ખાસ ચુંટી કાઢીને મને લખવા સોંપી તે માટે હું એ બધા બાધનો ધણો આભારી થયો છું. તેમજ વળી મહારી સુચનાઓ અને ઇચ્છાઓ મુજબ તે પોતાને અંત ખરચે પ્રગટ કરવાની એવણે, આવા મોહધવારી અને દુષ્કાળના દુષ્ટ સમયમાં, જરૂર તથા જોહમતની કશીખી વાણી કર્યા વગર તકલીફ ઉઠાવી છે, એ માટે હું એ બધા બાધનો બ્યાદા હેશ્વાનમંદ છું.

આ મહારી લગાર લખાણ થએલી પ્રસતાવના ખતમ કરતાં મને આ વારતામાં ધણીક રીતે મદદગાર થઈ પડેલા મહારા એક દીલસોઝ રહીકનો આભાર માનવાનું જો હું વિસરી જાઉં તો તે કાંઈપણ રીતે યથાર્થ નથી. એ-માઈ કેમસર રતનજી (કેર)- પોતાની રોકાણો અને અડચણો છતાં પણ એક મીત્રને સાહય થવાનાં માત્ર શુભ ખ્યાલથીજ મને મદદ કરી છે તે માટે હું એ ખીરાદરનો ખરા અંતઃકરણથી ઉપકારી થયો છું.

એક જે બોલ સેવટનાં ઝોરખી-થોડાક સમયમાં એક નવી ચોપડી સાથે વાંચનારા મેહરખાનોની ખીદમતમાં હું પોતે ફરીથી હાજર થવાની ઉમીદ રાખું છું અને તે વેળા વાંચનારા મેહરખાનોની ગરમ દીલસોઝીની ફરેક ખાત્રી રાખતો,

૭૬, બજારગેટ, કોટ.

તા. ૧-૬-૧૯.

}

હું છું,

હમારો નમ્ર સેવક,

હારાં ખુરશીદજી ર. ડાકટર.

પ્રગટ કર્તા તરફથી !

અહના માસીક “દીલેઆરામ”ના આઠકોને વાર્તાનું પુષ્પતક બેટ આપવાની પહેલી કોશીશ ગયે સાલ અજમાવવામાં આવી હતી, જે ફતેહમંદ નીવડેલી જોઇ, આ સાલ એક કદમ આગલ વધી એક કોરી કકરતી નવીજ લખાયત્રી વાર્તાનું નવુંજ પુષ્પતક આઠકો સમક્ષ ધરવાનો અમારો ઇરાદો થયો. આ ઇરાદાને અનુસરીને એક ફાંકડા પલોટની વાર્તા લખવા માટે અમે મી. ડારાં ખુ. ર. ડોકટરને ચુંટી કહાડ્યા; જેવણ તે લખવામાં કેટલી હદે ફતેહમંદ નીવડ્યા છે તે અનુભવવાનું કામ વાંચક વર્ગનું છે. હાલ ધણુખરાં જે વાર્તાના પુષ્પતકો બાહેર પડે છે તે બહુ કરીને એક કે બીજી વાર વાર્તા કે ચોપાન્યામાં પ્રગટ થઇ વંચાઇ ચવાઇ ગયા પછી ચોપડીના આકારમાં નીકલે છે. જે કેટલીકવાર કેટલાંક વાંચનારાઓને નકામા જેવા થઇ પડે છે. પણ ખુશી થવાજોગ છે કે આ વાર્તા માટે તેવું કશું છેજ નહીં. “જુદાઇનો ધા!” નામની આ વાર્તા ખાસ આ ચોપડી માટે જ નવી લખાઇ છે અને તે કેવલ નવીજ બાહેર પડી છે. જેથી તે દરેક વાંચનારને આવકારદાયક થઇ પડશે.

“દીલેઆરામ”નો વાંચક વર્ગ અમારી સેવાઓની કદર જુએ છે, તેના નજીવા લવાજમમાં નીયમીત બાર માસ ચોપાન્યા પૂરા પાડી, પતેલીનો ડબલ આંક પ્રવર્તાવ્યા ઉપરાંત આ પુષ્પતક બેટ આપવાનો સંકલ્પ અત્રે ખેડ્યો છે, જે સંખળું તેના કદરનાસ આઠકોની મેહર-બાનીથીજ છે. કાગલ ને પ્રીટીંગ સામગ્રીનો સમ્પત મોંઘવારીમાં

આ કામ અમે તૈયાર કર્યું છે—પણ ઇન્દ્રાવત્સાહ જીવતા રહ્યા ને
સસતું સુકાલ થયું તો ભવીષ્યમાં હજી કાંઈ વધુ કરવાની અમને
હોશ અને ઇચ્છા છે !

લી૦ દુવાગેા સેવક,
આર. કેરામજી,
અધીપતી “દીલે-આરામ.”

માત્ર ગણત્રીની નકલો બાકી છે !

ગયે સાલ 'દીલે આરામ'માં મોટી વાળવાળી સાથ
વંચાયલી સંપૂર્ણ યુરોપિયન સંસારી વારતાની બુક

ભુંડો-પણ ભરથાર !

લખનાર:—દારાં ખુરશેદજી ર. ડોક્ટર ('શાખુરડા')

કીંમત છ આના.

૭૬, બજારગેટ, કોટ.

જુદાઈનો ઘા!

(પારસી સંસારની એક વારતા.)

પ્રકરણ ૧.

તે બંને સુંદરીઓ એક અનુપમ સુંદરતાનું નાદર ચીત્ર રજૂ કરતી હતી. હાથમાં હાથ ભેરવી દીલસોજીથી એકમેકની જોડમાં જમાઈ રહેલી તે, એકમેકથી તદ્દન ઉઘટી ખાસ્યતનો ખ્યાલ આપતી ખુબસુરતીઓ, એક ધણો મનોરંજક ચીતાર આપણી આંખ સારે હાજર કરતી હતી.

બંનેના ચહેરા પર એક સરખી ચીંતા વંચાઈ આવતી હતી; જો કે મોટી એક ધણા ખેંચાણુકારક અને પગવારમાં આંજી નાંખે એવા ચહેરાની હતી; જ્યારે નાહની એક સાદા તથા નરમાશથી ભરપૂર દેખાવની હતી, તોપણુ અત્રે તેઓનાં મુખ પર છવાઈ રહેલા ખીલીકના છાપ તો બંનેના ચહેરા પર એક સરખા પ્રગટ પડેલા દેખાઈ આવતા હતા.

સ્તાં હાવર એક જવાન વિધવા હતી, છતાં તેણીનાં સોહા-મણા મુખડા ઉપર છાજકાપણું અને ઝાંખી અદેખાઈની લીટીએ પ્રગટ પડેલી નજરે આવતી હતી. મેહરાં અવાસ્થા-માખાપનો પનોતો સાલો ખોહી બેઠેલી તે મુકલેસ મધુરી-ચોકરવન હમર તજને હજીતો

જે ત્રણ વરસ થયાંજ એક બાયડી બની હતી, તોખી તેણીના નરસેસ સમાન નયણોમાં નરમાસ અને એહેરા ઉપર ઠાવકાપણું ધણું ખોલ્યું વંચાઈ આવતું હતું.

“ ફકટ એક પખવાડયું વધારે,” રતાંએ ખીલધેલા સાહદે કહ્યું,
“ અને-અને-ત્યાર પછી, મેહરાં—”

“ તું સહાસલામત થશે.” મેહરાંએ પ્રતિજ્ઞા કર્યો. “ હું કેવું ઇચ્છું છું કે એટલા પંદર દીવસ વધા ગયા હોતે. અચ્ચીત કેટલું હું દીવસ જતાં ધણીજ ‘નરવસ’ બનતી જાઉં છું. ધાર કે-કે કંઈ અ-લુધાર્યો બનાવ બની મયો-અને જો! તો પછી બધું કેવું બચાનક બની જાયે?”

રતાંના એહેરા ઉપરનો રંગ પળતાર ઉડી મયો. તેણીની આંખમાં ધારતી સાથે ગુસ્સાનો ચળકાત ચમકી રહ્યો.

“ તું એવું શું બોલેછે જો, બા! ” રતાંએ થપકાથી બરેલા અવાજે કહ્યું. “ જો બનવા જોગ છે તે ફકટ એકજ ચીજ છે કે મહારાં કુઆની બહેનનો વરસો ઉપર જે માલુમ થયલો વચલો ફિકરો મેહરાંમ કરંજ્યા એકાએક ડુટી નીકલે! પણ નહી-મહારી ખાતીજ છે કે તે મરી ગીયોછ! ”

“ હા. ” મેહરાંએ વિચારવંત અદાએ જવાબ દીધો. “ હું ખી એમજ ધારૂં છું, કેમજે જો તે જીવતો અત્રે ફર્યો હતે તો આપણે અત્યાર આગમચનું એને માટે સમજતે. પણ નહી-હી મસ્ત ખી કેડ! ”

“ મેહરાં, ખરેખર કેટલું એનો વિચારજ મને ખુબજાનિ મારી નાખેછ.” રતાંએ બાર મુઠી હોથ મઢાવી કહ્યું. “ જા, એ કેવું બચાનક થાયે! મહારે મારે તે કેટલું બચાનક બને, જો તે વરસો

પછી પાછો જીવતો ફરે તો ! મહેરાં, મેં ગરીબાંમાં કેવા કેવા હાથ-
સોસારાથી દીવસો પુરા કીધાછે ! મેં મ્હારી એ કંગાલ સ્થિતિમાં
વખત કેવો ખુરો પસાર કીધોછે, તેનો તુને તે કેમજ વિચાર આવી
શકશે ! અને જો-હજી તો મેં વરસ દીવસ થયાંજ બપુનું કે
હું એક મોટી દોલતની વારસ થઈ અને તે દોલત મ્હારા હાથમાં
આવવાને હવે ફક્ત એક પખવાડીયું બાકી રહ્યું-તેટલાં ટુંકા અર-
સામાં એ છુટ મામાની માફક પોતાની દોલતનો હક માંગતો આવી
હોયો રહે તો ? આ હાથ હારીબલ ! મહેરાં, તો પછી, મ્હારી નાસી
પાસીનો ખ્યાલ તને સહેજેજ આવી શકશે-તે નાસીપાસી કે જે
મને ફક્ત એકજ પળમાં મ્હારાં મગજથી બેમગજ કરવાને બસ છે ! ”

રતાંનો તીજો સારંગીનાં સરોદ જેવો અવાજ તેણીની ખુબ
સુરતીને વધુ ખેંચાણકારક બનાવતો હતો. છેલ્લો વાક્ય એટલી તો
અસરકારક રીતે ધ્રુજતાં તેણી બોલી કે મહેરાંએ ક્યા અને કુઃખની
બેગી લાગણીએ પોતાની નરમ આંખો તેણી પર ડેડવી.

“મ્હારી ગરીબ રતાં ! ” તેણીએ માયાળુ સાહે કહ્યું. “ખ-
ચ્છીત ત્હારો હાથત થણી ક્યા ખાવા જોમ છે. હું ખરાં જીવરથી
મુશ્કેલ કે ત્હારા મરનાર પુઆએ એવું ઘાટકી વિચ કીધું નહીં હતે !
બધી આખખી રકમ આખ્યા અમાઉ આટલું તને તોવાવું પડેછ તેનાં
કરતાં કાંઈથી શરત વગર ફક્ત એક હજારજ ત્હારા નામપર કીધા
હતે તો ધણું વધારે સરસ થતે. પણ આપ શું મુવું બધું ? ” મે-
હરાંએ ખરી લાગણીથી તેણીનાં પાંસાંમાં બરામલી પોતાની વિધવા
સથી માટે બડમકાત કીધો. “તુને બધી રકમ વરસ દીવસ પછી
તારેજ મને કે બ્યારે તેવજનો સાઉથ અમેરીકા અથવા બનીએ
મહેરાંજ મુવેસોજ પુરવાર થાએ. જોહ, ‘ટીઝ એન્સર્ડ !’ હું એ

ત્હારા મરનાર કુઆ ગુસ્તાદજી પર, મને માફ કરજે, રતાં, એવું વિલ
કરવા માટે, ગુસ્સે થયા વગર રહી શકતીજ નથી; કારણ કે ત્હારા
શુદ્ધ ભરથારના મરણ પછી-તેં આટલી આટલી જંગલી ખમ્યા પછી
તુંને કામખી રીતની આપદામાં પડેલી હું જોતજ શકતી નથી. એહ !
હું કેવું ઇચ્છું કે તું સદા ખુશાલ અને ઉમંગી રહી શકતી હોય !
વળી મને જાસ્તી તો ત્હારા કુઆ પર એમ ચીડ ચઢેજ,” મહેરાંએ
ગુસ્સાથી જારી રાખ્યું. “ કે જે મહેરાંમ જીવતો આવે તો તેની
સાથે ત્હારે પગથું અને તેને બી તનેજ તેની ધણીઆણી તરીકે
કબુલ કરવી ! ઇટજ હુ ખેડા !”

તેણી વાંકી વળી અને રતાંના ભરાવદાર બાલના બાથરા ઉપર
એક હેનવંતી મીઠી કીસી લીધી. તેણી તેણીની સોળતીના નય-
ણામાં પ્રસરી રહેલો નીરાશીનો છાપ જોઇ ખોદવું કહ્યો શકી કે
રતાંનાં દીલમાં અધીરાઈનાં અગાધ દુઃખનું એક જાલેમ જંગ મચી
રહ્યું હતું.

અને શું એ મહેરાંનું અનુમાન ખોટું હતું ? નહીજ. રતાં
જેવી કહેરા સંજોગમાં સપડાએલી સુંદરીનાં દીલમાં અધીરાઈનો ધગ
ધમતો આતશ તેણીનાં બાનેનને બાળી જળીતે ખાખરાખ કરતો હતો,
એમ કહેવામાં શું જરાખી અતીશયોક્તી હતી ? ખચ્ચીતજ નહી.

રતાં ફકટ પચ્ચીસ વરસની ભરજવાન વયે રંડાઇ હતી. તેણીએ
તેણીની પરજોલી જીંદગીમાં જાલેમ ગરીબાઇ સાથે પોતાનાં છંડા વરતો
જીલમ મણો સેહળ્યો હતો. તેણીનાં ભરથારનાં બે વરસ અમાલના
મરણ પછીખી તેણીએ કામખી રીતની સહેલી મુખી જીંદગી મુજરી
હતી નહી. માત્ર વરસ દીવસ થયાંજ તેણીએ તેણીનાં મરનાર
કુઆનાં સોલીસીટર મી. પેસ્તનજી બનાજી મારતે સમજ્યું હતું કે

એક વરસ દીવસ પછી તેણી તેણીનાં મરનાર કુઆની એકલી વારસ થનાર હતી-વરસ દીવસ ખાસ તેવણનાં બેહનના વચક્ષા દીકરાની શોધ માટે આપવામાં આવ્યો હતો. આખા સાડા અગ્યાર મહીના પસાર થઇ ગયા હતા તોખી ધણી શોધબોળ છતાં બેહરામનો કશો પત્તો લાગ્યો હતો નહીં; અને બાકી પંદરજ દીવસની ખોટી, તેણીનાં હાથમાં લમભગ પોણા લાખની દોલત આવવાની હતી શું એ પંદર દીવસમાં બેહરામ દુન્યાનાં કોઇથી છઠ્ઠે ખુણેથી પોતાના હકનો દાવો પુકારતો આવી પુગશે ? એજ વીચારે તે અખળા આતુરતા ને અધીરાઇની આમનાં બળી મરતી હતી.

“તું તો મ્હારી હંમેશનીજ બહાલી છે,” મહેરાંનું હૃદય બોલતું સમજી રતાંએ તેણીના પાંસાંમાં વધુ બરાતાં કશું-કોઇ સાચુત કાનવાળો પહેલ્લેથીજ, મહેરાં અને રતાંનાં બોલવાનાં અવાજની ધબધબથી, કંપી થકે કે પહેલીનાં અવાજમાં ગરમ દીવસોઝી અને સાચીજ માયા સમાઇ હતી, બ્યારે બીજામાં તેથીજ હૃદય બાહરનું અને દેખાદેખીનું હતું. “પણ પણ તું મ્હારી આપદાઓને તે કેમજ મારી હથાવી શકે ? મ્હારા સંકટ મનેજ સહન કરવા સરજેલી છે. મહેરાં, મ્હારેથી બધું ખમાઇ શકાએજ-ટાઇફોઇડ શીવર, કૅન્સર કે કોઇથી તનાંહતું જલેમ આપરેશન ખમવાનું મ્હારાંમાં પુરતું ખમીર છે. ઓ ! પણ મરીમાઇ-દયાહીણુ ગરીબાઇનાં સંકટો હપાડવાને હું તને નાકોવતવાન છેઉ.”

તેણીની આંખમાં આજીવંતો ધસારાબંધ ધસી આવ્યાં; અને દુઃખનાં એક ડસકલાં સાથે મહેરાંની મરદન આસપાસ તેણીએ તેણીનાં હાથ ધણા જીરુસાથી બેરબ્યા.

“હાર્લીંગ, એમ શું કરેજ જો ?” રતાંનું માંથું ધણી હેતથી પોતાની છતીમાં દાખી, તેણીની આંખમાંથી આંજીવંતો રમાલ વટી

જુહી નાખી મહેરાં બોલી. “ મહારી પક્કી ખાત્રી છે કે તારા કુઆની જાહેનનો દીકરો પાછો નહીજ આવશે; અને માત્ર પંદર દીવસની રમતમાં પંચોતેર હજાર રૂપ્યાની દોલતમાં તું રમતી થશે. આઠ એમ સર્તન ઓઢ પડે.”

“ હું પ્રમુખ કે તારા જેટલી હુંખી ખાત્રીપૂર્વક હોતે.” રતાંએ થણાં કડવા અવાજે કહ્યું. “ એ પંદર દીવસની સૌથી છેલ્લી રાત પસાર નહી થશે ત્યાં સુધી મહારા જીવને જરાખી જમ વલવાની નથી. પણ, પણ સમજ મહેરાં, કે જે એ પાછો આવે-હું ખરા અંતકરણથી માંગું છું કે એ નહીજ કુટી નીકળે-અને જે મને પૈસા જોષતાજ હોય તો હું :એની સાથે વીલની રૂએ, પરણી શકું એમ છે.”

મહેરાંએ એક બે પલ બારે અન્યથાથી તેણીની પાસે બેઠેલી તે વીધવાના ચહેરા મમી જોયું; અને પછી તેણીની નજર પોતાનાં પર પડે તે અગાઉ તેણીની બાતેનની અન્યથા તેણીએ દીલમાંજ બડી મુશ્કેલીથી સમાવી દીધી. “ પણ-પણ રતાં હું તો એમ ધારતી’તી કે તું ફરીથી પરણવાનો પ્રયાસજ ખમી નહી શકશે-કે તારા કહેરા બરથાર લવજી-” તેણીએ જાસ્તી બોલવાની, મગર, હીમત છોધી નહી, કેમજે તે પરદેશમાં ગુજરેલા રતાંનાં બરથારની વાત રતાંને હંમેશાં અણગમતી હતી. “ વળી જે માણસની તે સીકલ વટીક નથો જોષ તેને તું પરણવા કમુલ થાય! એ વાત મહાઈ જગર કમુલ કરી શકતુંજ નથી. હું જાણું છું, તું મહારી મનક કરેછ. તેજ અને કહ્યુંતું કેની કે લવજી સાથે તે પરણેલી જીંદગીનો કડવો અનુભવ એટલો તો પુરેપુરો મેલવી લીધોછ કે ફરીથી તું કહીખી પરણવાનીજ નથી ! ”

રતાંએ એક ધીમાં હુમ્મ્યાં હરવાં સાથે તે બાળકીને ચેહેરા નીહાળ્યો. “હું પ્હાઈંછ, મહેરાં,” તેણી ધીમેથી ટકાર કરતા સાહદે બોલી. “કે ત્હારો એવો વીચાર છે કે જે માણસને આપણે ચાહતાં નહી હોઈએ તેને પરણવું ધણું બયંકાર છે. પૈસા ખાતર પરણવું એ ખાનાખરાખીની નિશાની છે, નહી ? એવું શું ત્હાઈં મત તથો ?”

મહેરાંનો ચેહેરો લાલ પુટી જેવો થઈ ગયો. તેણીએ, તે સવાલનો જવાબ દેતાં, તેણીની સગીની આંખ સાથે આંખ મેળવવાની હોંમત કીધી નહી. “રતાં, એ સધળું શબ્દથી કેહવા કરતાં વિચારી લેવું ધણું હસ્ત છે.” તેણીએ કહ્યું-તે અવાજ કે જે કાંઈ ધણીજ ગુપ્ત લાગણીની અસરે સહેજ ધ્રુજતો બન્યો હતો. “પૈસાને માટે પરણવું એટલું તો દુષ્ટ છે કે તેવો નીચ ખ્યાલ તું કદીખી કરી શકશે નહી. હું જાણુંછ કે તું મને પજવેછ !”

પણ રતાંએ જવાબ દીધો નહી. તેણી કાંઈ અજબ કિલટ અને અજબખીથી મહેરાંનાં લાલ થતાં રોખસારાને ટીકતી બેઠી. તેણીનાં બવાં એક વેળાની માફક શરર્મીદગીથી નીચે ગુલાઈ પડ્યાં હતાં, જ્યારે તેણીનાં હોથ પર કાંઈ વિચિત્રજ લાગણીનો પ્રવાહ પ્રસરી રહેલો રતાંને જણાયો.

“મહેરાં,” તેણીએ એકાએક સવાલ કીધો, “મહેરાં, તું જાણેછ કે તું હમણાં કેટલી દીલકશ લાગેછ તે ? તેવું શું કારણ કે તું હજી પરણી નથી ? ખરેખર,” તેણીએ હસીને ટકારથી ઉમેર્યું, “તુને તો પ્યારનાં લગન ધણાં ગમેછ. તું કોઈ સાથે પ્યારમાં પડીછ, વાઈ ?”

રતાંએ છેલ્લો સવાલ તદ્દન બેદરકાર ધમે અને ખુશ મીનજ અવાજે પૂછ્યો હતો, કેમજે મહેરાંને તેણી સારી રવેશ પીછાંચુતી

હતી અને તેણીની જીંદગી રતાં સનમુખ એક ઉંઘાડી બોપડી
મીસાળ હતી.

પણ રતાંની બારે અજબબી વચ્ચે, મહેરાં તરફથી કાંઈ ટકોર
બરીજ જવાખ મલવાને બહારે તેણીના રાખસારાઓ જીયાદા અને
જીયાદાજ કીરમજી થતા ગયા, અને તેણીની આંખ શરમીંદગીથી
નીચે થઈ ગઈ. રતાં તાજુબીથી તે ફરફાર થોડોક વાર ટીકતી તેણીનાં
પાંસાંમાં બરાધ રહી.

“માઈ ડીયર આઈડક, એનો મીનીંગ શું, હું?” બોપડી
મહેરાંને શરમથી મારી નાખતાં રતાંએ હસીને પૂછ્યું. “તું કોઈનાં
પ્યારમાં પડીછ? ઓ, ત્યારે મને કહેની તે કોણ છે? મહેરાં ત્યારે
મહારી ઉપર વિશ્વાસ રાખી મને એ આગમચથી વાકેફ કરતી હતી.
હું કે જે ત્યારામાં આટલી બધી ઉલટ લેઉંછ તેને એમ ત્યારે
અંધારામાં રાખવીજ નહીં એમતી’તી.”

“વાહલી રતાં, મુંગી રહી જા. ખોદાને ખાતર સુપ થઈ જા.”
મહેરાંએ પગથી માથાં વહેર તમામ લાલચોળ થઈ જતાં, રતાંનાં
પાંસાંમાંથી એકદમ ઉડી જઈ, કાલાવાલા કરતી ધમે કહ્યું.
“સધલું તદન પાયા વિનાનું છે. જે તું કલ્પેછ તેમાં કશુંબી વજૂદ નથી.”

રતાં એક માયાળુ હરવું હસી-તે હરવું કે જેમાં દીલગીરી અને
દપકાનો ભેગો અવાજ હતો.

“મહારી ઉપરનો ત્યારો વીશ્વાસ હું જોરજુલમે માંગતીજ
નથી, વાહલી,” તેણીએ દીલગીર સાહસે કહ્યું. “મને એક બે પલ
જ ફીલ થયું કે તું મહારાંમાં આટલી બધી ઉલટ લેછ, ને મને ત્યારી
‘સીકરેટ’ જણાવતી નહી. વેલ, ઇટ’ઝ સીલી ઓફ મી.”

મહેરાંની આંખમાંથી આંસુઓ ખરી પડ્યાં.

“ઓ, તું મને કાંય કપકો દેહ, રતાં ?” તેણીએ ધણા કર-
ગરલા સાહદે કહ્યું. “તું એમ બોલીને મને શરમાવેહ. તું ધારેહ
તેવું કાંઈજ નથી-ને-ને-તુંને તે હું શુંજ કેહું ?”

“સીંદલી ચાઈડ !” રતાં પોતાની જગા ઉપરથી ઉઠી તેણીની
પીત્રાઈની પાસે જતાં બોલી. “ચાલ, અમઠાં આંખ પાંણી ના કર-
લે, હું ત્યાહે જતાની આપુંહ, ને ત્હારો ફરવાનો વખત થયો. તું જ.”

મહેરાં છુટકારાનો એક ઉડો દમ ખેંચીનેજ તે ન્હાના ગરીબ
મગર રવચ્છ ઓરડામાંથી બાહાર પડી. તેણી ધણી નામોશી પાંખી
હોય એમ તેણીને લાગ્યું. રતાંને તે જીગરોજનથી ચાહતી હતી.
અને ફકટ એકજ ચીજ તેણીથી છુપી રાખવા માટે તેણીને ઘણો
પસ્તાવો થયો. ઓ ! પણ તે તેણીને સઘળું કેમ કેહ, જ્યારે હજી
સુધી કશાંતોખી પુરે પાધરો પાયો નખાયો હતો નહીં ?

ખીજા હાથ પર રતાંનાં મનમાં ધણું ઓછું આવ્યું; તેણીની
ઉમદા કઝીન મહેરાં તેણીથી તેણીનો ‘લવ અફેર’ છુપાવાની કાશેશ
કરતી હતી, એ જાણી તેણીના જીમરમાં ધણું લાગ્યું. અને દુઃખ
તથા અદેખાઈનો એક જલેમ ચમટો તેણીની છાતીમાં ટુટ્યો. આહ !
તે પોતે આટલી બધી ખેંચાણકારક ખુબસુરતી ધરાવનારી માહાખુબ
હતી, તે છતાં તેણી પર પ્યારનાં ખેંચાણે કાંઈખી અત્યાર સુધી ખેંચાયું
હતું નહિ-તેણી સીંદા વિધવાપણું સેહવતી હતી ! જ્યારે તેણીની કઝીન
કેટલી સાદી અને તેણીની સાથે સરખાવતાં કેટલી ઓછી ખુબસુરત
હતી, છતાં એક કુલ ઉપર લલચાઈ મધમાખ આવી ખેસે છે તે
મીસાલ કાંઈ આવડે તેણીનાં હાથની આજુ કરતું આવી ઉભું હતું !

તેઓ સુરતમાં નાનપૂરે એક ઘણાં નાહનાં બેઠાં મકાનમાં રહેતાં હતાં; અને જ્યારે મહેરાં હંમેશના ધારા મુજબ સાંજના ફરવા નીકળી પડી ત્યારે રતાંને, કોઇ દીવસ નહીં ને આજેજ, તેઓનું તે મકાન ઘણું એકાંત લાગ્યું.

રતાં કોઇથી દીવસે ધરની બાહર નીકળનારી હતી નહીં; જો કોઇ કદાચ નીકળતી તો ઘણાંજ થોડે છેટે જઇ ઘેર બણી પાછી વળતી. તેણી પોતાને બણીજ નાજીક ને નાતંનદરેસ્ત ધારતી હોવે, ફરવા જવાનું ઘણું ધીકારતી હતી.

પણ આજે તેણીને ફરવા જવાનું એકાએક ફીફફ થઇ આવ્યું; અને તેથી છેક નદીના પુલ પર તે જગા કે જ્યાં મહેરાં પોતે ફરવા જતી એવું તેણીને કહેતી હતી. તેણીએ ખાસ મહેરાંની હીલચાલ તપાસવા ઇચ્છી. તે છોકરી તેણીથી સઘળું છુપાવી તેણીને છેતરતી હતી કે નહીં, તે જોવા અને જાણવા તેણીએ માંગ્યું.

અને તેણી ગઇ. ઘણાંજ સાદો મગર સારા ટેસ્તથી ચુટેલો પોપાક પહેડી રતાં દાવર પોતાનું ઘેર બંધ કરી પોતાની વાહલાંમાં વાહલી કઝીન ઉપર જસુસીપણું ચલાવવા ધરની બાહર પડી. તેણીએ નદીનાં પુલ બણી હેરું લીધું.

પુલની નીચે નદીનાં પાણી ઘણાં શાંત અને સફેદ ચાદરવાહું બીછાંણું બીછાવી રહ્યાં હતાં, પણ રતાંનાં દીલમાં શાંતી હતી નહીં. તેણીનાં જીગરમાં તો નહીં સમજી શકાએ એવા અદેખાઇ અને અશાંતીનાં બળત્રાં બળતાં હતાં. તેણીએ પુલ પર મહેરાંને જોઇ નહીં. એક નાકે ઉભી રહી તેણીએ નજર તાણી તાણી દીધું પણ મહેરાં તેણીની નજરે કેંડે પડી નહીં.

તેણીએ ગુસ્સાથી દાંત બીડ્યા; અને તેણીમાં કાંઈ તકન નવેસ-

રતું જોર આવ્યું હોય તેટલાં જોરથી તે પુલ ઉપરથી તેણી ઠેક
લાંબે વહેર નજર નાખતી ચાલવા લાગી. મહેરાં પુલ ઉપર ફરવા
આવીજ ન હતી, એ હવે તેણીની ખાત્રી થવા લાગી. રતાં લગભગ
અર્ધો પુલ પસાર કરી ગઇ પણ મહેરાંની ફેટેબી ધનનસલ નજ જ-
ણાઇ. આહ! ત્યારે તેણીની ન્હાની પીત્રાઇએ તેણીને યાપ આપી-
પોતે જવાનું કાંઈ કહેતી અને જતી કર્યાં, એમ કરી આપદે
તેણીને છેતરી.

રતાં હજાહર ગુસ્સે થઇ. તેણી એક છેડાથી બીજા છેડા વહેર
લગભગ આવી પુગી હતી અને હવે જતી ચાલવા માંગતી નહીં
હોવે પાછું ફરવાનો ધરાદો કરતી હતી, તેટલાં તેણી ચમકી. અને
નદીની બીજે પાર નીકલી પડતા ડોળાએ કાંઈ એ જણાંને ટીકતી
ત્યાંને ત્યાંજ ફરી ઠાંમ થઇ ઉભી.

નદીને બીજે પાર તેણીએ મહેરાંને કાંઈ ઉચા કદાવર જવાંન્યાંની
બોર્ડમાં ઉભેલી ઠીઠી. તેણી ગુસ્સાથી ગોચા ઘેલી થઇ ગઇ હોય તેમ
બધા ખેંચાઇ ગયલા ડોળાએ તે એકાંત જગા તરફ ઉભેલાં એ જ-
ણાંઓને ટીકતી ઉભી. તેણી માનીજ નહીં શકી. જો કે તે અબળા
મહેરાંનીજ ઉંચાઇની, મહેરાંનીજ ધપ છપને મળતી તથા મહેરાં-
નાંજ જેવા પોપાકમાં સજ્જ થયેલી હતી તો પણ તેણીને એક બે
પળ પુરતો વિશ્વાસ ન આવ્યો.

ગુસ્સાથી ગુંગળાતી છાતીએ તેણીએ વધારે આગળ જઇ પકી
ખાત્રી કરવા માંગી. તે વિચાર અમલમાં મુકે ને અગાઉ તેણીએ
જોયું કે તે બાળાની લગોલમ ઉભેલા મરદે તે બાળાને ધણું જોરથી
પોતાનાં પાસાંમાં લીધી અને એકથી જતી વાહલ બરી ચુંબીઓથી
તેણીને મુખડો બરી નાખ્યો.

પ્રકરણ ૨.

“ ઝા કટલું મોડું ! કટલું મોડું ! તમારી રાહ જોતાં બધું મહારૂં પાકીને પલેઠરખી થઈ આવ્યું. હું તો ધારતો’તો કે હવે તમને આવશોજ નહીં ? ”

મહેરાં અવાસ્થા એક દીલપઝીર હસ્તું હસી, અને તે ખુખસુત આતુર જવાંનના લંખામલા હાથમાં પોતાનો ન્હાનો કર શેકહેન્ડ મારે આપ્યો. તેણે તે જોઈએ તે કરતાં જસ્તી વખત પોતાના હાથમાં રાખી મુક્યો. અને તે ગામડેની જોરીનાં ચેહેરા ઉપર ધ્રાધ આવેલું લોહી ધણી ઉત્સાહ અને મોજથી ટીકતો ઉભો.

મહેરાંએ પોતીકા હાથ તેનામાંથી અળજો કરવાની જરાએ વેત્રણ કાઢી નહીં. તેણી તેના પરીઆરાનો જવાબ તરત કરવા માંગતી હતી, પણ તેણીથી તેમ થઈ શક્યું નહીં અને એક છુપા નજર તેના દેખાવડા ચેહેરા ઉપર નાખી તેની ગાંઠમાં ચુપ ઉભી.

“ આગળ ચાલશો ? આપણે આગળ જઈશું ? ” તે અંગ્રેજ પોશાકમાં સજ્જ થયલા જવાંને તેણીને ચુપ જોઈ-તેણીનાં દીલમાંની લાગણી તેણીનાં મુખડા ઉપરથીજ વાંચી લઈ-સંતોષની એક નજર તેણી પર નાખી પૂછ્યું.

મહેરાંએ જવાબ દીધા વિના તેની સાથે ચાલવા માંડ્યું.

આહ ! તે સુંદરીએ તે જવાંનની લગ્નલગ ચાલતાં મનસે વમાસ્તું કે આ તેજ જગા હતી કે જ્યાં તેણીને આ જવાન્યા સાથે પહેલ વહેલી મીત્રાચારી બંધાઈ હતી. તે એક અચ્છો ચીતારો હતો,

જે પંદર દીવસની વાત ઉપર ચંદ્રી ઉભો ઉભો કુદરતનો ચીતાર ચીતારતો હતો, જ્યારે એક ઘેલું કુતું તેણી પાછળ તેણીને ઠરડવા ધસ્યું આવતું હતું. તે જનવર તેણીને કશીયી રીતની ઇજા કરી શકે તે અગાઉ તે જવાને તેણીને પોતાની બાજુમાં ખેંચી લઇ તે કુત્રાને પોતાનાં હાથમાં પકડેલાં પાટીયાનાં મારથી દુર કરી નાખ્યું હતું. તેજ પહેલાં પળાયાં કાંઈ અજાણ ખેંચાણુ તેની બહુ તેણીને થવા લાગ્યું-તેજ વખતથી તેણી તેનામાં ઉગટ લેવા લાગી.

તેણી પોતેની એક ધણી સારી કળવાયલી બાળા હતી અને કુદરતની બકીહારીઓ વખાણવા અને તેનો ચીતાર કેનવાસ ઉપર ઉતારવાનો તેણીને બચપણથીજ હૃદયાહર શોખ હતો. તે પહેલાં દીવસની ઝોળખાંણુ પછી મહેરાનાં વીચારો નિરંતર તેનાજ હતા. તે અને તેજ વાહાલો જવાન્યો તેનાં ખ્યાલમાં રમી રહ્યો હતો. તેણીને લાગ્યું કે તેણી પંદર દીવસ થયાંજ જાણે આ દુન્યામાં હસ્તી ભોગવતી થઇ હતી-તેની અગાઉ તેણી જીવતીજ ન હતી.

પંદર દીવસની ઝોળખાંણુ છતાં તેઓ એકમેકનાં નામ હામથી તદ્દનજ અજાણુ હતાં. તે એક ધણો સારો ખાંદાંની જવાન્યો દીસ્તો હતો, જેના ચેહેરા પરથી ધણી જદાઓ સહન કરી જાણે હમણાંજ આશ્વાએશ અને અરાંમ ભોગવવા દુન્યામાં નીકળ્યો હોય એમ દીસ્તું હતું. તે બચપણથી હીંદુસ્તાનની બાહર વસ્તો આવ્યો હતો અને તેણે મહેરાને કહ્યું હતું તેમ, થોડાજ દીવસ થયાં તે મુંઝાળ આવી રહ્યો હતો, જ્યાંથી કાંઈ ખાતરી કારણોસર તેને થોડક દીવસ સુરતમાં ધારો નાખવો પડ્યો હતો.

“તહમે આજે આટલું બધું અવાઈ કીધું તે હું તો એમજ સમજવા લાગ્યો કે તહમે હવે ફરી મને મળશેજ નહીં. એ વિચારે

અચ્ચીત હું કેટલો બધો નારાજ થયો'તો." તેઓ લગભગ અર્ધો પુલ તરફ ચુપકીદીમાં ચાલી આવ્યા પછી તે બોલ્યો.

"પણ હું કહી તો ગઈ'તી કે હું જરૂર જ આવશ." તેણીએ સાદામથી જવાબ દીધો.

"હા, પણ આજે ત્હમને મને કંઈ ખાસ કહેવાનું હોવાથી મને ઘણી વધારે અધીરાઈ લાગી. જો ત્હમને કંઈ વાંધો નહીં હોય તો આજે આપણે પુલ પસાર કરી જઈને પેલી બાગીચાએ છેક નદી કિનારે જઈ બેસીએ ?"

તેણીએ હા કહ્યું અને તેઓ પુલ પસાર કરી ગયા હાથ બંધી વળ્યાં અને થોડુંક ચાલી એક ઊંચા ઘરખટની નીચે આવી ઉભાં.

"હું-હું-એમ કહેવા માંગતો'તો" તેણે ટુરત કહ્યું, "કે હવે હું અહીંથી જતો રહેવાનો છેઉં. આવતી કાલે મને અંદીથી કુચ કરી જતી પડશે. મને તેમ કર્યા વગર ચાલવાનુંજ નથી."

બોલી મહેરાં પોતાનાં દીલની લાગણીઓ છુપી રાખતાં બરાબર શીખી હતી નહીં. તેણીનાં મુખડો દલગીરીથી ફીક્કો પડી ગયો અને તેણીની આંખમાં નાસીપાસી પંથરાઈ રહી. તેનાં દીલમાં ખુશાલીનો શેઠ વહેતો અટકવા લાગ્યો, તે મધુરીને પોતાને માટે કાળજીવંત જોઈ, તેની પોતાની તેણીને કંઈ ઘરકાર હતી એવું વીચારી-તે મધુરી કે જેની સાથે હુંક અરસામાંજ તેને ધાડી મીત્રાચારી બાકી હતી અને જેને તે પોતાની તરફ જીતી લેવા માંગતો હતો.

"પણ હું પાછો આવશ." તેણે નરમ સહદે કહ્યું "પણ હું જાઉં તે પહેલાં મહાઈ પોતાનું નામ ત્હમને હું જણાવા માંડુંછ. મહાઈ નામ વહેલી છે-મહેલી ભવત ! અને-અને," તેનાં ચહેરાં

બણે જુસ્સાદાર બની ગયો—તેનો મુખરો કંઈ કશા પવીત્ર પ્રકારે લાલ પ્રકાશીત બની રહ્યો. “હું તને ચાહું છ—સાચી પ્યારથી હું તને પુંજું છ. અને તેના બદલામાં તું મને જરામી ચાહી શકે છે ? બોલ, ઓ બોલ, મહારા ફરેસ્તા, મોહું બોલી મને તારા દીલની સાચી લાગણીઓ કહે.”

મહેરાં અવાસ્થા મરફન સુધી લાલ થઈ ગઈ. તેણીનું નાજુક જીગર તેની પાસે ઉભેલો તે જવાંબ્યો—જે અત્રે તેનાં ઠાંન હોય, તો—બોલે બોલી રીને સમજી શકે એટલાં જોસથી ધડક ધડક થવા લાગ્યું. “ઓ ! કેટલું જલ્દી ? કેટલું અણધાર્યું ? પ્યાર કાહાણીનાં કીસ્સામાં માનવાવાળી અને ઉલટ લેનારી તે મધુરી હતી અને તેણીનાં જ બા-બમાં એક એવો કીસ્સો કેટલો અણધાર્યો બની ગયો ! તેણી મુજતાં જીગરે ચુપજ ઉભી તેની આંખ સાથે આંખ મેલવી તેણી તેને જવાબ દઈ શકી નહીં.

“હું તારા જવાબ માટે ખોટી થાઉં છ ?”

મહેરાં સખ્તો વાટે પોતાનો જવાબ બોલી શકી નહીં—મોઢાંનાં બોલોથી પોતાનાં બાતેનની લામણી તે જાહેર કરી શકી નહીં. તેણીએ પોતીકી ચક્કમો ઉંચકી તે મર્દાનગીબર્યા એહેરા બણી સીધું જોયા કીધું અને—અને તે આશકે તે આંખોમાં જ પોતાનો જવાબ વાંચી લીધો. તેણે બણાં જોસથી તેણીને પોતાની ગોઢમાં દાખી અને એકથી અનેક ચુંમીઓથી તેણીનાં તાજાં ગોલાં જોવા રોખસારાઓને ધમ-ધમાવી મુક્યા.

આ તે તેજ પળો હતી કે જ્યારે રતાં દાવરે અજબથીથી પોહલી પટાક થયલી આંખોએ તે બે પ્યારાંઓની હીલચાલ બાતે-નથી બેમાલુમ અહેખાઈની આગે બજતાં, નીહાળી હતી.

તેણી પહેલી પળો ગુસ્સાથી બધી બમબમી ગઇ અને તે ગુસ્સાનાં ઉસ્કેરાતમાં તેણી બધાં ઝડપી મગર નરમ પગને જે દરખાટ હેઠળ તે બે વાહલાંઓ ઉભાં હતાં તેની જરાક છેડેનાં ઝાડ આગળ આવી બરાઇ. તે બે વાહલાંઓ ગોચા બેઠસ્તાનાંજ સુખ વચ્ચે એક એકની ગોદમાં કેટલી પળો સુધી પડી રહ્યાં—હવા બધી ખુશનુમાં અને લહેકીદાર હતી, પરંતુ ચરંદાઓનાં કલાલોર સીવાય ત્યાં હલ ખાહર સુપકીદી અને શાંતી હતી. એવા ખુશનુમાં દેખાવ વચ્ચે ઉભેલાં તે બે પ્યારાંઓ ગોચા ખોદાયજીનાં ઘેરથીજ આપ પળે આ અવશ્યીમાં માત્ર થોડીક મીનીટની મોજ ભોગવવા ઉતરી પડ્યાં હોયની તેવાં ફીસ્તાં હતાં. રતાંને—તેણીની અદેખી આંખો છતાં—તે કુદરતનાં ગૈબી હાથથી ગુંથાયેલા દેખાવ સ્વપ્નામાં જોતી હોય એવુંજ લાગ્યું.

એ સ્થળે થોડીજ પળો ચાલું રહ્યું—‘પળ’ શબ્દ બેઠ્યે તેના કરતાંખી એછો વખત સુધી ટકી રહ્યું; કેમજે ખીજી પળે જે ઝાડ હેઠલ છુપાઇ રતાં ઉભી હતી તેની એક મોટી ડાંખળી એક મોટા કરાકા સાથે તૂટી પડી અને ચમકીને પેલાં લવરએ તે ઝાડ બધી દોડું. જેવી તેઓની નજર તે ઉપર પડી કે રતાં જીવ લઇને ત્યાંથી નાહથી; ખીહક, ધારતી, હેમતે—શરમની મારી—મુજત્રી રતાં લવર તે દરખાટ હેથલથી નીકળી આગળ પાછળ ફેડે પણ જોયા વિનાં આંખ મીચી ત્યાંથી ભાગી ગઇ.

“ઓ, એને મને જોઇછ—મ્હારી કઝીને મને જોઇછ !” મ્હારાંએ તે જવાન્યાની ગોદમાંથી અજગી થઇ જતાં પોકાર્યું. “ઓ, એ મ્હારે વાસ્તે શું ધારશે ? મને કેવી બેકદર માનશે ? મ્હરા ખોદાય ? એની લામણી કેવી દુઃખાશે ? મને જવા દેઓ—ઓ, મને જવા દેઓ ! ખોદાને નામે હવે જાસ્તી વખત અંહીના યોભવા કહો.”

“ એક પણ થોડા, ” તે આશ્ચર્ય તેણે શાંત પાડતી વખતે માંગી લીધું. “ ડાર્જિંગ, હજી મન ધણું કહેવાનું છે ને મેં તો કટકું બધું થોડું કહ્યું છે ? માફ રાખ કહે તો હું જતો રહેવાનો છું. તું હમણાં મને ના છોડી જા.”

“ નહી, મ્હારે જવુંજ નેહાયે. ” તેમણે જાણતા નથી પણ એ ધણી તીવ્ર વગવાવાની અવજા. જ. પુનર ડાર્જિંગ ! એને બાયા-રીએ અટકું બધું ખમ્યું છે અને-આ ! એ એમ પારશે કે મેં એને ચાલુ અંધારાનાં રાખી છે તો-એ ! એને કેવી કનગી ? લાગશે ? ” મહેરાં એકેકમાં લાગ્યોયે થતાં બોલી, “ મને ના થોડા-મારો-ના બધી ઉભી રહેવા કહે. ખમ્યીન, મને એની પાછળ જવુંજ નેહાયે, મને સમજાવું પડાવી લેવીજ નેહાયે. નહી તો એનાં મનમાં ધણું ઓછું આવશે. ”

“ અને ત્યારે મ્હારા મનમાં નહી ઓછું આવશે, એમ તું મ્હારી આમળથી જતી રહેશે ત્યારે ? ” તેણે તેણીને શાંત પાડતા અવાજે કહ્યું. “ શું એ ત્હારી કઝીન કરતાં તું મને જાણતી નહોતો નથી ગણતી ? એને જવા દે, ડીપ્રેસ્ટ, અને ઘેરે જાય ત્યાંજ એને બધું સમજાવજે. એ એક એની ગેરસલુકામ છે, ” તેણે નારાજ થા વધાર્યું, “ એમ જાડમાં બરાબ એ શું કરતી’તી ? છુપાઇને તાહરી હી-લચાલ તપાસતી’તો ? એનાં જેવો છોકરો માટે તે ખમ્યીત ધણું ધીકારવા જોગ છે. ત્હારી ચોક્કી કરતી’ની ? તાહરી પાછળ પાછળ બમી એક જમુસનો બાગ બજવતી’તી ? મોસ્ટ શેમપુલ ! ”

બોળી મહેરાંને છેલ્લો ‘રીમાર્ક’ ગમ્યો નહી. કેમ, કેમ તે રત્ન માટે આવું બોલી શક્યો-તેની હાંમતજ કેમ થઇ શકી, તે કે જે

આવી મીઠી, આવા ફરેસ્તાઈ દેખાવની અને જેને આટલું આટલું અમ્યું હતું, આટલી નાહતી ઉમરે ધગી અજાયબી ભરેલી રીતે બધાં કદા તનપર ખેંચી લીધાં હતાં ? મહેરાંની આંખ પાણીથી તર થઈ ગઈ.

“જે તહમે મને ખરેખર ચાહતા હોવ તો એની વિરહ કાઠ બી દીવસ કંઈથી બોલતા ના.” તે બાળકીએ આજુઓ વચ્ચે મડગડીત કંઈ કહ્યું. “એ મહારી સૌથી વહાલી કઝીન છે—એક બહેન માય કરતાંબી આળા !”

તેને તે ગડનો મનોહર મુખડો પોતાની છાતીએ દાખ્યો અને તેણીની આંખ ગમ સીધુ બેઠું. “વાહલી” તેણે હસીને કહ્યું. “રતાં—કે પછી જેખી એ હોય તે—મહારા પ્યાર આગળ તો ઓછાંજ કેની ? તહારા પ્યારનો સૌથી પહેલો અને મુખ્ય બાગીદાર તો હુંજ કેની ?” તેણે તેણીનાં મુખી હવા અને દાહની મુખી પડોયી પાકેલાં બોર મીસાલ લાલ થયલા માલો પર એક મોહબતનું સીલ મારતાં વધાર્યું. “વાહલી, હમણાં તું એ તહારી કઝીન પાછલ જાય તે મને ગમવાનું નથી—હું ધણો નાસીપાસ થવશ. હું અહીં થોડોજ વખત છેલ. કાલે તો મને લિઠાંગરી કરવી પડશે.”

“પણ તહમે પાછા તો આવશેની ?” તેણીએ આતુરતાથી પૂછ્યું. “થોડા વખતનાં તહમારું કામ પુર કરીને તહમે અહીં વહેજાંજ પાછા ફરશેની ?”

“બનશે એટલો થોડો વખત હું મહારાં કાંમ સારું ચુગરી વહેલોજ અહીં આવશ.” તેણે જવાબ દીધો. “કદાચજ ત્રણ કે ચાર દીવસ થશે, તોખી એ વખત ધણો લાંબો નથી ?”

“નહી, કંઈ નહીં એટલા વખતની જુદાઈ હું ખમી શકશ.”

તેણીએ કહ્યું “તમે કાગજ જરૂર લખ્યા કરજો જરૂર, જુલ વગર ને હવે મને જવા દેઓ. મહારાં વાહજા રાત્રીને સમજાવી પડાવા લેવા હવે મને અહીંથી જતી રહેવા દેઓ. જો આપ મહારાં પગલાંથી એ જરાબી દુઃખી થઇ હોશે તો હું મને પોતાને કદી-કદીથી માફ કરી શકવાની નથી”

તે પછી ત્યાં થોડી નહી-તેની મજબુત ગોઠમાંથી છુતી થઇ જઇ, તેના ફલગીર ચહેરા પર એક મીઠી નજર, તેની તે નાસીપા-સીમાં તેને છુપો સંખ્યારો દેતી હોય તેમ, ફેંકીને ત્યાંથી જતી રહી. પોતાની અદેખી કઝીનનું મન મનાવી લેવાની મક્કસદથી એક પરાંના હાવભાવથી ગેચા ઉડતીજ તેણીની પુઠે દોડી.

પણ રતાંને તેણી પકડી પાડી શકી નહી, કેમજે તે નાચુક બાળા કોઇ વખતે નહી જણેલા જોરથી રસ્તા પરથી ચાલી ક્યારની પોતાનાં મકાને પુત્રી ગઇ હતા, અને વીજલાંની અડાએ કપડાં કાઢી, મેદાડીથી પોતાનાં વાળનો અમોરો કોડી નેત્રી સાથે રમ્યા કરતી એક આરતી આગળ ખુરસી ખેંચી બેઠી હતી.

મહેરા પોતાને મકાને આવી-ધણી અજનયન થતી, અને સર-મીંદગીથી ઝુલાઇ ગયલાં શીર પોતાની કઝીન સાંમે આવી ઉભી.

“એટલા વારમાં ? આજે કંઈ ધણી જરૂરી પાછી ફરી ?” રતાંએ શાંત અવાજે મહેરાનાં ઉશ્કેરામલા અહેરાને ‘નોટીસ’ નહી કરવાનાં ઢોંગ હેઠળ પુછ્યું.

“હું મરુંજે-હું એમ સમજી કે તુંને મહારી કશાંને માટે જરૂર હોશે.” તે છોડરીએ તત પપ થઇ જઇ કહ્યું-તેણી દાઢ અને ઉશ્કે-રાતથી ધણી હાલતી હતી, જ્યારે લુચ્ચી રતાંએ પોતાના ઉપર અ-

ત્યાર આગળ્યનો કાળુ મળવી લાંબો હતો. ‘આજે-આજે પુલ પર ફરતા મેં તુંને જોઈતા’

રતા એક નાનુક ખડખડાત હસવું હસા. “માઝ ડીપર આ-
ફસ,” તે બોલ, “હું ધ ફેલ કે તે વખતે કાંઈ તું સ્વપ્ના જોતી
હોશે. હું કામ દીસેયા બાહર નાકલું કે? અને તેથી ચાલતી
હેઠ પુલ નેર આઉં? બાહ, કેવું એન્સડ?”

મહેરાં જાસ્તી ગુંચવાઈ. શું તેની કઝોન તેની આગળ જુથું
બોલી તેણી નહાવતી હતી? ઓ, નહીં ઓ, નહીં. તેણીની ફરેસ્તા
જેવી સાચી પીત્રાઈ જુથું બોલે? બોલી મહેરાં ને માનાજ નહીં
શકી-કપ્પુતજ નહીં કરી શકી.

“હું કશું મમજી નથી શકતી.” તેણીએ તેણીનાં હોથો આ-
ગળી વટી ‘ટાસ્ટ’ કરતાં કહ્યું. “અને તેથી મેં તુંને જાણે
જોઈ, રતાં ત્હરીજ કાળી સાડી અને તે પર પતાની કોર, તાહરી
ઉચાઈની તે છંકરી કાઢ—”

“મને લાગેલું તું ઘેલી થઈ મમજ, મહેરાં,” તેણીને નરમ
કપકો દેતી ધમે તે વિધવએ હસીને કહ્યું ‘કાળી સાડી ને ઉપર
પટાની કોર પહેલવાન મહારી એખલીજ પાસે કાંઈ ‘મોનોપોલી’
નથી. એવો પોપાક તો સુરતમાં બધાંએ સજોઈ.”

“માફ કરજો, રતાં ત્યારે હું ઠગાઈલ.” તે બાળાએ કહ્યું;
અને પછી પીઠ ફેરવી પોતાનાં માલ પરનાં ઓરડામાં જતી રહી,
જ્યાં ખુશાલી અને સ્વર્ભીંગી, આતુરતા અને ગુંચવાડ વચ્ચે કેટલો
વાર સુધી સામેની બીંતને ટીકતી કપડાં કાપ્યા વગર તે બેસી રહી

રતાં હાવર, મહેરાંની પીઠ ફર્યા પછી, બીંડેલાં હાંતે પોતાનાં નાનુક

આકારને આરસીયાં જોતી કબી. યા ખુદા ! તે કેવી સુંદર, કેવી મનો-
હર અને મહેરાંની સરખામણીમાં કેટલી ગંધી હશે ચંધ્યાતી ખુશસુર-
તીની હતી ! અને તે છતાં-તે છતાં પેલા એક સોલજરકા જેવા જો-
રાવર અને દેખાવલા મહેરાંનાં જવાન્યાનો ખ્યાર જીતવા મહેરાંજ
સામર્થવાન થઇ હતી-જ્યાર તે પોતે એક કંગાલ સિદ્ધા વિધવાપણું
સેહવતી જેમની તેમ રહી ગઇ હતી. તેજાએ ગુસ્સાનાં આવેશમાં
ધણાં જોરથી પોતાનાં હોથો કરડ્યા, અને થોડોક વખત અગાઉ
મહેરાંને પાંસામાં ધરી ઉભેલા તે જવાનનાં મુ ત્રીને પોતાની આંખ
સાંમે રજુ કરી દીવાની અદેખછયા જ ન મરતાં જીગરે તેવાજ
કંગાલ વિચારોમાં તેજા કેટલો વખત વહેર રમ્યા કીધી

તેણી ચમકી ! બાહન પોતાનાં ખ્યાલમાંથી, બાહર રસ્તા પર
તેણીનું નામ સમજી, ઝળકી ઉઠી. તે કાંઈના કરી શકે તે અગાઉ
એક તારવાળો ધખર ધખર દાદર ચંધી તેણી સન્મુખ આવી ઉભો.
તે તેણીનાં નામના હતો, જેપર સહી કરી તેણીએ લીધી અને ધ્રુજતા
હાથે ખોલી વાંચ્યો.

“ કાંય રતાં, શું છે ? આ બોલની, એ તાર કાણનો છે ? ”
મહેરાં જે અત્યાર આગમચની રતાંનું નામ પોકરાતું સમજી નીચે
ઉતરી આવી હતી, તે બોલી.

રતાં એક કથોર હસ્તું હસી-તે હસ્તું કે જે, એક મીઠી વાંસ-
ળીવાંળી ગળાંની બાજાનાં મુખમાંથી બાહર પડવા કરતાં એક ઘેલા
મનુષ્યનાં હસ્તાંને ધણું મળતું આવતું હતું

“ મુંબાઇથી એ તાર આપના પેસ્ત જી બનાજીએ કીધોહ. ”
તેણી બોલી. “ બાહરા પુઆનાં વિલને લમતી કાંઈ ધણી ખાંતગી

વાત કરવા માટે એવણુ કાલે મને મુંખાઈ તેડેછ. મહેરી, આજે તારો ફકટ એકજ અર્થ થાયછ.”

“ અને તે શું ? ” મહેરાંએ પુછ્યું.

“ કાંય ? નહી સમજી શકતી ? પેસ્તનજી મને એમ કહેવા માંગતા હશે કે મહારા કુઆનાં બહેનનો દીકરો બહેરાંમ કરંજ્યા જીવતો જાગતો પોતાનો હક પુરવાર કરવા પાછો ફરેલો છે ને—ને હું એક બીખારડણુ થઈ ગઈ છું, પૈછએ પૈમની મોહતાજમંદ એક કમનશીબ બીખારડણુ ! ” તેણીએ કહ્યું, અને પછી મહેરાં ને દયા અને દીલસોજીથી તેના બણી જેતી તેણીનાં પાસાંમાં ઉભી હતી તેણીની છાતીમાં પોતાનું માથું ધ્રુપાવી દીધું !

+

+

+

ખીજી સહવારે, સહવારની સફારી પહેલીજ ત્રેનમાં રતાં ઢાવરે મુંખાઈ જવાનું આણુ કીધું. મહેરાંએ તેણી સાથે જોડાવા માંગ્યું હતું, પણ તેણીએ સાફ ના પાડી હતી.

“ અમથો વગર ફાકટનો આવા મોંઘવારીનાં સમયે એ જણાંનો ત્રેન ફેર થાય, ” તેણી બોલી હતી. “ ને તું ત્યાં આવીને કરવાની ખી શુ છે ? ”

અને તેણીએ સુરતથી મુંખાઈની લાંબી કેટાળા બરી મુસાફરી એખલીજ કીધી. ધણાં કદર ખીલામણા ખ્યાલો કરતી તે અખળા પોતાની રોહીને લીધાં વિનાંજ મુંખાઈ પોતાનાં કીસ્મત સાથે આણું કુટી લડવા ગઈ. લેડીઝ કંમ્પાર્ટમેન્ટમાં એઠેલી તે અડુલી અખળાના મનની હાલત ધણી બચળીત રીતે બેએન હતી. જે તે ધારતી હતી તેજ ખ્યાલ ખરો પડે—અને અસ્થિત તે ખ્યાલ તદ્દન ખરાબ હતો.

એવી તેણીને અગમચેતી થઇ ચુકી હતી-તો ઓ ! તેણી પાછી દુન્યાની દયા ઉપર કેવી છુટે-કંગાલ ગરીબાઇ જેને તેણી સદાકાળ ધી-કારતી આવી હતી, જેનાંથી સો ડગલાં સદા દુર રહેવા તેણી ઇચ્છતી હતી, પણ કમનસીબે તે તો એક જુની મીસાલ તેણીનેજ વલગી રહી હતી તેમાં પાછો સપડાઇ જઇ પોતાની છતી જવાંતી અને ખુબસુરતીનો નાશ કરી નાખી આખી જીંદગીની કેવી બરબાદી થાય !

તેણી રડી પડી-તેણીની મનની આવી કંગાળ સ્થિતિમાં જે કામખી તેણીને સધ્યારો આપી શક્યું હોય તો તે તેણીની ચક્ષુ-માંથી નીકળતાં નિરમલ આંશુઓજ હતાં અને તે બાળા તેણીનાં તે કીમતી આંશુઓનો એક મહાસાગર રડી-તેણી પોતે શાંત થઇ શકી ત્યાં સુધી તે મહિલા આંશુઓનો એક દરીયાવ રડી !

મગર મુંબાઇ આવતાં તેણી પુરતી શાંત થઇ ગઇ, અને સ્ટેશન ઉપર ઉતરી તરત ચર્ચમેટ ક્રીટમાં આવેલી મેસરસ બનાજ અને બનાજ, સોલીસીટરસની ઓફીસ બધી હેર્યુ લીધું. જે કે તેણીની છાટી, અંદર સાંચા કાંમ ચાલતું હોય તે મીસાલ, ધમધમ થતી હતી અને તેણીનાં હાથ બરફ જેવા ઠંડા હતા, છતાં બાહરનો દેખાવ તેણીએ ધણી વખાણવાળેગ રીતે શાંત અને હીમતવાન રાખ્યો.

તેણીનો ખુબસુરત આકાર જ્યારે વૃદ્ધ મી. પેસ્તનજ બનાજના ઓરડામાં દાખલ થયો, ત્યારે તે મમતાજી સોલીસીટર પણ ધણો હચરત થયો. કેવો નાજુક મીઠો મુખડો અને રે, તે બાપડી, જે ખબર તે તેણીને કહેનાર હતો તે, કેવી રીતે સમજી શકશે ! તે તેણી માટે ખરે મને દયાથી દાઝી ગયો.

“ મીસીસ દાવર, ત્હમને સુરતથી ધકેલા ખાતાં મુંબાઇ વહેર તેમના મટે હું ધણો દલગીર છઉં,” તેણીને અજબથી ખુરસી આકર

ક્રી તે સફેદ વાલવાળા પરસીએ કહ્યું “ પણ બધું પત્ર વહેવારે સમજવા કરતાં મોઢેપાહું મળી વાતચીત કરવાનું મને ધણું વધારે હિસ્ત લાગતાં તમે ખાનુને મેં ખાસ અંહી આવવાની તસ્દી આપીછ ”

“ છટ મેંટરજ વેરી લીટલ,” રતાંએ મુનીમતથી પોતાનાં અવાજને રિયર રાખતાં કહ્યું. “હું સારી રાતે જાણ્યુંછ, મને અહી કાંય ખોલાવવામાં આવીછ તે. મી. બહેરાંમ કરંબ્યા જીવતા છે, અને તેવણુ બાહરમાંથી ધણી રમડો ખેંચી પોતાનાં કુઆના પૈસા પર પોતાનો વાજખી હક પુરવાર કરવા અહીં આવેલા છે. એજ કેની, મીબ્બનાજી?”

મી. બનાજીએ કાંઈ અભયથી અને ગુંચવાડાથી તેજવાંત વિધવાનાં શાંત મુખડા બણી જોયું. તે એક કેની તેણા માટે બચતીત ખચર હતી અને તેણી કેટલીક શાંત અને ઉશ્કેરાત વગરની અદાએ તે ગળી જતી હતી।

“ તમે ખરાં છેઓ, રતનબાઈ,” તેણે કહ્યું. “ મી. કરંબ્યા જીવતા છે. તેવણુ અહીંજ છે. ત્હમનેજ મજવાની આશામાં એવણુ પાસેનાંજ ઓરડામાં ખોટી ચતા બેઠેલા છે. મરનાર ગુસ્તાદજીનાં પૈસા પર તેનો હક તફતજ ખરો છે-એ તેવણે જરાખી શંકા કે ખતરો નહી રહી જાય એવી કોસમે પુરવાર કરી આપેલું છે. પણ મહારા વાહલાં ખાનું,” તે સોલીસીટરનો અવાજ અહીં હેઠો પડ્યો અને તેનાં ગંભીર અહેરા પર ગુંચવાડાનો છાપ પ્રગટ પડેલો જણાયો; “ આપણને તો એકજ બાબત અત્યારે ‘ડીસ્કસ’ કરવાની છે, જે કે તે ધણીજ નાજુક અને મુશ્કેલ છે. બેહસ્તી ગુસ્તાદજીનાં વિલની એક કલમ ત્હમને યાદ છે? તેવણનાં પૈસા ત્હમારાજ હાથમાં, જે બહેરાંમ જીવતો પુરવાર થાય તો, રેહ, ફકટ એક શસ્ત્રે, અને તે-તે એવણની પેલી આશા!” તે સોલીસીટર અહીં બેસતો અઠકી પડ્યો.

રતાં દાવરનું જીગર ધણું જોશથી ધબકરા મારવા લાગ્યું, એ
મી. બનાજીનું સેવટનું સમજીને; અને તેણીનાં શીકા સફેદ ગાંભો ઉપર
ધસારાનંધ લોહી ધાધ આપ્યું.

“મહારા મરનાર કુઆની એજ એક આશા હતી કે મહારે
એ મી. બહેરાંમ કરંજ્યા સાથે પરણવું. જે તે પેસા પર હું દાયું કરવા
માંગતી હોઉં તો.” તેણીએ ધણું દમામદાર સાહદે કહ્યું. “પણ એ
આબદને ધણી નાજીક અને ગંભીર ગણવાની કશીજ જરૂર નથી.”

“આમ બેગ ચાર પાર્ડન, મીસીસ દાવર.” તે સોલીસીટરે એક
પગ પર બીજે પગ ચલાવતાં કહ્યું. “પણ મી. કરંજ્યા એ આબદને
ધણી ગંભીર લેખે છે. ત્હમે આબ્યાં તેની અગાઉ પા કલાક થયાંજ એ
વિષેની વાત એ જવાંને મહારી આગળ કીધી છે. એવણે ત્હમને જોયલાં
છે-ને-ને-તેવણુ ત્હમારા એક મોટા વખાણુતાર છે, અને મરનાર ગુસ્તા-
દજીની સેવટની મરજીને માન આપવાનો એવણુનો ધરાદો છે.”

તે સોલીસીટરનું અચકી અચકીને જાળગાળ જોલેલું સમજ
જતાં તે ચાતુરીને જાજીવાર થઇ નહી. તેણીનું મગજ હવે વિજલ્લીની
ઝડપે કાંમ કરવા લાગ્યું-તેણીની આંખ સાંમે મધ સાંહજે જોયલો
‘લવસીન’ અને તેમાં આશ્ચર્યનો ભાગ બજવતા પેલા દેખાવડા જવા-
નનો ચેહરો ધાધ આબ્યો, અને અદેખાઇનો એક જલ્લેમ ચમતો
તેણીના જીગરમાં તુલ્યો. મહેરાં જ્યારે પરણી જઇ સુખી થનાર હતી
તો તેણીએ પોતે શા સાફ આવી સુંદર તક જોહરી જોઇયે? તેણીએ
કાવકા ચહેરે તે જુદું સોલીસીટર બણી જોયું.

“મહારે માટે આવું સફૂ ચત ખાંધવા કાજે મી. કરંજ્યા ખ-
ચ્છીત ધણું બલાં હોવા જોઇયે.” તેણીએ સાદાઇથી કહ્યું. “પણ હું
સમજી નથી શકતી કે એવણુ મને ક્યાં અને ક્યારે જોઇજ.”

“મી. બહેરાંમ ત્હમને મળવા બધાં આતુર છે, તે સીવાય એવણે મને ખીજું કશુંખી જણાવ્યું નથી.” રતાંનાં સાદા જવાબથી બાતેનમાં રાજ થઇ મી. બનાજ સોલીસીટર બોલ્યા. “જે ત્હ-મારી રજા હોય તો હું એવણને બોલાવી મગાઉં ! એવણ હદ બાહર અધીરાઇથી પાસેનાં ઝોરડામાં ત્હમારે માટે ખોટી થાયછ.”

તેણીએ રજા આપી; અને તેણી સમજી શકે એટલાં જોશથી ધબકતાં જગરે, તે આવે ત્યાં સુધી, તે મનોહર વિધવા પોતાનાં નાણુક કર બો-ળામાં મુકી એકી જગરે નીચે જમીનને ટીકતી એક પુટલાં મીસાલ બેસી.

અને આખરે તે આવ્યો—હંચા દમામદાર દેખાવતો, પોહળી પેશાંનીવાળો અંગ્રેજી પોષાકમાં સજ્જ થયેલો તે રતાંને વખાણનારો જવાન, મી. પેસ્તનજ બનાજ સાથે તે ઝોરડામાં દાખલ થઇ તેણીની સાંમે આવી ઉભો. તે એક બે ડગલાં ઝોરડામાં ચાલી આવી, રતાંને હરખમર બેડવા દોડવાને બદલે, તેણીને જોઇ તમામ સકમખકમ થઇ એકજ જગાએ ચીટકી રહ્યો !

“મીસીસ દાવર, મને મી. બેહરાંમ કરંજ્યા સાથે ત્હમને ઝો-ળખાણ કરાવવા દેઓ.”

અને રતાંએ પોતાનાં બવાં તેણીનાં કઢીનને જોવા હંચકયાં ! તેણીની સાંમે એક કાઇ કદર ખીહામણો કાળો દૈત્ય આવી ઉભો હોય તેમ તે બાળાએ ખીહકની એક કારમી ચીસ પાડી, અને અર્ધી બે-સુદ્ધીમાં પોતાનું બરાવદાર વાળવાળું માથું તેણીએ ખુરસાનાં હાથ ઉપર નાખી દીધું !

કેમજે બહેરાંમ કરંજ્યો તો કાઇજ નહી, પણ મગીય મહેરાં અવાસ્માનો બવર હતો, કે જેની ગોદમાં સુખે કરારે મહેરાંને દબા-યલી ગઇ કાલેજ સાંજે અદેખી આંખે રતાંએ દીઠી હતી ! !

પ્રકરણ ૩.

રતાં દાવર એક બડી પાહવરડી અને ચપળ બુઢીની બાળા હતી. તે અર્ધા સેકન્ડની બેસુઢીમાંથી જેવી જગૃત થઇ તેરી તરત જ પામી ગઇ કે શું બનવા પામ્યું હતું-કેટલી હદની ગંભીર જીવ થઇ હતી. તેણીની સાંભે ઘણી દયા ખાવા જોગ હદે કંગાલ બની તેણીને ટીકતા ઉભેલા બહેરાંમ કરંજ્યાએ જીવમાં મહેરાં અવાસ્યાને, રતાં દાવર સમજી કેવો ગડબડ ગોંટાળો વાળ્યો હતો તે પામી જતાં તે ખુશ્મુરત મકારને વિવંચ લાગ્યો નહીં.

તેણીએ તેને બરાબર જોયો-તે ચુપકીદી દરમ્યાન જોટલી સેકન્ડસ તેણીને મળી તેમાં તેણીએ તેની પુરેપુરી 'સરવે' કરી લીધી. આહ ! કેવો જોગ થટમારો. રાગગદાર મુખડો, અને અરે, પોતે કીધેલી એક ગંભીરમાં ગંભીર જીવથી તે કેવો ધોયલી ચાદર જેવો સફેદ મારી મયો હતો ! તેણીનાં લાગણીથી ધ્રુજતા હોયોને કાંત પાડવા તેણીએ તેઓને કાંત વચ્ચે લીધા, અને તે પળથી તેણી મહેરાંને ધીકારવા લાગી-એક જોસદાર મજબુત તીરસ્કારનો તીર તે નિરદોષ બાળા માટે તે વિધવાનાં દીલમાં લાગ્યો, તે કોમળ બચ્ચાં જેવી કુંવારીકા કે જે તેની અદેખી કઝીનને પોતાનાં જાનંધી બીજ્યાદા આહતી હતી !

સા ચુપચાપ થોડીક સેકન્ડસ એમનાં એમ પડી રહ્યાં; આયંદે તે ચુપકીદી જ્યારે નહીજ ખમી સકામ એટલી હદે કંગાલ બનવા મઇ, ત્યારે પેલા બુઢા સોઢીસીટરેજ તેતોડવાની પોતાની ફરજ વિચારી.

‘મે’ રતનબાઇને બહું કહેલું અને સમજાવેલું છે, મી બહે-

રામ," તેવણે કહ્યું. "હું મ્હારી કલ્પના સ્થિતિનાં આધારે કહી શકું છું કે ત્હમે સુરત ગયલા હો. જોખ્યે, અને ત્યાં તાન બનવા જોગ છે કે, મીસાસ દાવર ત્હમારો જોવામા આવ્યાં હોય, તે-તે ત્હમે તેણીનાં એક સાચ્યા વખાણનારા બન્યા હોવ. પહેલી નજરનો પ્યાર તે એજ. ખચ્ચીત-ખચ્ચીતજ ધણું 'રોમન્ટીક' ધણું ચાર્મીંગ!" પછી તે સફેદ વાળવાળા સોલીસીટરે રતાં બણી એક બાઉ કરી વધાર્યું, "હું આશ્ચ રાખું છું. રતનબાઈ, કે ત્હમારા મરનાર પ્રુઆની મરજીને આધીન થવાનો જે મી. કરંજ્યાનો ઇરાદો છે તેમાં ત્હમે અમરથી ખલલ નહીજ નાખશો."

રતાંની આંખ કાંઈ વિચિત્ર ચમકારાએ ચમકી રહી. એક પળમાં તેણીનાં હાથમાં હાલમાં કેવી સત્તા હતી તેનો તેણીને વિચાર આવ્યો. જે તેણીની સાંમે ઉભેલો જવાંન, જેને થોડીકજ પળોમાં તેણીનું મન આકર્ષી લીધું હતું તે મહેરાંને પરણે તો તેણીની કેવી અવર દશા થનાર હતી, તેનું એક આહું ચીત્ર તેણીની નજર સન્મુખ ખડું આવી ઉભું. તેણીને સઘળું મળે-પૈસા, મોબો અને સેવરે એક એવો બરથાર કે જેની પર કોઈ પણ જવાંન કુંવારીકા પોતાનો પ્રાંથ વટીક સફકે કરવા રાજ થાય.

નહી!-એક વખત મુકીને લાખ વખત નહી. આ તેણીનાં હાથમાં આવેલી આકતી મુંદર તકનો લાભ જનો મુકવાને તેણીને ગમ્યુંજ નહી-તે થયલી ભુલનો તે અદેખી અબજાએ પુરતોજ લાભ લેવા ઇચ્છ્યો. તેણીનાં જીમરમાં સમાયલી અદેખાઈ અને ધી-કારની ભેગી લાગણીએ બાપડી મહેરાંનો હક પચાવી પાકવાની હક મુધીની તેણીને લેઈ લીધું બતાવી.

તેણીએ તેણીની આંખો-તેણીની ખુબસુરતીની સાથી મોટી

અમરૂરી ઉવરી અને જરાંન બહેરનાં એકેર બણી સીધું જોયું,
તે કમખખ જરાંને વધુ વાયા વિનાને. આ નાહાંમતવાન
કરતી કીલમે.

“માહત કુઆ-તમારા મામ-મ્હારી મણી એટલા બધા
માયાળુ હ. કે નેવણુ ॥ કોઈની મરજને તહી નાન આપવાનું મ્હારું
જીગર ચાલતું નથી.” નેણાંય તદ્દન ધ્રુજવા વગર મીઠા સરળ સાવદે
કહ્યું. પછી હસીને વધાર્યું. “કદાચી મ્હારું બોલવું તદ્દનને ધર્યું હો-
મતમરું અને બાહુરુબરું લાગતું હશે, મગર, હું આસીઆય-
લાગ્યું અને કાંગલાં કુંગમાં થવાનું ખગ જીગરવાં ધીકાર્યં. મને બો-
ળાપણું અને બરબરું સાચ્ચા બોલું વધારે પસંદ છે.”

“કવામટ રામટ ! બોળાપણું અને બરબરું બોલવા ન જેવું બીજું
મુંદર છેજ શું ?” બુદ્ધા મી. બનાતએ વચ્ચે હોમાળ્યું. “ખચ્ચી
તજ, મી. કરંજ્યા તદ્દમારા ધણાં આભારી છે-વગર શકે-વગર શકે
એવણુને આભારી થવુંજ જોઈયે. તદ્દમને ‘રોમૅન્ટીક’ કૈશને શોધી
કાઢવા માટે એવણુને વાજબીજ ઇનામ મળેલું છે. મીસીસ દાવર,
જો કે હું એક બુદ્ધા સુકઈને છોરાં જેવો થઈ ગયલો શખ્સ છેડ’,
તોમી મને ‘લવ અફર’ વાંચવા અને ખામ કરીને અનુભરવા વણે
જ મમેછ. ખાસ કરીને તદ્દમારા જેવું ‘રોમૅન્ટીક કપ્લ’ બધારે
મ્હારા હાથે સંગાયલું હું જોઈશ ત્યારે, ઓ ! બ પછી હું મગરૂરીની
કેટલો ફૂલી ફારી જવશ !” અને તે બુદ્ધા તેની સાંમે ઉબેલું તે
‘રોમૅન્ટીક (I) કપ્લ’નાં જીગરમાં થતી ચીત્રવિચિત્ર લાગણીનો કશોખી
ખ્યાલ કર્યા વગર ખડખડ હસ્યો.

તેને તેનાં ચસ્માનાં કાચમાંથી તે જોડાને જોયું. ખચ્ચીત તે

એક ખુબસુરત જોડું દીગતું હતું. બહેરાંમ કરંજ્યો હતોજ એવા પહે-
લવાંની દેખાવનો, તે સોલીસીટરે વાચાર્યું, કે રતાં તેનાં પ્યારમાં પહે-
છીજ નજરે પડી હોય, તેમાં કશુંખી, અન્યયખી બધું હતું નહી. એ
શક, તે ધરડા ધારાશાંસ્ત્રીને લાગ્યું કે તે જોડું જાણે ખાદાયજનાં
મકાંતેથીજ બડાઇને આ ફાંતી અવનામાં આવ્યું હતું.

“ મેં કોઇ પણ દીવસે,” તેણે તે બેને હજી ચુપ જોઇ વધાર્યું,
“ પ્યારનું કામકાજ એટલું સંલ અને સહેલાઇથી સરંજામ વિતરશે
એમ અનુભવ્યું નથી હું ત્હમો બેને ખરાં જીગરથી મુશારકાદી
આપુંછ. અને હું આશા રાખુંછ,” તેણે એક લુગ્યાં મતલબી દસ્તાં
સાથે જારી રાખ્યું. “ કે ત્હમારાં લગ્નની તૈયારી કરવામાં મુખ્ય ભાગ
બજવવાની મોજ ત્હમો મને આપશો.”

બહેરાંમ કરંજ્યા તરત ને બરત જવાખ દેવા માટે ઘણો વી-
ચારવંત ખની ગયો હતો. તેણે ઘણી મુશીબતે તે બટકખોલા મી.
ખનાજનાં સેવટનાં વાક્યનો માત્ર ડોકાંનાં લહેકાથી જવાખ દીધો.
તે આપડો એક છટકાંમાં સપડાઇ ગયો હતો, જેમાંયા આસાનીથી
છટકવાનો તેને એકખી માર્ગ સુઝયો નહી તે એક ઘણાં નમ દી-
લનો અને નાખળી લાગણીનો જવાંન હતો-કોઇનાં ગમે એવું છતાં
લાગણી દુઃખવવા જેટલો તે કદીખી ધાટકી ખનતો હતો નહી.

અને એજ તેની એ કમખખત પોચી લાગણીએ તેની આસ-
પાસ જળ ઘણી મજબુતાઇથી ફેલાવી દીધી. ને રતાંને કેમ કહી શકે
કે તેણીને તે મુદ્દલ આહતો હતો નહી-ને તો કોઇ ખીજજ ખાખા હતી
કે જેણીને તેણે તેનો પ્યાર સંપૂર્ણ કયો હતો ? તે તેણીની, તેણી એક
ગંભીર લુલાવો ખાતી હતી એવું કહી, ઉમેદનો કેમ નાશ કરી નાખે-

તેણીની આશાને ધણી ઘાટકી રીતે એક મરણતોલ ફટકો કમ મારે ? તે એક લોહાનો ગોટ ગળી ચુપ રહ્યો અને પોતાનાં ખીડલા હોથો હેથળ, એક નહીં માર યધ શકે એવી ભુજ કરવા માટે તથા સુરતમાં જરતી વખત થોખી વધારે પકો નહીં થવા કાળે, પોતાની હંદગીને ખરાં દીલથી શ્રાપ દેવા લાગ્યો.

ત્યારે તેની ને જાલી કાણુ હતી ? તે કાણુ મુશ્કેલ મીઠી મધુરી હતી કે જોનો પ્યાર જીતવાને તે સામર્થ્યવાન થયો હતો ? ને પોતાનાં દરજ્જાથી તેણીને નાવાકેદ રાખી સુન્નમાં તેણે ધારી રાખેલી પ્રીયાનો પ્યાર જીતવા આગ્યો હતો; જોને બક્ષે તે ખરેખર કાણુને ચાહી શક્યો હતો ? ને ધણો અજ્ઞયમ થયો. અરે, મધ કાલે સાંજ સુધી તેને તેની હંદગી કેવો પ્યારો ને ઉલટ બરેલી લાગતી હતી ! અને હવે ? એક બયાનક ‘ત્રેલડી’ !

“મેં શું કશું તે તહમે સમજ્યું કે મી. કરંજ્યા ?” બણે તેનું તે કુળ મહેરૂં હોય તેમ સાહદ લગાર મોટો દાદી ને સોલીપીટર પુછ્યું. “હું એમ કહેવા માંગુ છું કે તહમારાં લગનની ગોઠવણુ જો મહારાહાથમાં તહમે સોંપશે તો અગ્નિતજ હું હદ વિતાનો રાજ થવશ.”

“અલખત, મગર શકે તે મજાહતો લાહતો તહમનેજ ચાખવાનો મલશે.” બહેરાંમ એક તાણી વોડાને હરવાં સાથે ખોલ્યો. “હું ખીજ કાઢને એ કાંમ સોંપીશ નહીં.”

તેનાં અરાજ અને લાવમાવથી ધરડા મી. ખનાજી ત્રણાં અજ્ઞયમ થયા. તેવણુ લગાર ગુંચવાયાખી ખરા; મગર, રતાંએ તેને એકદમ સ્વીકાર્યો હતો, તેની ખુશાલી અને સમદિગીની ભેગી લાગણીની એ અસર હશે એવું વિચારી તેવણુ કશું તે વિષે ખોલ્યા નહીં.

“સુડ,” તેવણે કહ્યું; “અને હરે હું ધારંજી તેમ ત્હમે બંનેને બધાં બધાં ટાહેલાં અને વણીય ની મોઢવગા કરવાની હશે તેવી ત્હમે બંને એખલાં પડો તો સાફ ઓશીસ, લવઝે ને માટે ‘સ્ટેન્ડ’ જમા નયા.” અને તે હર્યો. “અને તેથી ત્હમે કહે એ-ાંતમાજ એવી ટાહેલાં કરવા માંગતા હશે. મી. કરંજ્યા, મ્હારી માટેર નીચેજ છે, જે ત્હમે ત્હમારો ભવિષ્યનાં બણીઆણાને કહે લઈ જવા માંગતા હોય તો.”

“તે ઉપરાંત ત્હમારે, મી. બનાજી, ઉમેરવું જોઈતું’તું કે હું અહીં મુંબાઈમાં થોડા કલાકનીજ પડરાણી છઉં.” રતાંએ પોતાની ખુરસી ઉપરથી કુદકો મારી ઉઠતાં એક હીમતમયીં હન્યાં સાથે કહ્યું. “મને માંજે તો સુરત બણી પાછી કુચ કરી જવી પડશે.”

“ત્યારે તો હું ત્હમને એજ ‘સર્જેસ્ટ’ કરંજી, મી. કરંજ્યા,” તેણે બહેરાંમ બણી ફરી વધાર્યું. “કે મનઆઈને ત્હમે જે હોટેલમાં ઉતર્યાંજ ત્યાંજ થોડા કલાક લઈ જાઓ. એવણુ ખાંચારાં જુખાંખી ચયાં હશે.”

અને બહેરાંમને તે સુચનાને માન આપવુંજ પડ્યું. રતાંને હાથ મગજમાં નાંખી એક ચાવી આપેલાં પુટલાં મીમાત્ર, પોતાનાં હોટેલમાં જવા માટે, એકબી મોલ મોલ્યા વગર દાદર ઉતરી, તે ઓ-શીસ આગળ ઉભેલી એક મોટોરમાં તેણીને પહેલાં બેસાડી પોતે બેઠો.

બહેરાંમ તાજ માહજ હોટેલમાં ઉતર્યો હતો. ચર્ચગેટ સ્પીટથી હોટેલ બણી કેટલીક પલો તે બંને જણાં ચુપ બેઠાં. તે ચુપકીદી હર-આન તે બંનેનાં વિચારોની વચણ તદન શુદ્ધીજ હતી-એક, જુવનાં બોજે એક નિરદોષ અમળાનાં જીગરને બલેમ જખમ કરનાર હતો,

તેનાં બચબીત વમલમાં વીંટલાયલો હતો, બ્યારે ખીજી, કેવી કુનેહથી પોતે એક રાખ જેવા જવાંનને પોતાનો કરવાને સામર્થવાન બની હતી તેનાં ખ્યાલમાં ફતેહથી રમતી હતી.

તેણીએ તેણીનાં આગલા બરથાર લવજી દાવર સાથે તેને સર-ખાઓ. તે બદકેરદાર બરથારનાં મોહન માટે તે પરવરનાં ચાલુ હજારો હજાર શુકરચુગ્ગર કરતી હતી, અને હવે ? હવે એક આવો સુદર બરથાર નજદીકનાંજ ભવિષ્યમાં પામવા માટે તે તે કીરતારનો અત્રે ઉપકાર માનવા લાગી. ઓ ! કેવો ખુબસુરત ! કેવો કાઠખી અખ-ળાને અદેખાધથી બલાવી જલાવીને ખાખ રાખ કરી નાખનારો તે મુખડો ! તેણી એક મગફરીબર્યું હતું, તેનાં જુરા ડોળા, તેની ઝીણી દોરા જેવી મુછ અને કળી વાળ સાથનાં બરાવદાર માથાનો ચહેરો નિહાળી, હસી. તેણી અત્યાર સુધી ધણી દંડી અને ટેકવાળી રહી હતી. હવે તેણીને લાગ્યું કે તે તેણીની ખંતે ખુખીઓ તેણીને તજ મધ હતી અને એક ઉછાછથી, નાહાંન નિશાળે જતી છોકરી મીસાલ તેણી તે દીલજીત ચહેરા પર મોહી પડી હતી-પહેલી નજ-રેજ તેણી તેનાં પ્યારમાં પડી હતી.

ખીજા હાથ પર, રતાંની છક કરી નાખનારી ખુબસુરતી અને પહેલીજ નજરે કાઠ પશુ દહ મગજનાં શપ્સને તેણી માટે પ્યારથી આંધળો બનાવી દે એવો ઘટમારો ઘાટઘટમ જેવાની આંખ કે તેને વખાંચવાનું બેળું તે ધડીએ બેહરામ પાસે ફાલતુ હતું નહી. તે અ-ભાગ્યા જવાંનું જીગર હર પળે હાયહાયનાં પોકારો પોકારી રહ્યું હતું-એક કે જેણીને તેણે સ્વપ્નાં દીલનાં જોશથી ચાહી હતી તે, તેની આજીબાજી ફરી વળેલી કોરોરા સંજોગની સાંકળ અને પોતે કીધેલી નહી માફ મધ શકે એવી એક મુખાંધથી, તેનાં દીલમાં આ-

તથાનાં સોઢાજ સવગી હડયા હતા. રતાં દાવર માટે પણ તેનું હૈયું તેને ઘણું દુઃખ દેતું હતું.

તેનાં મુખમાંથી બાહર પડતું એક દુઃખનું ડચકું તે માહમુશી-ખતે યોગાવી શક્યો-તેણે ઘણી વખાંજીવા જોમ રીતે પોતાનાં બાતે-નની દુઃખભરી લાગણી જાહેર થતી અટકાવી. તે પોતાનાં વિચારોને કાંઈ ખીજ વધુ ખુશકારક યા ખીજાનણી વધાણો આપે તેટલાં એક સફેદ લીસી ચામડીનો કર, જાણે એક કારીગરે ઘણી સંભાળથી તે તૈયાર કીધો હોય એવો એક સંગેમરમરનો જોળ કટકો, તેનાં મજબુત હાથ ઉપર આવી ઘણાંજ નાણુક જોરે પડ્યો.

“ મ્હારે માટે આટલી જાંધી તઝદી લેવા માટે હું ત્હમારો ઘણો ઘણો આભાર માનવા માંજુંછ,” તે બડબડી, “ સુરત સુધી આવી મ્હારે માટે ખોલ કરી-મને જોઈ પીછાણી-ત્હમે મને વખાંજીતાં સીખ્યા તે માટે હું ત્હમારી જોટલી ઉપકારી છેડ એટલી ઓછી. પહેલાંતો-પહેલાં તો ત્હમને જાણ્યા અને જોયા અગાઉ જ્યારે મને મી. ખના-જીએ બધું કહ્યું ત્યારે હું તે માનીજ નહી શકી પણ હવે-હવે મને લાગેછ, તે મ્હાઈ કીસ્મત હતું, કેમજે,” તેણીએ ચહેરામાં લાલ થતાં વધાર્યું, “ હું પણ ત્હમને ચાહતાં શીખીછ ! ”

જાહેરાંમે એકાએક નજર ઉંચકી તે ચહેરા બણી જોયું-વખાંજી હયા અને દીવસોઝીની એક નજરે ! ઓ ! તે એક કેવો ખુદાની અદ્ભુત શક્તીનો ખ્યાલ આપતો ખુખીવંતો ચહેરા હતો, અને રે, તે અભાગ્યાએ ખેદથી મનસે વમાસ્યું, તે તેને કેટલો કમતો હતો ! તેને તેની નજર ખીજીજ પગે તેણીનાં ચહેરા ઉપરથી ખસાડી નાખી.

“ ત્હમે એટલા સરમાઓછ કાંપ, મી.-ઓ નહી, હવે તો મ્હા”

તહમને બહેરાંમનાંજ નામથી બોલાવા જોઇએ-હવે આપને એકમેકથી કાંઈ જુદાં અને અંજણાં નથી. બહેરાંમખી બર્ધુ નામ મને તો નથી ગમતું-એ કાંઈ ઘણું લાડકું નહીં લાગતું. બહેલી, મને તો બા બહેલી નામ ઘણુંજ વાહકું લાગેછ. તહમને તો અડચણ નથીની, મહારા બહેલી ભગટ, જે હું તહમને એ નામથી તેડું તો ?” અને તેણી હસી-તેણીનાં હાથમાંથી હવે તે સરકી ન જાય તે માટે પુરતાં ચરીત્ર કરતાં રતાં હાવર એક દીક્ષપત્રીર હરવું હસી.

“ નહીં-જરાખી નહીં ” બહેરામ કરંજ્યાએ અકરવકરનો જવાબ દીધો. તેઓ થોડીક મોનીટમાં તાજમાહલ હોટેલમાં પુઆં.

અને ત્યાં તે ઘાટકી છોકરીએ બહેરાંમને પોતાની આંજી નાખતી ખુબસુરતી અને વાક્યાચાતુરીથી પુરતો બેઠી છેડી નાખવા એક જગરતોડ કોશેશ કાંધી-પોતાનાં શુરીળાં ગળાં અને મનઆકર્ષક આંખોનાં તેજથી બહેરાંમને આંજી નાખી તેનાં મગજમાંથી મહેરાંનો ખ્યાલ સખરહખર છુસાવી નાખવાની તે મનોહર, મગર પત્થરનાં દીલની, દલાએ પોતાથી બન્યું એટલું કીધું.

“ મને એક કીસ કરો,” બપોરનાં પાછું રટેશનઉપર જવા અગાઉ તેનાં ઝોરડામાંથી બાહર પડતી વખતે તેની ગોદમાં લગોલગ જઈ તેણી એકાએક બોલી. “ એક કીસી ! શું તહમે તહમારી બવિખ્યની બારખને એક કીસી નહીં કરશો ? ”

તેને લાચારીને મારે તેણીનાં હોથો પર એક ચુંબન કીધું.

“ તહમે પાછા સુરત નહીં આવશો ! તહમે ત્યાં થોડા દીવસ આવશો તો હું ઘણી ખુશ થવશ.” તેણી તેની ગોદમાં મગરૂરીથી ઉભી રહેતાં બોલી. “ મને ઘણુંજ ગમશે, મહારા બવિખ્યનાં બરમા-

રત્ની પહોંચાણગત કરવા. તે ઉપરાંત, ત્હમે જણાવ્યું હતું મહારી કર્મીન મહેરાં સાથે ત્હમને ઓળખાણ પડાવા કેટલી બધી આતુર છેલ્લે તે ? ઓ, જરૂર, જરૂર આવળો. વાર, ત્હમે માહરી મહેરાંને કદીબી જોયું ? ”

“ હું ધારું મેં જોયું. ” તદ્દન નક્કરો અવાજ રાખવાની સંભાળ લેતાં બેઠરાંમે કહ્યું.

તોપણ રતાં તેની આંખમાં સમાઈ રહેલું દુઃખ બરાબર જોઈ શકી-તે પછે મહેરાંની વાતચીતથી તેનાં જીગરમાં એક કેવો ચમતો ઘુલ્યો હતો, તે તેણી બરાબર પામી જઈ શકી, અને તેથી તેણી મહેરાંને વધતાજ ધીકારથી ધીકારવા લાગી. ઓ જરૂર-જરૂર, કાંઈની દીવસે તે તેણી ઉપર કીનો લેશે, એમ એક હિમરાવ જેવા જવાંનતું સખળું ધકધ્યાંન પોતાનાં બણી ખેંચી લેવા માટે.

“ પણ મને કેહોની તમે આવશો કે ? ”

“ હમણા તો મને ધણી રોકાંણ છે, ” બેઠરાંમે લગભર ઉતાવળે જવાબ કર્યો. “ તેથી મુશ્કેલ બનશે નહીં. હું ધણો દલગીર છેલ્લે. પણ હું આવવાનો હોવશ ત્યારે લખશ. ”

“ વેરી વેલ ” તેણીએ મીઠાસથી હસીને કહ્યું; અને જરાવારમાં રોકાન બણી તેની સાથે તેણી એક ટેકી કંબમાં હંકારી મઘ.

પ્રકરણ ૪.

—XX—

મેઢરાં અવાસ્યાએ ધણાં હેતથી પોતાની કઝીનને ગોઠમાં લીધી અને તેણીનાં મુખ ગમી અજયખી, દીલસોઝી અને દયાના ભેમા હાવભાવે દીઠું. તેણીએ તે આખો દિવસ આતુરતાભરી તાસવીસ વચ્ચે—મુખાઈ જઈ રતાં શું અનુભવતી હશે એ વિચારે—ધણે કંઠાલ પસાર કીધો હતો; અને જેવાં તેણીનાં પગલાં તેણીએ સમજ્યાં કે તરતજ હેઠે ઉતરી પડી તેણીએ તે નાજુક આકારને પોતાની બા-ચમાં લીધો અને તેણીની ગમી સીધું જોયું.

રતાંએ, મગર, કંઠાણને એક હડસેલો મારી તેણીને દુરકીધી. “તું મને સ્ટેશન પર લેવા બી નહીં આવી?” સાડીમાંથી પીન કાઢી સોડ ખમાં ઉપર નાખતાં તે બોલી. “મને અહીં વેર એખહું આવવું પડ્યું અને તેમી આવી મોડી રાતે!”

“યુ પુઅર ડીયર, હું વણી દલગીર છેઉ,” તેણીને તારાજ કરવા માટે પોતાના જીવને કડુવા દેતાં મેઢરાંએ કહ્યું. “આજે સ-હવારથી માહફ માથું સખખત દુઃખતું” અને વળી મને ત્હારે માટે બી જાતજાતના વિચારો આવ્યા કીધા. તે ઉપરાંત, રતાં, હું જગ બી જાણતી”તી નહિ કે તું એટલી જલ્દી પાછી ફરશે.” પછી તે વિધવાના પગ આગળ ભોંય ઉપર બેસી જતાં, તેણીનાં જુદાં સંમા-જથી કાષતાં તેણીએ વધાર્યું, “ઓ રતી, મને કહે, તુંને મી બનાજીએ કાંય મુખાઈ બોલાવી? શું-શું જેનાથી તું બીહતી”તી તેજ થયું? આખરે શું પેલો બેઢરાંમ કરજીઓ વરસો પછી પોતાનો હક પુર-વાર કરતો જીવતો જાગતો નીકળી આવ્યો?”

“હા, બેઠરાંમ કરંબ્યો આખરે ફૂટી નીકળ્યો।” મેઠરાં તે આંખને કેટલી બધી ગંભીર મણુતી હતી અને સધળું જાણુવા કેટલી બધી આતુર હતી, તે જોઇ મનમાં રમુજ પામી તે વિધવાએ ટકોર બર્ષાં અવાજે કહ્યું: “અને-અને લગભગ પોણા સાંખની મ્હારી ધારેલી દોલત પર પાણી ફર્યું.”

મેઠરાંએ આંખમાં આંખું સાથે તેણી બણી જોયું.

“ઓ કેવું બયંકર ! કેવું બયંકર !” તેણી બોલી. “મ્હારી રતાં, ત્હારે માટે તે એક કેવી નહીં ખમી અકાય એવી માઠી ખમર ! એક કેવો શોક !”

રતાં એક મોઘમ હમ્યું હતી. “વેલ, એક રીતે તેમજ હતું,” તે બોલી. “પણ, મેઠરાં, તને યાદ છે, હું કેવી રીતે એ પૈસા કાંઈ બી અડચણ વમર મ્હારા પોતાના કબજામાં રાખી શકું તે ? પેલાં વિલમાંની એક ચોકકસ કલમ તને યાદ છે ?”

મેઠરાંની આંખ અજાયબીથી પોહલી પટ્ટાક થઈ ગઈ.

“ઓ, રતાં ! તું એમ તો કેહવા નથીજ માંગતી કેની કે હું પેલા મેઠરાંમને પરણુવા તૈયાર થનાર છે ?” તેણીએ પોકાયું; “તે કે જને તે કાંઈ બી દીવસે જોયો નથી-ઓળખ્યો નથી. ઓહ, તે તકન ખનવાકાળજ નથી !”

“તું જાણેછ કાંઈને કાંઈના પ્યારમાં પડતાં કદીબી લાંબો વખત નથી લાગતો ?” રતાંએ કહ્યું. “સાચ્યા પ્યારને દીલમાં વાસો કરતાં મણોજ હુંક વખત લાગેછ, તે તો તને ખમરજ છે. પેહલ્લી નજરને પ્યાર મણો નીર્મજ અને ખીર્ન કરતાં મણો વધારે મજબુત હોય છે; તું એવું માનેછ તો ખરીતી !”

મહેરાંનાં સફેદ મારખલ જેવા રોખસારો બધા લાલલાલ થઇ ગયા, જે જોઇ સંતોષનું એક કુર હસ્યું. તે વિધવા હસી. તેણીનાં મનસે તે એક જાતનો કીનોજ હતો, એમ તેણીને મનમાં અને મનમાંજ ઉમેદો બાંધવા દઇ પાછળથી તેનો નાશ કરવો.

“તું માંનતી હોય કે નહીં તે જાણવાની હું દરકાર નથી રાખતી, મહેરાં; પણ,” તેણીએ ધીમા સાહેબે વધાર્યું, “એ પેદાશી નજરનાં પ્યારનો બનાવ ખુદ મહારી જીંદગીમાં મેં ગઇ કાલેજ અનુભવેલો છે. હું બેઠરાંમ કરંજમા સાથે, તેનો ખુબસુરત મુખડો પહેલીજ વાર જોતાં, પ્યારમાં પડેલી છે. જે એક પાછની બી મને હાંસલ હતો નહીં તોખી હું તેની સાથે પરણવા તૈયાર થતે એવો એ ખુબસુરત અને દમામદાર દેખાવનો છે. દરેક અબળાઓને કાંઈ ની કાંઈ આશા હોય છે, પણ તે ફળીસ્ટ કરવા માટે કાંઈ બધીજ અબળાઓ નશીબવાળી નથી બનતી. પણ હું એક ખરી નશીબવાળી અબળા છે. ઓ મહેરાં, હું કેવી સુખી છે.”

મહેરાં બોંય ઉપરથી ઉઠી રતાંની મરદનની આબુમાજી પોતાનાં હાથો વિંટાળી તેણીનાં બોળામાં જઇ બેઠી. “હું કેવી ખુશી થઇ-કેટલી હદ વગરની ખુશી !” તે બોલી. “અને હું તને દુખાનું દરેક સુખ ધમ્કું, એવું કે જેવું અત્યાર સુધી કોઇખી છોકરીએ અનુભવ્યું નહિ હોય. મને કહે-મને બધું એને માટે કહે. તું જાણે છે હું તારે માટે કેટલી બધી આતુર છે તે ?”

તેણીએ સવળું કહ્યું-બર્ડનું દુકમાં અને કેહવા જેણું. તેણીએ ખાસ, તેણીનો ભવિષ્યનો ભરથાર અને મહેરાંનો લવર એક જ થાપ્સ હતો, એક બધી ગંભીર મોહકાંબુને સખબે તેણીની ફતેહ

અમ હતી તે, તે આતુર બાળાને કહેવાનું અખાડા કીધું. તેણીએ તેણીને અત્રે સધળું જણાવી દેવાનું હઠાપણુ બધું વિચાર્યું નહી. તે તે બાપડીની લાગણી સાથે કાંઈ એથી વધુ યોગ્ય વખતે અને એથી વધારે સુંદર તક મળતાં, રમવા ઇચ્છતી હતી.

“બધું રાજ પાદશાહની વાત જેવું નહી લાગતું ?” તે નિરદોષ કામળાંગી પોતાની સત્વાનાશીના ઝાંખામી ખ્યાલ વગર બ્યારે રતાં પોતાની કાંઠણી કહેતી થોખી અને તેણી બધી ફતેહથી મલકાતી આંખે જેવા લાગી ત્યારે એક સાચી શીદામીરીની કીસી તેણીનાં ફતેહથી ડુગામલા ગાલપર લપ ઝોલી. “તું ખરી નશીમવાળી છોકરી છે, રતાં. તે વગર શકે, ધણોજ હેન્ડસમ જવાન હશે. મને કેહ તો ખરી તે કેવો એક છે ?”

“ઓહ, ધણોજ ‘ઍટર્નકટીવ’-દીક્ર ભેદી છેડી નાખે એવો !” તે બોલી અને પછી ઝટ વધાર્યું, “તું બધી જલ્દી એને જોશે. મેં અહીં આવવાને એને કહેલું છે. ફરસુદે સુરત આવવાનું એને મને ઝાંખીસ આપેલું છે.” તેણીએ તેનું ખ્યાન પુરેપૂરું આપવાનું તદ્દન અરમખડાજ કર્યું, કે જેથી તેણીનાં ‘શીઆસે’ વિષે તેણીને સુદલ્લખ શકે રહે નહી.

“હું ઇચ્છું છું કે હું એને જલ્દી મળી શકું !” તે બોળી કુંવારીકા વિચારવંત અદાએ બાળડી. તેણીનાં ખ્યાલો વીજળી વેગે તેણીનાં તાહલા બધી દોડતા હતા. ઓ ! એ કેવો અજાન સંજોગ હતો કે તેણીનાં તે જવાનનું નામખી બેહલી હતું-તાહલું મીઠું તે નામ ! “આલ ડીયર, હવે ધણું લેટ થાય છે; આપરે જમી લપઝે—અરે, અસુખે,” કાંઈ એકાએક માઠ આવવાથી મહેરાંએ વધાર્યું, “આજે

સહવારે શીરીનખાઇ દુખાશ આવી ગયલાં ને આપણે બેઠને આવતી કાલનું બોહસાંબોહસીનું તેડું કરી ગીયાંજી. આવતી કાલે એવણનાં દીકરાનું વરસ છે. તે થોડા જણાંને સહવારથી “ધનવાપટ” કીધેલાં છે. બધાં મુંબાઇથી આવેલાં એવણનાં સગાંઓજ છે. હું તો ત્હારો વિચાર કરીને નાજ કહેવા જતી’તી, પણ એવણની બોહસ આગળ મ્હાં કોઇથી રીતનું ચલણ ચાલ્યું નહીં. એવણને માટેનો ત્હારો અણગમો દુર કરીને, ડીયર, તું આવશે’ની ?”

“મને તો શીરીનખાઇ જરા થઇને નથી ગમતાં-મુઠાં બધું મોઢાં ઉપરજ પરખાવે છે !” તેણી બોલી. “પણ કાંઈ નહીં, હું ત્હારે ખાતર આવજી.”

શીરીનખાઇ દુખાશ એક સુધરેલી ધનની ગખ્ખર વિધવા હતી, અને તેણી લાઇન્સ તરફ એક બપોહાબર્યા બંગલામાં પોતાના એક પુરા દીકરા સાથે રહેતી હતી. તે આ બંને જવાન સુંદરીઓનાં બધાં બલામાં હતી, અને તેઓનાં સમાગમમાં આવી તેઓને અવારનવાર આડકત્રી રીતે ચાલુ મદદ કર્યા કરતી હતી. તે એક ઘણી સુધ્ધી અને સદગુણી અબળા હતી, જે તેણીના જેવાજ શ્રેસ્તા સમાન ચહેરાની મહેરાંને રતાં કરતા વધારે ખાતેનમાંથી ચાલતી હતી.

સહવારના સંકારે ઉઠવાની ટેવ એ ખુદા તરફનો એક આ-શીય છે; કુદરતને તેજ સારી રવેશ પીછાંણી તેમજ વખાણી કહે છે, કે જે પોદ ફાટતાં, આંખ ઉપડવાની સાથેજ એક આળસુ ઐયાસી ઢોરની માફક બીછાંણ્યાં ઉપર પડી રહેવાને બદલે એક અરખી મોઢાં મીસાલ તાળે, ઉઠી ઉભો થાય છે.

પરોઢીએ વેદવધા ઉઠવાના ફાવડ મહેરાં પુરેપુરા સમજતી

હતી. તેણી હંમેશાં સકકાળી હોતી, અને અધ્યાસી રતાં ખીજાણા-
માંથી ખાહર પડે તે અગાઉ તો ઘેરનું અપભ્રેગું કામ કરી પરવાડી
ખી જતી હતી.

પણ ખીજ સહવારે તે બંને છોકરીઓ ધણી વહેલવી હોઈ.
મઠ કાલે બની ગયલા તેણીના બાબમાં એક અદ્ભુત બનાવથી
રતાં પુરેપુરી ઉધાધ શકી નહીં; જ્યારે તેણીના પોતાના વાહલા,
રતાંની છાંદગીમાં નહીં ધારેલો બનેલો વિચીત્ર બનાવ અને ત્રીજું
સકકાળેથી શીરીનખાધને ત્યાં જવાનું એ ખ્યાલોનાં બોજ દેખળ
નાહતી મહેરાંનેથી હૃદય ન આવી; અને તેઓ આજે સાથેજ વેહલ્યાં
હોયાં.

તેઓ લગભગ ફોરકને સુમારે શીરીનખાધને ત્યાં ગયા; અને
તે બાદ એ ધણો હરખભર્યો આવકાર તે બેઠે અમળાઓને આપ્યો.
તેણી બેઠી ખાંધણીની એક સુખવાસી સાદી સ્ત્રી હતી, અને તેણીનો
ચહેરો, તે ઉપર છવાયે રહેલી નરમાશ અને સાદાઈથી જરપુર લા-
ગણીએ ધણો શોભાયમાન લાગતો હતો. તે જો કે વિધવા હતી
છતાં કાળી ભોરી સાડી અને કાળુ સીંહા બદ્યાન જે માત્ર ખાહર-
નાં દેખાવને કાળે ધણી વિધવાઓ સજે છે, જ્યારે બાનેનમાં તો
પોતાના મરનાર ધણીને તમામ વીસારી મેળી જે ગમે તે મોજ-
મજલમાં લીન થાય છે તેનાથી પોતાનાં તનને ધાંકતી નહતી; તેમજ
યેલો તદન નાદાન ચીખાવલો પોષાક-ભોરવાળીઓ પહેડે છે તેવા
મોળી જેવું જીવ્વી બોમનું બેમહલાન્નર્ય બદ્યાન અને મુંડણથી
ખી છેક હેથે લખરતો ઝખ્ખા જેવો શરો તથા નસેસાહારની ટોપી
માફક દેખાતાં માથાબાનાને પણ તેણીએ રૂખસદ આપી દીધી હતી.
કુંકમાં એમજ કહોની કે તે એક સંગીન સુધારામાં માનવાવાળી

પેલ્લેલીજ નજરે કાઢવું જી દીલ હરી 'લે એવી અધાર ઉમ્મરની
મનાવ બાળા હતી.

અને ત્યાં તેણીના બેટાના વરસની ખુશાલીમાં બાગ લેવા માટે
એકદું થયલું ટોળકુંબી સખળું ઍરીસ્ટોફેડીક અને સુધરેલું હતું,
થોડાક માટીના અને તેટલાંજ જુજ ઍરાઓની બનેલી તે પાર્ટી,
મુંબાઈ તરફનાં ધબધબ્યાં સરકળનીજ બનેલી હતી, જેમાં તે બંને છો-
કરીઓ દાખલ થઈ ત્યારે તેઓની એકમેકને જુઝાવે એવી ખુબ-
સુરતીએ ધણું અસાધારણ ખેંચાણ કરીલું.

“બાપ જોવ ! સુરતમાં જી એવી જ્યુટીઓ છઠ્ઠે ખુબ પડેલી
મળી આવેછ એવું તો મેં આજેજ જાણ્યું છ !” કાઉ હાંસોત્યો
જે રતાંની ખીલી રહેલી ખુબસુરતી જેમ પહેલીજ ધડીએ બેઠાઈ
છેડાઈ ગયો હતો તે, શીરીનબાપનાં બેટા સોહરાજ દુઆજને એક
કાપડું મારી તેના કાન ઉપર પડી બોલ્યો, “ટીકી ટીકીને જેમ
ટીકાં કરવા લાયક ખુબસુરતીની એ છોકરી નથી, પણ ખરેખર
વખાણવા લાયક અને પંપાળવા લાયક એક ખુબખુબ છે. એ કાણ
હશે ? અને સાથે લાગો મને પુછવા દે કે, એનો હાથનો ધરતોખી
કાણ નથીબનો લીસો છે ?”

“જે કે છે તો ખુબસુરત વિધવા, પણ બડી ટેકદાર અને
માટીનાઓ તરફ ઠંડી છે.” સોહરાજે કહ્યું.

“એ એક નહીં માર થઈ શકે એવું ધાટકીપણું છે, એ જ-
વાન છોકરીઓનું માટીના તરફનું ઠંડાપણું,” કાઉએ ફરડીને પરીઆરો
કીધો. “અમે તેવી અબળાઓ નરમ લાગણીવાળા હોય છે, પણ
આમ તેઓનું ઠંડાપણું તેઓની મોઢામાં મોટી ખાંખી છે-તેઓની

ખુબસુરતી અને વખાણવાળેગ લાગણીને નીચું જોવાડેના એક ધણો ખરાબ દાઢ છે. પણ આપ સે, સોહલી, તું મને એની સાથે ઇન્ટ્રા-ડ્યુસ કરાવની. એની સાથે વાત કરવા અને બેળાવા હું ધ. આપુર છેલ્લું.”

પણ સોહરાબને તે જોળખાણ કરાવાની તબદી પડી નહી. કેમજે તેજ પહે શીરીનખાઇ તે બેઠ બાળાઓને પોતાની એકેકી બગલમાં તેઓનો હાથ લઇ તેઓ આમળ આવ્યા અને કાવજ હાસોત્પા સાથે તેઓને જોળખાવ્યા; અને પછી કાંઇ કામ પડવાથી તેવણુ તે બંને છોકરીઓને તે બેઠ જણાઓ સાથે ટાહેલાં મારતાં છોડી જતાં રહ્યાં. મહેરાં સોહરાબ સાથે વાતમાં પડી, બ્યારે રતાં અને કાઉ એખલાં પડ્યાં. બાપડો કાઉ ! તે સંમેમરમરના પુટળાંની પાસે હોમો રહેતાં બધો પસીને ગરકાવ થઈ ગયો. તેનું જીમર કાંઇ નહી સમજી સકાય એવી લાગણીએ ધડકધડક થવા લાગ્યું, બ્યારે તેના મુજતા હાથ અને પગને તે મહા મુઝીબતે સ્થિર રાખી શક્યો.

“ત્હમે અહીંના બીજાં બધાં પહોરણાઓ છે તેમ મુંબાઇનાજ રહેવાહી હશે,” રતાં જે બેહરામના ખ્યાલે ધણી ખુશમીજનનમાં હતી અને જે તે મુંબાઇગરાંઓ મારફતે બેહરામ કરંબ્યા અને તેના કુટુંબ માટે જાણવા ધણી આપુર હતી, તેણીએ પૂછ્યું.

“હાજી,” કાવસે કપાળ ઉપર ટુટી નીકળેલા પસીનાંના ફોરાં નુહી નાખતાં જવાબ દીધો, “હું મુંબાઇનોજ રહેવાસી છેલ્લું. ત્યાંજ જન્મેલો, ત્યાંજ વસેલો અને ત્યાંજ આપ્ણો જન્મારો કાપવા કસાવેલો.” પછી તેણે હસીને વધાર્યું, “હું ધાઈ જ કે ત્હમારો વસ્ત્રાત સમનો સુરવમાંજ હશે.”

“ જી, હા. ”

“તે અહીં ત્હમને સોહવાયજી ને મમેજ કે ?”

“એવુંજ તો !” તે છોકરીએ ખેદરકારીથી જવાબ દીધો. તેણી બહેરાંમ વિષે પુછવા અને જાણવા ઘણી આતુર હોતે, બીજા કોઇ બી સવાસોના જવાબ આપવાના પાધરા મુડમાં હતી નહીં. તેણીએ વધાર્યું “જ્યારે ત્હમે મુંઝામનાજ રહેવાસી છેઓ ત્યારે તો કોઇ ત્હમને-ત્હમને-કરંજ્યા ખાનદાનમાં ઝોળખાણુ હોવી જોઇયે-કહેજ કે સાધારણુ સ્થિતિનું પણ આખરદાર ફેમીલી છે ?”

“હા. ડૉક્ટર માનેક કરંજ્યા નામના એક જૅન્ટલમેન સાથે મને ઘણી સારી ઝોળખાણુ છે,” તેના જીવરમાં તે કોઈ મીત્ર માટે અદેખાઇ બરપા થતાં કાવસે કહ્યું. “જો કે મ્હારો ફાસ્ટ મીત્ર થાય તો બી એની ચાલચલણુ વિષે હાલમાં મેં ઘણી ખરાબ વાતો સમજેલી છે. એક્ષમ્યુઝ મી, પણ ત્હમે એ ડૉક્ટરને ઝોળખોજ ?” એ સવાલ પુછતી વખતે તે કશુંબી સમજી ન શક્યો કે તેનો અવાજ એટલો બધો કાંચ ધ્રુજ્યો.

“તહીં-જરાબી નહીં.”

“એ મ્હારા ફ્રેન્ડનું ફેમીલી જેવું તો કશું નથી-આપડો કાચ્યો કુમારો છે.” તેણે મનસે રાજી થતાં કહ્યું, “એના એક બુદ્ધા માય છે. ઘણાં મુદ્દાં અને ખરાબ ચાલચલણુવાલાંઓ તરફ ઘણાં ધાટકી હોવાથી હમણાં થોડા દિવસ ચયાંજ એ બેંચ માય દીકરા છુટા રહેલાં છે. એનો એક વડો બાપ કોઇ બહેરામ કરીને હતો તેની કોઇ એજ પેલી હમખખત ખાનખાહદુર મંચેરલાહ મજોલની ઇટાલિયન મોહરદારની મોહમણે અમેરીકા દક્ષ વરસ ઉપર નાહસી

ગીયો'તા, જ્યાંથી હમણાંજ પાછો ફરેલો છે, એવી 'શ્મર' સુંગાઇમાં ઉડી રહેલી છે. બધાં તો એને મુવેલાં ધારતાંતાં, પણ કોઇ એના મરનાર અકલની દોલત પર પોતાને હક પુરવાર કરવા જવતો જમતો જમતી માફક સુંગાઇમાં ધુટી નીકળેલો છે.”

“એ મ્હારો સગો થાયછ—ને થોડા વખતમાં મ્હારો બરથાર થનાર છે, મી. હાંસોત્યા” અહેરાંમ વિષેની સઘળી વાત સમજી બાતેનમાંથી તેણી હઠબાહર અજબયમ થઇ હતી અને તેના વિષે લગાર તિરસ્કારથી બોલવા માટે કાવસ ઉપર ધણી ગુસ્સે થઇ હતી તોપણ હાંમતથી તેણી બોલી. “એને માટે તદ્દન અંજાણપણામાં મને સઘળું જણાવા માટે હું ત્હમારી આભારી હેઉ.” અને એટલું બોલતાં તે ત્યાંથી હડી ગઇ અને કોઇ નવીજ ઓળખાણની વ્યાધ સાથે ટાહેલાંમાં પડી.

ગરીબ કાવસ હાંસોત્યો ! તેને હઠબાહર ખસ્યાંજી લાગ્યું અને તે તે ઝોરડો છોડી બાહર અગાસી ઉપર ગયો અને મુછના બાલ સાથે રમ્યા કરતાં ઘણો વાર સુધી લાંબા ને જોડા વિચારમાં ત્યાં ઉભો રહ્યો. તે તેણીની વાતચીતથી જોટલો ખસ્યાણો બન્યો હતો, તેટલોજ દલગીર પણ થયો હતો. એહરાંમ કરંજ્યા સાથે તે પરણનાર હતી એ વિચારે તે જોટલો અદખો બન્યો. તેટલોજ નારાજ અને નાશીપાસ પણ થયો. તે તેણી અને તેણીનાંજ ખ્યાલમાં ત્યાં ઉભો રહ્યો—તેણીનાંજ વિચારમાં રમ્યા કાધો.

સ્તાંતા વિચારેને પોતાના મગજમાંથી દૂર દૂરી કાંઇ ખીજ બાબત તરફ પોતાનું મન દોડાવાની તેને એક જીમરતોડ કાલેક કાધી; પણ તે પહેલીજ અખળા હતી કે જેના ખ્યાલોએ તે દ્રઢ મનના પોયનિ હરાવ્યો. તે કલાકેના કલાકે સુધી તેજ પરીપેકર

વિધવાનો ખ્યાલ કરતો તદન એખલો અમાસી ઉપર ઉભો રહ્યો.

રતાં દાવરે આખો દિવસ શીરીનખાઇને ત્યાં ધણી મમરી મયા ખ્યાલો વચ્ચે પસાર કરીધો. તેણીએ સઘળાંઓને પોતાની ખુશ નશીબીની વાત મમરીથી ટુલી ફાટી જતાં નાકનાં શીદરાં સાથે કહી. તેણીએ આખો દિવસ તેજ એકનો એક પટપટારો કર્યા કરીધો અને બહેરાંમ અને બહેરામનીજ વખાણ ગાયા કરીધી.

બીયારા કાઉ માટે તે એક કંગાલ દિવસ હતો. તે કાઠ સાથે કાંઠો એળાથો નહી-હર્યો નહી, બાલ્યો નહી, અને તેણી અને તે-ણીનાજ વિચારમાં-અશ્વોસ ! તે સઘળા નાશીપાસીની બરપુરજ વિચારો હતા—રમ્યા કીધો.

સાંજ પડી. તે એખલો લાયજેરી રૂમની, અમાસી ઉપર ઉભો ઉભો ગાહરનો દેખાવ બેઠરકાર આંખે જોતો હતો. અંદર ગાનતાન ચાત્રી રહ્યું હતું. હરવા અને મોટેમોટે વાતચીત કરવાના અવાજો કાવસના કાં કાને ચાલુ પડ્યા કરતા હતા, તેટલાં ઓ ! એક જાનતાં વિચીત્ર અવાજો કાવસના કાનને ફરકાવી ખડા રાંચા. તે એક તીણી અબજાની બીહકની ચીસ હતી.

કાવસને પહેલી પળમાં પોતાના કાન ઉપર છતખાર આવ્યો નહી-તે પાછું ધ્યાનથી સમજવા લાગ્યો. મ્યુઝીક અને વાતચીતનો અવાજ બંધ થઇ ગયો હતો; અને તેને બહુલે તેનાં નાકે કશાંનો વાસ અડ્યો. તે ધુમાડાનો હતો અને તેની લગોલગ એક બીજી ચીસ તેણે પાછી સાંભળી.

આમ ! એક પળમાં તેના મનમાંથી એ ખ્યાલ વીજળા વેગે પસાર થઇ ગયો, અને એક જોશબંધ કુદરે મારી તે લાયજેરીમાંથી

બાહર ચાલમાં આવ્યો. ત્યાં રડમેશ થયેલું, શીરીનબાઈની સાથે.
તેવચ્ચનાં પહોંચ્યાંઓનું ટોળું ઉભેલું હતું.

“શીરીનબાઈનો ડરેસીંગ રૂમ બધો ધુમાડાએ ભરાઈ ગયો છે.
ત્યાં આમ લાગી છે, અને રતાં ઢાવર એખલી તે રૂમમાં છે!”

બસ એટલાજ શબ્દો કાઢી સમજી શક્યો. તેના ઉકળતા જીવથી
બનસ્ટી શબ્દો સમજી શકાયા નહીં. તે ટોળકાંને એક નરમ આંચકો
મારી તે તે ધુમાડાનાં ગોટગોટાથી ભરપૂર ડરેસીંગ રૂમમાં ધસ્યો
ગયો; અને બે ત્રણ હદ વગરની આતુર પગે પછી હાથમાં બેશુદ્ધ
અમ મયલા રતાંના નાજુક બોળને જાયઝીને તે બાહર લાવ્યો !!

પ્રકરણ ૫.

“મહેરાં, આજે લગભગ અઠવાડિયું થવા આવું આવ મહારા
ઓરડામાં હું ગોઠવ રહેલી છેક-એક મરવાંતી માફક ઝુકું છું; તે
ખા હવે કંઈ ચાલશે નહીં.” રતાં દાવરે પરીઆરો કીધો; “મને છે
શું? મહારા હાથ અને પગ બેકે ઉપર હવે રૂઝ આવવા લાગીછું;
ને-ને-તાપત્રી બે દિવસ થયાં મુઠ્ઠલ આવતી નથી. મુવું બીઝાણા
ઉપરથી સોફા ઉપર અને સોફા ઉપરથી બીઝાણા ઉપર ધકેલા ખાતાં
બધો શુવ વખરાઈ આવેછ. આજે સાંજે હું તો હવે નીચે
આવશ ખા !”

“રતઘ, એમ શું ચેડી થાયછ બે ?” રતાંનું માથું પસવાડતાં
મહેરાં બોલી; “કાલ સુધી તો તારા આંગમાં બોખાર હતી અને
તું કેટલી બધી નબળી થયલી જણાયછ ! તને પુરતી આશાએ-
શની હજી થયી જરૂર છે.”

“કપાળ !” રતાંએ કંટાળી કહ્યું. “ તું મને અમથી લાડકી
કરેછ. જા, હવે તું જા; ને કંઈ મહારાં કામજવાં આવ્યાં હોય તો
લાવ.”

“આજે કોઈનું કાંઈની કામજ આવ્યું નથી.”

રતાંએ પોતાની નાલીપાસી દાત્રી દેવા પોતાના હોયો મજ-
ખુત ખીડ્યા. લગભગ અઠવાડિયું થયાં તેણીએ તેણીનાં ભવિષ્યનાં
મરવાર ઉપર એક લંબાણ કામજ-તેણીને થયલા અકસ્માત અને
તેમાંથી થયલા તેણીના કટોકટ બચાવ વિષે-લખ્યું હતું; તેનો કસોડો

જવાબ ન ફરી વળતાં તે છોકરી હાથપાદર નામુરાહ અને નારાજ થઈ. તેણીએ તેજ કામજમાં તેણીને ત્યાં આવવાનું એક બોલસા બોલસીનું તેડું પણ તેને કીધું હતું, પણ તેને તેની ધણુનસલજી બતાવી નહી, જે તે ખાપડીને નાશીપાસીથી બાંગીને છુટા કરવા પુરતું હતું.

આ તે કેવી બેપરવાહી-કેવી ગેરસલુકાઈ ! બવિખનાં બર-આર મારફતની કદી નહી જાણેલી તે બેદરકારી હતી, જે અતુભવી તે વિધવાએ જલેમ નાશીપાસીથી દાંત્યે દાંત્યાં પીસી નાખ્યાં ! બેદરામના તે ઠંડાપણાનું કારણ તે મહેરાંનેજ માનવા લાગી. તે મહેરાંજ હતી કે જેણીના સબબસર તે તેણીને મળવા આવતાં અચકાતો હતો-તેણી કે જે મીત્રો મંડળમાં આટલી ઠંડી અને ટેકવાળી મણાતી હતી, તોખી તેને પહેલીજ નજરે જોતાં જીમરનાં છેક હંડા-થુથી ચાહતાં ચીખી હતી; તેથી તે મહેરાંને દિવસો જતાં વધુજ થીકકારવા લાગી, અને બારે આતુરતાથી તેણી ઉપર ડોકળી કીસમે કીનો લેવાના દીવસની રાહ દેખવા લાગી !

“હું આજે બહેરામનાં કામજની કેવી આતુરતાથી રાહ દેખતી હતી !” રતાંએ મીઠાશથી કહ્યું; “પણ કંઈ નહીં-મને લાગે છે કે એ કામમાં વધુ વાર રોકાઈ ગયો હશે અને તેથી લખી નહીં શકતો હશે. કદાચ આજે સ્ત્રીવાર છે તે સુરત ઉતરીખી પડે... કેમ શું છે, જીવજાણ ?”

“દીકરા, આ પુલની બારકીટ ને ચીઠ્ઠી પેલાં શીરીનખાખને ત્યાંથી આવેલી છે,” જીવજાણ ડસાં-તે બે છોકરીઓને પર કામ કરવા રહેલી તે ખુદી પારસણ-તેઓનાં તે નાકનાં જીવવાસી જોરકમાં ખરડયા પગે લાખલ થઈ દેખલ ઉપર એક મધમધતાં પૂલોની

સુશીલીત આરકીત મુક્તાં અને તેની સાથે આવેલી ચીઠ્ઠી મહેરાને આપતાં બોલ્યાં.

“ઓ, એ કાણુને માટે છે ? માઢરે માટે કે ?”

મહેરાંએ તે ઢુંક ચીઠ્ઠી વાંચી.

“એ પેલા મી. કાવસ હાંસોત્યાએ ત્હારે માટે મોકલીછ, રતાં”

તે પુપ્પોથી પમરતી ટોપલી રતાંના બોળામાં મુક્તાં મહેરાં બોલી.

“તને ધણી ઘણી દુવા કહેવડાવી ત્હારી ખબર અંતર મંગાવેછ ને જાણવા માગેછ કે તું ક્યારે ધરમાં ફરતીહરતી થશે અને બાહરના-ઓને મળશે મોટી. તને જોવાને મળવા એવણુ ધણાં આતુર છે-”

“ઓ, કેવાં સુંદર ! કેવાં મધમધતાં ફુલો !” તે પમરતાં ફુલોનાં સંભળથી જોડવેલા ધમમાં પોતાનું નાક ખોસી રતાં બોલી. “તું એવણુનો ધણો ધણો ઉપકાર માની લખ કે કાલે આતવાર હોવાથી હું બપોરે ચાહેનાં વખતે એવણુને આપરે ત્યાં આવેલા જોધ ધણી ખુશી થવજ—ત્હી, મહેલી, એવું એડયું પીધું હોય તેવું મોઢું ના કર. અને છે શું ? છેક કાલે બપોરના નીચે આવવામાં કશું મોઢું નથી.”

મહેરાંએ જોવું કે જો તે જાઝી બોહસ કરશે તો તેની કઝીન ધણી નારાજ થશે, અને તેણીને નારાજ કરવા બદલે તેણીને લમડું કાંધબો આપી દેવા તે હજાર વખત રાજી હતી, તેથી કમને કાંધબો જાણ બોહસ કર્યા વમર એક ઢુંકી ચીઠ્ઠી કાઢી હાંસોત્યા ઉપર તેણી એ લખી કાધી અને બાહર ખોટી થતા એક માણસને, જીવણાધ ડોસાં મારફતે, આપી.

તે દિવસે સાંજના રતાંએ બોહસહોસ કરી મહેરાને શરવા મોકલી.

“તું રોજની ફરવા હરવા જનારી, આજે લગભગ અઠવા
હીયું ત્યાં ઘેરમાં બેઠાં રહેજ. આજે જરૂર જા.” તે સીપડી થઇ.
“હવે મ્હારી આગળ કામ છેખી શું? તાપખી નથી આવતી તે કંઈ
નથી ફવાનો વખત થશે કે જીવણાઇ ડોસાં પાસે માંગીને પી જવજ.
જીવણાઇ ડોસાં મ્હારી આગળનાં આગળ છે, મ્હાર માનીને જરૂર
આજે ફરવા જા. એમ મ્હારે ખાતર વગર ફોકડની ઘેરમાં ડહ સાંજ
પસાર કરે તે મને જરા થઇને નથી ગમતું”

મહેરાં ગઇ બોંહમ અને ઇટરાત મરડાત તેણીને કરનાં આ-
વડતો ન હતો, અને તેણીની કઝીનની સાદી સમજાવતને તાબે
થઇ-તાંતા વિચારે લગાર શીકરમંદ અને એક જણના ખ્યાલે લ-
ગાર જરૂરી રાજ થતી-તે પોતાની અસહ માનીતી અને વાહલી
જગાએ ફરવા ગઇ.

તેણીએ પહેલા પુત્ર ઉપરજ થોડો વખત પસાર કરી જહી
જ પાછા ૧૨ બખી ફવાનો ફરવો રાખ્યો હતો; પણ તેણીનું મન
આનું નહીં. તેણીની મરજ ઉપરાંત તે, આતુર ચશમે એકજ દીક્ષા
બણી ફેંટી, આખો પુત્ર પસાર કરી ગઇ અને—!

તેણીનું નાજુક જીવર ખડખડક થવા લાગ્યું; તેણીનાં હાથ
પગમાંથી એક પુચ્છાલીની ધીમી ઝડપી વહી ગઇ તેણીની આંખોમાં
આરનો પ્રકાશ છવાઇ રહ્યો—જ્યારે તેણીનાં હોથો એક વિચીત્ર
લાગણીથી પ્રસરી રહ્યા—તે લાગણી કે જે ફવાનો એકજ ચોક્કસ વર્ગ
મારી રીતે સમજી શકે છે, બીજાંઓ તેને મુઠ્ઠલજ સમજી શકતાં નથી !

તેણીએ તેને જોયો—તે કે જેને જોવાની તે આતુરતાથી
ચાહ ફેખી રહી હતી અને જેની એક અઠવાડીયાં સુધીની ગેરહાજરી

રીની નાશીપાસી તે નિરોધપના જીવરમાં બીજાં કોઈની દુઃખ કરતાં
મજી જવાદા દુઃખ દષ્ટ રહી હતી; અને તેથી તેની પાસે હીનેજ
મધ અને તેને મળવા અને તેની મજબુત સુખી ગોદમાં દબાવા
તેથીએ તેણીનાં પ્રુચાલીથી ધ્રુવતા હાથ તેની બધી લંબાવ્યા.

રે, નાશીપાસી! તેણે તેણીના હાથે આતુરતા અને લાગણીથી
પોતાનામાં લીધા નહીં. એક પણ અગાઉ પ્રુચાલીથી ધડકતું તેણીનું
જીવર નાશીપાસી અને નામુરાદીથી કચડાઈ બચડાઈ ગયું. તે એક
ચોક્કસ આનંદની ઝંઝૂળી જે ફકટ તેણીનીજ કીસમનાં વાહલાંઓના
નશીબમાં અનુભવવાની હોય છે તેની અસર હજી તો તેણીનાં
આંગમાં જેમની તેમ હતી તેટલાંજ-આજીવ પળે-તેને બદલે એક
કંડી બીહકની ઝંઝૂળી, જે આખ્યા તનને બીહકથી ધ્રુવવ્યા વિના
રહેતી નથી તે તેણીના બરડાની કરોડમાંથી વીજળી વેગે વહી
મધ; તેણીની આંખો નામુરાદીથી ઝાંખી થઈ ગઈ, જ્યારે તેણીના
મીઠા પેપરમીટ મીસાલ પસરતા હોયો મુઠ્ઠા તસ થઈ ગયા, જેને
જીવવી જીવતા કરવા મારે તે બાપડીની જીભમાંથી તાકાત રહી
નહી. ટુંકમાં એમજ કહોની કે એક પણ અગાઉનું પ્રુચાલીથી ખીલી
રહેલું તેણીનું તનબદન, નાશીપાસી અને મમજવારીની મોહકાણે એક
જ ધડીમાં સફેદ સુગું મમગીન પુટલું બની ગયું-એટલી બધી જલ્દી
અસર તે બાપડી ઉપર થઈ.

“કું-કું અહીં આવીજ તેથી તમને પ્રુચી નથી!” તેણીએ
મોંઝમોંઝ સમજી શકાએ એવા ઝીણા સાહદે તેણીના લંબાવવા
હાથે પોતાની બાજુમાં પાછા નાખી દેતાં કહ્યું “કું તમને જોઈને
મજી પ્રુચી હેલ.”

તેણીને નાચુક, ડયા ઉઠાડેરતો અવાજ બેઠરામ કરંભાના
 દુઃખી જીમરને આરપાર ચીરી નાખવાને પુરતો હતો. તેણે ઇચ્છ્યું
 કે તે બેઠરા હતો, એક લાગણી વગરનું પત્થરનું પુટળું હતો, કે જેથી
 એક નાશીપાસી વચ્ચે જકડાઈ ગયેલી મનોહર મધુરીનો અવાજ
 તે હયાંમુનો જવાન તદ્દન બેપરવાઈ અને ઈંડાઈથી સમજતો ! પણ
 આસોસ કે તે એક માણસ હતો-માંસ અને બોહીનું બનેલું તે નરમ
 અને પોચી લાગણીવાળું પ્રાણી હતું ! અને તેને તે તીણો હરડ્ય-
 એક અવાજ સમજી પોતા ઉપર કાણુ રાખતાં, પોતે કીધેલી એક
 મદલતી સમજાવતાં, અચ્છીતજ હૃદની બાહર મુશીબત નહી.

તે મુખાઈથી સુરત રતાંના તેડાંને ખાતરજ આવ્યો હતો,
 રોકન ઉપરથી ઉતરી સીધું તેણીના ધરેજ જવા માંગતો હતો;
 પણ તેની તે માનીતી જગાએ જવાની લાલચની તે સાંભે નહી
 થઈ શક્યો-તેને તે સરણે ગયો, તે જગા કે જ્યાં બહેસ્તમાંની નહી
 મળતાં સુખનો તેણે એક વખત લાલ્લો ચાખ્યો હતો ।

ઓ ! કેવું તે એક અમગીન મીઠું ચીત્ર હતું । રે, એક કેવું
 દુઃખ અને નાશીપાસી વચ્ચે સળમસું મનોહર પુટલું । તેણે કેવું
 ઇચ્છ્યું કે તેણીને પોતાના પાસામાં સપળાં જોઈ અને હેતથી લાગી
 તેણીને ખાત્રીઓ ઉપર ખાત્રી આપે કે તે તેણી અને તેણી એખ-
 લીનેજ ચાહતો હતો ।

“આરે અહીં નહી આવવું જોઈતું” તેણે, ધણે વારે, બો-
 ખરા સાહેદે કહ્યું; “પણ-પણ એ લાલચની ફું સાંભે નહીજ થઈ
 શક્યો, તે-તે લાલચ કે જેની સાંભે કોઈજ ટકી શકે છે ! એ તદ્દને
 અહીં આવવાના હતાં એવું ફું જાણતો હતો તો અહીં ફું કીની

આવતે નહીં. જો ત્હમને હું જોલ્લું કહું તો એ આપણે નશીબજ છે, જે આપણી સામે રૂથેલું છે. એ કુર કીસ્મતનીજ મસ્તી છે.”

મહેરાં વધુ અને વધુજ શીકી યતી ગઇ.

“હું કંઈની સમજી શકતી નથી,” તેણીએ કહ્યું; “ત્હમને-ત્હમે મ્હારી દરકાર તો કરોછની ?”

“દરકાર !” તેણે તેણીનાં શબ્દોનો ધણાં ક્યોર સાહદે પડથો કીધો. “હા, હું ત્હારી દરકાર કરુંછ, પણ હું જોદા પાસે માગુંછ કે તેમ કરતો હું નહીં હોતે, ડાહ્યામિ,” તેણે તેણીનાં બન્ને નાજુક મખમલી કરો પોતાના હાથમાં લીધા, “બધું ધણું બચકાર બન્યુંછ. એક ધણી કંગાલ કરણારસીક જુલ થઇછ. ડીયરેસ્ટ મહેરાં, હા, એ મીઠાં નામે હું આમ તુને છેલ્લીજ વખતે જોલાઉછ-હું બેહરામ કરં-જ્યા, ત્હારી રતનો વરસો ઉપર મરથુ પામેલો જાહેર થયેલો કુ-આનાં બેહનનો દીકરો છેલ્લે !”

બેહરામનું છેલ્લું જોલવું મહેરાં ઉપર કહી અસર ઉપજાવી શક્યું નહીં-તે આપડી તેનાં જોલવાનો અર્થજ સમજી શકી નહીં અને તેના ઉશ્કેરાયલા ચેહરા બધી ગુંથવાડાની એક નજર નાખતી હતી.

“બેહરામ કરંજ્યા !” તે જોલી. “પણ-પણ એ તદ્દન નહીં બનવાજોગ છે. ખચ્ચીત એ બનેજ કેમ ? ત્હમે તો મને ત્હમારું નામ બેહલી-બેહરામ ભગત આપ્યું’તું !”

“એ મ્હારું બીજું નામ છે-એજ નામે ધણોખરો હું મ્હારા ફેન્ડઝમાં જોળખાતો આવ્યો છેલ્લે,” તેણે એક ઊંડી હાથ ખેંચી કહ્યું; અને પછી જોમ બને તેમ હુંકમાં તે એક જહાઝારક કાંઠણી તેણીને તેણે કહી સમજાવી.

“ઓ બસ ! બસ !” તે કાંઢણી બરાબર સમજી લઈ મહેરાંએ હાથ લાંબા કરી તેને અટકાવતાં બારી ખેંચી કહ્યું. “હું-હું હવે બધું સમજી શકું.”

‘હવે ત્યારે મ્હારે શું કરવું જોઈયે ?’ તેણે ઝુંગળાતા સાહેબે પૂછ્યું. “શું-શું તે એક જીલ્લા આપણે બન્નેને આપણી જાંઘીને ભોગ આપવો જોઈયે ?”

“જે ખરી બીના છે તે રતાને ત્હમે કહી શકશોજ નહીં.” તેણીએ પોતાના અવાજને મુશ્કીળતે સ્થિર રાખતાં કહ્યું. “ત્હમે જાણોછ-ત્હમે જાણોછ, પૈસા ઉપરાંત એ ત્હમને-ત્હમને પોતાનેબી ખરાં દીલથી આહેછ.” તેણીની આંખમાં પાણી બરાબ આંખ્યાં અને દુઃખનું એક ડસકહું તેણીના મળામાંથી બાહર પડતું તેણીએ અટકાવ્યું.

“ઓ ! એ કીસ્મતની એક કેવી દુર બાજી ? દયાહીણુ નશી-બનો એ એક કેવો દુઃખો ?” તે માથે તરાપ મારી પટપટ્યો. “મેં મહેરાં, આપરે માટે એક ધણી સુંદર તક હતી. મુવો અભાગ્યો હું ! અને તે જતી રહીછ-સદાને માટે આપરા હાથમાંથી છટકી ગઈછ !”

તે એક નહીં વર્ણવી શકાય એવો દેખાવ હતો-તેને સારી રીતે રજૂ કરવાનું કાંમ કોઈની લખનાર કે કવીની શક્તિની ઉપરાંત હતું. કાંટાખાજ કીસ્મતની કરમને એક જાહેમ વિચોગ ભોમવવાની આગમજ સેવટનાં મળી લેતાં તે જીમરોનાં અગાધ દુઃખનો પુરેપુરો ખ્યાલ કોઈની રીતે રજૂ કરવાનું અશ્કીતજ નહીં ખનવાજોગ કાંમ છે, અને તેથી સુઝ વાંચનારની સમવડ થકી આપણે તે કરજાર-સીક ખનાવ દુકમાંજ આટોપી કાઢ્યું.

“હું તમને મળાછ તે રતાને હું જણાવા નથી માંગતી,” તેણીએ કહ્યું. “તે માંદો છે અને તમને જ્યારે મને ત્યારે સીદા મ્હારી હાજરીની દરકાર કર્યા વગર આવજો.” અને તેણીએ તેણીનો હાથ સેવટની સલામ માટે લંબાવ્યો.

“તે” મને માફ કીધું?” તે ઠંડો બરફ જેવો હાથ પોતાના મનજીવત હાથમાં પકડી રાખી તેણે જુસ્સાથી પૂછ્યું.

“માફ કરવા જેવું છેજ શું?” તે બોલી. “એ આપરા નથી-બનીજ વાત છે, ખીજું કંઈજ નહીં. શુદ્ધમાધ જ્યારે આપરે પાછાં એકઠાં થઈએ ત્યારે યાદ રાખજો કે તમને અગળણ તરીકેજ આપરે એકમેકને મળશું.”

અને તે ત્યાંથી જતી રહી. તેણીની કીંમતભરી વર્તણૂકથી તેને દુઃખથી વધુ કળતો રાખી કમખખત તે કામળાંની આંજુઓથી આંધળી થતી આંખે પડતી ખડતી-ફસડતી પોતાને ધરે આવી, રતાને મળ્યા બેટ્યા વગર પોતાના ઓરડામાં ગઇ અને ઊંધે મસ્તક ખીજાંજી હપર ફસડાઇ પડી આંસુઓનો એક મોટો ઘોષ રહી. પોતાની સીદા સ્થિતિનો ખ્યાલ કરી-એક કેવા કફેરા સંજોગનો તે બપડી ભોગ થઇ પડી હતી તેનો ફાટી જતાં જીમરે વિચાર કરી મુશ્કેલ તે મધુરીએ લોહીનાજ ગોચા આંજુઓ ખેરવ્યાં અને તેજ મોતી જેવાં કીંમતી આંજુઓમાં કલાકોના કલાકો સુધી બીગાયલી તે ઊકરી સેવટે ઉપાઇ ગઇ.

રાતનાં લગભગ બેએકના સુમારે તેણી પાછી જગી હઠી ત્યારે તેણીનું માથું ફાટફાટ થતું હતું, તેણીના આખ્યાં આંગમાં કળટર થતી હતી, જ્યારે તાવથી તેણીનું આખું શરીર ધગધગી રહ્યું હતું. તે ઓરડામાં એક ધીમી જતી બજતી હતી, અને તેની

મહે લથડતા પડે ઉઠી પોતાના આંખ ઉપરથી કપડાં કાઢી નાખી તે પાછી નસોસ જેવા જીવે ખીજાંણા ઉપર ટુટી પડી. જયભીત વમળના વિચારોમાં વિંટળાઈ ગયલી તે અબજાએ તે આખખી રાત ફાટી ગયલા ખોલા ડોળાએ-ખુદી આંખે-ભારી તાસવીસ વચ્ચે લથ વિનાની કોરીજ પસાર કીધી.

સહવારે જ્યારે તે રતાંનાં રૂમમાં-તેણીની નબળા સાદહે ખખર યુક્તી-જઈ હતી ત્યારે તેણીમાં થયલા અદ્ભુત ફેરફારથી તે વિધવા ફાટીજ ગઈ. અભયખી અને ગુંચવાડાની એક ભેગી ગુંગળાયલી ઝીસ તેણીના મુખમાંથી બાહર પડી ગઈ.

“માઈ ગોડ! મેહરાં, તું કેટલી શીક્ષી ને માંદો જણાયછો!” રતાંએ પોતાનાં ખીજાણામાંથી પોકાર્યું.

મહેરાં તેની બહાલી કઝીનના ખીજાણા આગળ ગઈ અને તેણીની ગરદન આજુબાજુ હાથ વિંટાળી તે એક ફલગીર, ફીક્કાં હરવાં સાથે બોલી, “મહારી શીકર તને કરવાની કંઈ જરૂર નથી, રતાં. જરા સાંજના,” તેણીના અવાજને સ્થિર રાખતાં તે બાપડીને એક જીગરતોડ કોરોજ કરવી પડી; “ગઈ કાલે સાંજના મહારો એકાએક જીવ બગડી આવ્યો’તો, તેથી તને કંટાળો આપવાને બદલે સીધી મહારાજ રૂમમાં કપડાં કાઢ્યા વગર જઈ પડી’તી. હવે કું તદન વેલ છેલ્લું; તું કેમ છે? તારી શું ખખર છે?”

“ધણીજ સારી,” તેણીએ કહ્યું. તેણીની શીકરો થોડાજ વખતમાં તેનાં બેહરકાર અને બેહદર ચેહરા ઉપરથી ઉઠી ગઈ, જેને બદલે એક મીઠું હસતું તેણીનાં ગાંભો ઉપર રાજ્ય કરી રહ્યું, “તું કંઈ જાણેછો? આજે બેહરાંન આપણે ત્યાં આવવાનો છે. પેલા કાવસ કાસોત્તા સાથે બપોરના આવવાના છે, એમ ચીઠ્ઠીમાં લખેલું

છે. જરા મજાક પડશે. આપણે એક નાની જેવી ટીપાર્ટી કરશું, તને મમશેની, ડીમરી !”

“હા-મહાંજ,” મેહરાંએ બેધ્યાનપણે જવાબ દીધો—તે જવાબ કે જે જખાંથી બાહર કાઢતાં તે બાપડીનાં મળાં ઉપર છરીજ શરી.

“મેં જીવણામને બધું કહી મુકેલું છે,” એક બીલાડીના જેવી બંધી આંખે તે નિરોધવાનાં મેહરાં બણી ટીકીટીકી જોતાં, તેણી ઉપર તેના બોલવાની કેવી અસર થાય છે તે તપાસવા, રતાં બોલી. “એવણુને હાથનાં ચાપટ પણાં સવાહર થાયછ. ચાપટ અને મજાકનાં ટીપ્પાં બન્યાં એવણુને બનાવવાની મેં વરદી આપીછ; ને મેહલી, તને તહારા નાજુક હાથે એ લોકને વારતે ચાહે બનાવવીજ પડશે. નહી—ના નહી ચાલશે. મ્હારી એકપુરી કઝીનમાં બી કેવું મીઠું છે તે મ્હારા બવિખનાં વરને કેખાડવા કું પણી આપુર છેલે.”

બીચારી મેહરાં ! તે શું જવાબ દે? એક જીડો નિસાસો નાખી તે, કાંઈ બાહણું કાઢી, ત્યાંથી ઉઠી મધ અને પોતાનાં રમમાં જમ સોફા ઉપર લાંબી છટ થઈ પડી. આહ ! તે આવતો હતો ! પોતાનાં વાહલાં પાસામાંથી છટકી મથસો તે વાહસો જવાન એક બીજીને ખુદ તેણીની નજરો સન્મુખ પોતાની બાઠમાં બેવા, તેણીનાં કળ ખાતાં જીમરને વધુ કળવું કરવા, બપોરના તેઓનાં મકાને આવતો હતો ! ઓ, તે કંમાળ વખત, જે જોવા તે બીચારી જન્મીજ નહી હતો તો કેવું સારૂ થતે !

તે મેહરાં માટે એક પણી અપડી કસોટી હતી. તે દિવસે બપોરના, આખ્યા દિવસની તાલવીસ પછી, કાઠ અને રવાંની સાંમે, મેહરાંમને તદ્દન શાંત મેહરે જમ મળવાની તે એક વગર કંકે પણી કાણુ પરીક્ષા મેહરાં કાળે હતી.

તેણી મઠ ધણીજ સાદા અને અમ્મી ટેસ્ટથી સંખ્યાલા ૬-
રેસમાં તે મધુરી પોતાના મહેરાને ધણી સાચાથી બરેલી રીતે સ્થિર
અને મહમ રાખી તે નાહના સુધડ ઝોરડામાં મખમલી પગલે
દાખલ થઈ. તેણીની નજરે પહેલેથી બહેરામજ પડ્યો, જે રતાંની
પાસે પોતાના ખુટના ટાને ટીકતો અને હાથનાં આંગળાંમાં રૂમાલને
'નર્વસ્થી' વિંટાળતો બેઠો હતો; એક નાહના નેટરનાં સ્કુલ ઉપર તે
વિધવાના મહેરા ઉપર આતુર નજર નાંખતો કાવસ હાંખતો તેણી
સાથે ચાલુ પટપટારો કરી રહ્યો હતો. તે દેખાવથી મહેરાં ગબરા-
તથી જરાબી નરવસ થઈ નહી, લગાર મહમ દીસે તેણી તેઓ
સંખુમ હરતે મુખડે જઈ દબી.

“ઓ તું આવી !” રતાં તેણીને જોઈ મોટે સાદદે હસી ખુ-
જાલ જવે બોલી. “આટલો વખત કાંઈ હતી ? વાર જોતાં બધાં
આદરાં સીનાખી સરી ગયાં ! બેહરાંમ, આપ મહારી સૌથી મીઠામાં
મીઠી, બેહનથીબી આલે, કમીન મેહરાં, ને મેહરાં, આપ મી. બેહરાંમ
કરંબ્યા, મ્હાગ ભવિષ્યતા વર !” તે હુમ્મણી કપડી છોકરીએ કાંઈ
જોવા તો સાદદથી બન્નેને જોળખાવ્યાં કે તે બન્નેનાં દુઃખી જમરો
પોતે કેવી દેશરી હાલતમાં હતાં તેનો ખ્યાલ કરી, નાચીપાસી અને
નામુરાદીથી તદન ઢંડાગાર થઈ ગયાં !

તે બેહની નજર એક થઈ—તે નજર કે જે અત્સપરસનો
વિચાર અને લામણી ખુશી રીતે તે બન્નેને જાહેર કરતી હતી !
અને તદન કાંઈ નહીજ બન્યું હોય તેમ—આજેજ તેઓ પહેલવહેલાં
ગળતાં હોય તેવી રીતે તે વિખુટાં પડેલાં વાહલાંઓનાં ઢંડાં બરક
જેવા હાથ એકમેક સાથે દબાયા, અને ખીજીજ પગે—રે, આસોસ,
ખીજીજ કુર પગે છુટા થઈ ગયા !

પ્રકરણ ૬.

રતાં ધણી નાશીપાસ થઇ. તેઓનાં મેળાપ વખતે તે બન્નેનાં ચહેરા ઉપર શીકણ અને કંગાલ્યનાં જોવાની આશામાં હતી અને તે બાંહે એક દૂર ટકાર કરી મહેરાને વધુ પાજવવા તે માંગતી હતી પણ તેને બદલે તેઓનાં શાંત અને કાંઈ નહીં બન્યું હોય તેવા સ્થિર ચહેરા જોઇ તે કપરી વિધવા હજાબદર ન મુદાદ અને નાશીપાસ થઇ.

“હું ત્હમને જોઇને ધણી ખુશી હેઉં. મી. હાંસોત્યા;” બેહરાં-મને શેકહેન્ડ કર્યા પછી કાવસ તરફ હાથ લંબાવી મહેરાં ઘટતા ટેકદાર અવાજે બોલી. “મ્હારી કઝીન તરફની ત્હમારી કાજી માટે હું ધણી આભારી હેઉં.”

“એમાં આભાર જેવું કશું નથી, બાનું” મહેરાંને શેકહેન્ડ કરી કાવસ સાદામથી બોલ્યો. “ઉંદો અત્રે એવણની સન્મુખ હાજર થવાની મને પરવાનગી આપી એવણે અને આભારી કર્યોછ!”

“મહેરાં, મ્હારા બેહરાંમને એ મી. હાંસોત્યાની પેલી એવણની કામગીની વાત કેહતી!” મહેરાં બણી ફરી રતાં લગાર ટકારબર્માં સાદો બોલી. “મને આગમાંથી મરતી જગ્યાની તેની આજુબ પા-હડરીનું ખ્યાન તું મ્હારા બરિખ્યાના બરથાર આમજ તો કર. મને તો મર્યું કેહતાં નહીં આવડતું!”

કાવસ હાંસોત્યો તે વિધવાના કંડા તિરસ્કાર બર્માં સખ્દો સમજી ભોહીને એક જોટ મળી ગયો. તે તે છોકરી બણી કાંઈ એવાં તો ખેચાણે ખેચાઇ રહ્યો હતો-તેના છગરમાં તેણી માટે કાંઈ એવી તો કામગીરી બરથા થઇ રહી હતી કે-આવાં ખુદા એક યું પણ

હજારો અપમાન મુખે મોઢે સહન કરવાને તે તૈયાર હતો. બાપડો તે । તેણીની સાથની આટલી ટુંક દોરતીમાંજ તે, તેણી કેટલી હાની પરાયાં તરફ દંડી અને કુર હતી તે, અનુભવી શક્યો હતો.

મહેરાંએ મેહરામનાં મુખડા બણી હાંમતથી—જણે તેને પણ હાંમત આપતી હોય તેમ—જેઘ બણાજ ટુંક અને સાદા શબ્દોમાં શીરીનઆધને ત્યાંની પાર્ટીનાં રંગમાં થયલા બંગની વાત કહી.

“મેહરાંમ, ત્હમને કાંધ માતાં આવડેછ ?” મેહરાંમનો હાથ પોતાનામાં લઇ તેણીની ચક્ષ્મો પ્યારથી તેનાં શીકા મેહરા ઉપર ઠેડવી રતાંએ પુછ્યું. “ઓ ! ના ના કેહતાં. ત્હમે એવા તો ખુબ-સુરત છેઓ કે ત્હમારો સાહજી મીઠો હોવોજ જોઇયે. ઓહ હું ત્હમને સમજવા કેવી આગુર છેઉ ?”

“હું ફલગીર છેઉ, મીસ અવા—રતાં,” મેહરાંએ જવાબ દીધો. “પણ મ્હારેથી મુદ્દત ગવાતું નથી. બાહરમાંમની રખડપતીએ મ્હારો સાહજ મુદ્દલ બગાડી નાખ્યોછ. તે ઉપરાંત,” તેને કાંધક કાંસી કરાંજી હતીને વધાર્યું, “ત્હમે લોક બધાં જણોછ કે હું મ્હારા મામાના શોકમાં છેઉ !”

“ઓહ, નેવર માઇન્ડ !” અહીં કાઉ હાંસોત્પાએ પોતાનું નાક વચ્ચે ખોર્યું. “મેહરાંમ નહી માતો તો કાંધ નહી. મહેરાંમાયને કહો કે એવણુ એવણુનાં સુરીલા કંઠે આપણને રીઝવે.”

“હા, મેહ—મીસ મેહેરાં માય, ત્હમેજ જરા મ્હારી વડી મા-ઓની કે ત્હમારા કઝીન રાજી ચાપ ?” મેહરાંએ હાંમતથી મહેરાં બણી હરી મુચના ધીધી.

“ઓહ ચસ, મહેરાં, હું ! તને માણુંજ પડશે.” રતાંએ પોતાનાં

અવિધ્યના વરને ટેકા આપ્યો. “એમ ત્હમે બધાંએ મને નારાજ કરવી નહીં જોઈયે. જો આનંદ, મહેરાં,” તેણીએ હુકમ કરતી ઢબે વધાવ્યું.

મહેરાં એકબી શબ્દ ઉચાર્યા વગર ઉઠી અને તે નાના ઝોર-ગાનાં એક ખુણામાં બારી આગળ પડેલાં એક હારમોન્યમ બંધી જઈ તેને ઉઘાડ્યું. તેણી તે ઉઘાડતી હતી તે દરમ્યાન એક ખુરસી તેણીને આપવાનાં બાહણ્ય હેતુજ એઢરાંમ ઉઠ્યો; અને એક ‘થેમ્પ્સ’ સાથે સ્વીકારી તેની ઉપર તેણી વળગવા બેઠી ત્યાંસુધી તે તેણીની આગળ ઉભો રહ્યો.

તેણીએ વમર મુજતા હાથે હારમોન્યમ પસે કરવાનું શરૂ કર્યું.

“એઢરાંમ, બેસોની,” એઢરાંમને મહેરાંની પુઠે ઉભેલા અદેખા-પનાં અંગારથી તપતી આંખે નિહાળતાં રતાં ધીમા સાહદે બોલી. પણ કમનસીબે—હારમોન્યમના અવાજને લીધે—તે સાહદ એઢરાંમના કાનને પુગી શક્યો નહીં.

“એવણુને ત્યાંજ રહેવા દેઓની—કદાચ પાસે હતું રહી ગઈત સમજવા ગમતું કરો.” કાવસ હાંસોત્યો જે એઢરાંમની ખાલી જગ્યા ઉપર આવીને ગોડવાયો હતો તે, રતાંના કાન ઉપર પડીને બોલ્યો.

રતાંએ નારાજથી ખબા ચધાવ્યાં.

“રતનબાઈ, હું આજે ત્હમारी મોલાકાતે આબોહ તથી ત્હમે મ્હારી સાથે નારાજ છેઓ ?” જરા વારે તેણે ધીમા સાહદે પુછ્યું.

“નહી, જરાબી નહીં.”

“પણ ત્હમારો એઢરો મને એમજ કહેજ.”

“ત્યારે ત્હમે તદન નબળા મહેરાંના પરીક્ષક છેઓ.”

“શું તારે લહે આજે મને અહીં જોઈને ખચીતજ થણા ખુશી છેઓ !”

રતાં ઢાવરે જવાબ કયો નહી. તે એક બીલાડીનાં જેવા ચળ-કતા ડાળે મહેરાં અને બેહેરામનું માંજણું તપાસ્તી ચુપ બેઠી.

“આપણી વચ્ચે જોળખાણુ વધે અને આપણા વચ્ચે ચાણુ જોળવાસ રહે એવું જેવા હું ધમો આપુર છેઉ.” તેણે જરી રાખ્યું. “પણુ લહે એટલાં બધાં આપુર જરાગી જણાતાં નથી.”

“તેમ માનવાને મેં” લહમને કશુંબી કારણુ નથી આપ્યું.” રતાંએ ફરરી ચટકીને કહ્યું. “અમઠા એવા વાહીયાત બકારા કરવા કરતાં આય ફાંકડું ગીત ચાલેછ તે ઉપરજ ધ્યાન આપો.”

ઢાવસ આય બીજી મરતએ લોહીનો ગોટ ગળી ગયો. તેણીનાં તે ઢાંઠા અપમાનભર્યા શબ્દોથી તેનું જીમર ધણું વધારે બેઠાછ છે-ઢાંઠા ગયું—તે વધારેજ બાતેનથી જખ્ખી થયો, પણુ તે ચુપ રહયો. તે તારણીના સરેઢ ખુબસુરત ચંદરા ઉપર જસતીજ વખાણુની નજર નાખી તે એકબી શબ્દ વધુ બોલ્યો નહી. તે તે વિધવાના પમથી આથાં વેહર ખ્યારમાં પડ્યો હતો, અને તેણીને હરકીલમે રાજી રાખી—તેણીના ચાણુ સમાગમમાં આવી તેણીનું હીલ જીતી લેવા તે માંગતો હતો. તે કાંમ તેને પેહલાં થણું સહેલું લાગ્યું. પણુ અફસોસ ! પાછળથી તે જાણી શક્યો કે એક દંડી અખખાનું પોતાના બણી મન ફેરવવાનું કામ, ડિછાળા મારના તોફાની બર દર્યામાંથી સહી-સલામત રીતે બાહર કીનારે આવવાના ધારતીભર્યા કાંમથીબી જ્યાદા મહેનતથી બરપુર હતું.

એ હસ્માન મહેરાંએ—પોતાની ખુરસીના હાથાને અધેલી બે-

હરામ હોતો હતો એવું વીસરી નહ, તે ગીત ગાતાં પેતે પોતાની લાગણી જાહેર કરતી હતી તેનું બાણ જુલી નહ, એક ગીત ચુંટીને ગાયું.

વાહલા તુંજ વિના બટકું

દીવાની સમ રખડું-કહે તુંજનાં વિલાપમાં કાંઈ નહ વસું ?

સુખમાં સંભાલનારા-દુઃખના કાપનારા.

શુભ થયો તું કાંઈ ઓ જાની ?

તુંજ વિના ટવળું, વાહલા-મીઠી ગોદમાં દબાવા.

આ દુન્યા તમામ અકારી રે.

તેણીએ તે તદ્દન અંજળપુપ્પામાં ગાયું, કાંઈ એવા દુઃખમયી જીવસા અને અસરકારક સાહસે કે તેણીનો એકેએક શબ્દ એક ગોળી મીસાલ બેહરામના જખમી જીગરને લાગ્યો. તેનું હૃદય એક ઘણું ઉડાં-જુધી કાગળ ખાવા લાગ્યું અને 'ઓહ !' નો એક ઉડો નિસાસો તેણે ફેંક્યો.

"બસ કર, મહેરાં ! ખોદાને વાસ્તે બસ કર !" તેણીને તે ગીતની પહેલ્લી લીટી 'રીપીટ' કરતી જોઈ તે હાંફતી ઢાટીએ તેણીના કાન આગળ બડબડ્યો અને પછી જીગરની વેદના નહીજ ખમી શકતાં તે આપડો બારીએ, બાહરની તાજગીમયી હવા પોતાના તપેલા મગજ ઉપર લેવા, નહ ઉભો.

રતાંએ ઘણી બારીમીથી તે હીલચાલ તપાસી હતી અને એક દર સંતોષનું હસવું તે હતી. કીનો ! હા, હવેજ તેણીએ જોયું કે ન કીનો તેણી લેવા માંગતી હતી તે તેણીએ ખીજી રીતે નહ લીધો હતો.

મહેરાંનું ખાતેન બધું બળીજળીને ખાખરાખ થયું. અને પોતાની છંદગીને તેણીએ ખરાં જીમરથી આપ દીધા, એમ વગર વિચારે આવું લાગણી દુઃખાક ગાયણુ ગાવા માટે. ઓ ! તે કેવો દુઃખી થતો હતો ? તેણીની આંખમાં ઘસો આવનાં આંશુઓ તેણીએ ઘણી સંભાળથી યોબાડ્યાં. અરેરે ! તે બીચારો તેણે તેણીના સુખનો ભોગ લીધો હતો એવું વિચારી કેવું દુઃખ પામતો હતો ! જે દક્ષ યોગી દીક્ષાસાના શખ્દો તે અત્રે તેના કાનમાં રેડી શકતી હતે ! દક્ટ એકુ જે ભોલોજ તેના ભાંગીને છુકો થઈ ગયલાં અં કરણને પાછું સાંધવાને મા ? તે કહી શકતી હતે ! કોઈથી તરફીએ તેના સોદરજી ગયલાં સુખ ઉપર પાછું કુદરતી હસ્તું લાવવા તેણી સામર્થ્યવાન થઈ શકતી હતે ! રે, તેનો ને મુંગો બલેમ સંતાપ તે દ્યાણુ વાહલી છોકરીથી ખુલ્લી આંખે જોઈજ શકતો ન હતો. તેનું ખાતેનું બલેમ દુઃખ તેણીથી દેખીજ શકાતું ન હતું.

આયંદે તે સંતાપજનક મોલાકાતનો છોડા આબો-એકુ જે કલાક પછી તે બન્ને પહોરણાઓ જતા રહ્યા, અને આવી સપજાંની મનની સ્થિતિ વચ્ચે તે નાનકડી 'ટીપાર્ટી' બરખાસ્ત થઈ.

"કેવી મજાક પડી હં, મહેરાં," તેણીના પહોરણાઓની વિદાયગીરી પછી મહેરાંની પાસે આવી બેસતાં રતાં મગરથી પુલી ફાટી જતાં નરકોરાંએ હસીને બોલી. "મહારી છંદગીમાં આવી સરસ સાંઢજ મેં આજેજ પસાર કીધીજ. ઓ ! બધું કેવું 'લવલી' ને છંદગી સુધી વાદ રહી જાય તેવું બન્યું ! પણ ખરા જો, મહેરાં, એક વીજ તને કહેતી હું તદનજ વિસરી ગઈ. તું ત્હારા ચોરડામાં હતી ત્યારે મને મહેરાંમ સાથે અમારાં લગન બાબેની વાતચીત થઈતી. જે લગનને માટે ધણે આવુર છે, અને જેમ અને તેમ જઈ થ-

યલાં જોવા છડેછ. અમો લોકોએ મહિના દાહડામાં મુંખાઈ જઈને લગન કરવાનો વિચાર રખેલો છે. એને એનાં મમા સાથે થોડાક વરસ ઉપર કાંઈ ચોક્કસ કારચુસર તણુપાંચ થઈ હતી, જેને લીધે એને કેટલાં વરસો સુધી દેશવતો જોનવવો પડ્યોછ. પણ હવે બહુ સમાધાન થઈ ચુકુંછ, એ મહારી આગળ બોલ્યો'તો, અને એ એવ-જુનીજ છમ્મી છે કે અમે મહિના દાહડામાં મુંખાઈ જઈ લગન કરી પરવાડી જઈએ. પરમ દિવસે મેં મુંખાઈ જવાનું નક્કી કરીલું છે, એ તો આજની રાતેજ પાકો મુંખાઈ જવાનો છે ને માહરે માટે તાજમાલજમાં ગોઠવણ કરવાનો છે. તુનેજી માહરી સાથે આવવુંજ પડશે હં, મહેરાં.”

“ઓ નહીં! ઓ નહીં! મને માફ કર!” જુસ્સાથી ઉસ્કેરાઈ આવી મહેરાંએ દુઃખથી પુકાર્યું. “તું જણેછ કે સુરત છોડી કેંઠે બાહર જવાનું મને બારી દુઃખ છે ને-ને-મને મુંખાઈ જરા થઈને ગમતું નથી.”

“તોજી તને આવવુંજ પડશે. ત્હારાથી ના પાડી શકારોંજ નહીં.” તે વિધવાએ કહ્યું; પછી જુસ્સાથી વધાર્યું; “હું મુંખાઈ જવાં શહેરમાં એખલી પડજી તેનો કંઈ તે વિચાર કીધો? તે ઉપરાંત કપડાંચપડાં દરદાગીના લેવા કરવાનું, તે મહારે એખલીથી કેમ બની શકે? હું કેટલી નાજુક તખ્તતની છેલ, તે તો તું સારી રવેશ જણેછ, ત્યારે ના પાડતાં તને લજવાવું જોઈયે. એટલી બધી હાની એક-લપેટી બનવા માટે ત્હારે સરમાવું જોઈયે.”

મહેરાંની આંખમાં આંશુઓ ધસી આપ્યાં.

એકલપેટી નથી બનતી, રતાં” મહેરાંએ કરગરેલા સાહડે

કહ્યું. “પણ મને મુંબાઈ જવાનું નથી ગમતું. તે ઉપરાંત પૈસાનો કંઈ વિચાર કીધો ? હોટેલનો ખર્ચ આપણાથી કેમ આપી શકાશે ?”

“તેની સાથે તને કંઈ લાગતું વળગતું નથી,” રતાંએ તોછડા-
ધથી જવાબ દીધો. “મહેરાંમ એ બધું સંભાળી લેશે. મહેરાં, અમઠી
એમ આડી ના યા. મ્હારી સાથે મુંબાઈ તને જરૂર આવવાનુંજ છે.”

પણ આ પહેલીજ રતાંની માગણી મહેરાંએ સ્વિકારી નહી,
તેણી પોતાનો નાન ધણી મક્કમ વળગી રહી અને જો કે રતાં રડી,
પોતાની હલકી ખાસ્યત મુજબ મહેરાંને ધમકાવી અને વળી પાછ-
ળથી માફ માંગી તેણીના ધણા દાબાવાલા પણ કીધા, મગર મહેરાં
એકની બે થઈ નહીં. પોતાની જીદનેજ ધણી ચીવટાઈથી વળગી રહી.

“શીરીનખાઈ દુખાશ મુંબાઈ જવાનાં છે એમ એવણુ તે દિવસે
જોત્યાંતાં.” આખર મહેરાંએ સુચવ્યું. “તે તું એવણુ સાથે જોઠ-
વણુ કરી શકશે. મને તો, ખા, માફ કર. મુંબાઈ નહીજ જવાનો
મેં નક્કી વિચાર રાખેલો છે.”

અને તે ત્યાંથી જતી રહી. પોતાની જીંદગીમાં, પોતાના જીવથી
ખી જયાદા વાહલી કઝીનને, પહેલ્લીજ વાર નારાજ કરી તે અભા-
ગણી છોકરી ત્યાંથી પોતાનાં રૂમમાં જવા ચાલી ગઈ.

મીઠી સુલેસ તે મધુરી ! એકવાર પાછી એકંતમાં પડતાં દુઃખ
ના જલીમ વિચારોના રોહ તેણીનાં કામળ મગજ ઉપર ધસી આવ્યા.
પોતાની આશાના ભંગ થવાનો ખ્યાલ હવે તેણીને આવતો ન હતો,
તે વાહલા જવાનની એક નજીવી કુલથી તેણીની જીંદગીની સર્વાંમ
કુલ વળી ગઈ હતી તેનો વિચાર તેણીને થતો ન હતો, પણ તે
વાહલાનો દુઃખી નખાઈ ગયેલો એકરો, તેના એક વખતના યુગ-

સુરત જવાન મહેરા ઉપર છવાઈ રહેલી મોહત જેવી ફીફી લામ-
ણીઓનું સ્મરણ થતાં તે બાપડીને બમરી આવવા લાગી અને
તેણીએ નવેસરનું એકાંતમાં મુગું કલાંપીત કર્યું.

૨, આ બોહળી ધરતી પર શું એવું કોઈજ હસ્તી ધરાવતું ન
હતું કે જે આ વિલાપતા વમઝમા વિટલાયલી નાની બાળાને પ્રી-
તથી પોતાના પાસામાં દાખી દીલાસો દઈ શકે ? અચીતજ નહી. તે
દુન્યાની દયા ઉપર છુટેલી દુર્ભાગણીનું એવું કોઈજ વાહલું નહતું કે
જે તે ખીચારીને હેતથી દેખાં સરસી દાખીને, તેણીનાં કાનમાં દીલા-
સાનાં સખુનો કહી, ધણું નહી ને થોડું પણ તેણીનું બાતેનનું દરદ-
-તેણીના મનની બચબીત બોમારી-બી કરી શકે.

મહેરાની માગણીને માન આપીને શરીરબાધ દુખાશ રતાં
સાથે મુંબાઈ ગયાં. જે કે એવણ મુંબાઈ તો જનારજ હતાં, પણ
સુરતથી એટલું બહોડી ઉપડવાનો તેવણનો ધરાદો ન હતો. તે છતાં
તેવણની માનીતી મહેરાને ખાતર, તેવણે એ ત્રણ દિવસ બહોડી
જવાનું નક્કી કર્યું.

અને તેઓ ત્યાં તાજમાહલ હોટેલમાં જઈ કિનયાં-એક બાદ-
શાહી ખરચ સાથે મુંબાઈમાં જઈ તે બેઠ અબળાઓએ તે મોટાં
હોટેલમાં ઉતારો લીધો. બેહરાંમ હર તે હોટેલમાં ન હતો. તે તો
પોતાની વાહલી જનેતાની સાથે જઈ વસ્યો હતો. તેણે જ રતાંને
લગતી હોટેલની ગોઠવણ કીધી હતી અને દરેક રીતનો ખરચ આ-
પવાનુબી તેણેજ માથે રાખ્યું હતું.

કાવસ હાંસોતથો પણ બેહરાંમની સાથેજ મુંબાઈ ધસાઈ આ-
વ્યો હતો. તેણે જેવું તેની મારફતે જાણ્યું કે રતાં એ ત્રણ દીવ-

સમાં મુંબાઈ જનાર હતી તેવુંજ બહેરાંમ સાથેજ મુંબાઈ ઉપડી આવવાની તેણે તૈયારીઓ કરીધી અને રતાનાં મુંબાઈ આવ્યા પછી રોજ તેણીને મલવા હોટેલમાં ધકેલા ખાવા લાગ્યો.

શીરીનબાઈની ચતુર આંખે મામલો શું હતો તે પામી જતાં વાર લાગ્યો નહીં. તેવણુ સારી રવેશે સમજી શકતાં કે રતાં તેણીનાં અવિધ્યના બરથારને જાનોનીસારથી ચાહતી હતી, જ્યારે તેના બહુલામાં તેવીજ લાગણીઓના જવાબ બહેરાંમ કરતો હતો નહીં. વધુમાં તેવણુ એટલું બીજું—બહેરાંમ સાથનાં, મુંબાઈ આવ્યા પછી, થોડા ઘણા સમાગમથી—એતી બધ શક્યાં કે તેની ગંભીર આંખના છેક હેથાણમાં કંઈ અમાધ દુઃખનો જમેલો જમા થયેલો હતો.

કાવસેબી ઘણા ગુસ્સાથી બહેરાંમની પાતેનની ઠંડી લામણી-ઓ, દીવસ ગયા તેમ, પીછાણી. રતાં તરફ આટલી બધી કરૂર ઠંડી વર્તણુંક ધરાવવા માટે તે તેને માફ કરીજ ન શક્યો અને તેની બધી રતાંની તોડમેાડ બરી વર્તણુંક છતાં, તે તેણી માટે દયાર્થી ખરે મને દાઝી મયો.

“એ કમબખ્ત બહેરાંમ દુન્યાની એક સૌથી ખુબસુરત છોકરીને પરણવાનો છે, તેને બહુ જાણે જાણે પોતાની ફાંસી માટે તૈયારી કરતો હોય એવું ખુબડોગ જેવું ડાસુ લખને કાંધ શરતો હશે ?” એક દીને એખલાં પડતાં શીરીનબાઈ આગળ તેણે ફફરીને પરીઆરો કરીધો. “જ્યારેબી એવું એવું ગંભીર ડાસું જોઈજ, ત્યારે મારાં પેટમાં તો કંઈ આડાં ઉભાં દોડેજ એટલાં થોડાં. એ છોકરીને કમને પૈસાને ખાતર પોતાની મોહરદાર કરવા માટે જો હું એનો જાન લેજ તો મી માહ શુનાહ કહેવાય નહીં.”

શીરીનઆધ દુઆશે હસીને તેનો બરડો પરવાડ્યો. તે દાનવ આધને એ ઉછાછલા જવાન કાવસનાં ખાતેનમાંથી કેવી કેવી લાગણીઓ વસી રહી હતી, તે બાણી લેતાંથી ઝાઝો વિલંબ લાગે ન હતો.

“ખચીત મને એ ‘રહાઉન્ડરલ’ ઉપર ધણીજ ચીડ ચલેલ.” કાવસે ઉશ્કેરાઇ પેટ ખાલી કીધું. “કેવો કફોરો ને કદંબો એ તેણી બણી છે ! જ્યારે તેણીને ખાતર દુન્યાનો કાષ્ટખી જવાંન પોતાનો ચાહલો જનખી આપવા તૈયાર થઇ જાય !”

“તેમાના તમેખી એક બરા કે ?” શીરીનઆધએ ટકોર કીધી.

“અલખત,” તેણે જવાબ દીધો, પછી ઝટ દઇ પોતાની ખાતેનની લાગણી જાહેર કરી દીધી “શીરીનઆધ, એના જેવી કામળાંગીને પરણવાને ખાતર ધરતી અને આમ જો એક થઇ શકતાં હોય તો તેણી બખવવાને હું તૈયાર હેઉં. હું એની સાથે પગથી માથા વેહર પહેલ્લીજ નજરે પ્યારમાં પડ્યો છ.”

તે આધએ દીલસોમીથી તેણી બણી જોયું.

“પુઅર યામ !” તેણી બોલી “હું ત્હારે માટે દલગીર હેઉં. રતા બેહરાંમ સાથે પ્યારમાં આધગા છે અને એ જરૂર એનેજ પરણશે. ત્હારે માટે હું કાષ્ટખી ખોસ્સો રસ્તો જોતી નથી.”

“તેમજ છે,” તેણે દલગીરી અને નાશીપાસીથી ધુનતા સાહદે કહ્યું. “નશીખ મ્હારાં !”

તે આખી સાંજ કાઉ ધણેજ ઉશ્કેરાયલી હાલતમાં આમથી તેમ બટક્યા કીધો. આજ સુધી તેની ધારેલી કાષ્ટખી ચીજમાં તેને નાશીપાસ મળી ન હતી, અને અત્યાર સુધી કાષ્ટખી ચીજ

મેળવવાનાં તેણે એટલાં બધાં ફાંફાંથી માર્યા હતાં નહીં—તે એક હોશિયાર, પૈસાદાર અને ખુબસુરત જવાન્યો હતો અને તેણે વિચાર્યું કે જ્યાંસુધી રતાંને મેળવવા તે સામર્થ્યવાન થશે નહીં, ત્યાંસુધી એ તેના સધળા ગુણો તેને માટે કુચ ખીસાટમાં નથી. તેની ઉધોગી સારી આચાર્ય આપતી જાહેગી, તેણે માન્યું, કે રતાં વિના ખાલી ફળફળાદી વગરના રણ જેવી હતી.

ખીજી સાંજે કાંઈ પકકા નિશ્ચયથી તે રતાંને મળવાં ગયો. તેને ખબર હતી કે શીરીનખાઇ રતાં આગળ તે સાંજે રહેનાર ન હતાં, અને તેનો લાભ લઈ તે એક દહ વિચારે તે દીલજીત વિધવાને બેઠવા ગયો.

રતાંએ ધણી કમને તે અણુગમતા પહોંચાણને આવકાર આપ્યો.

“શીરીનખાઇ તો બાહર ગયલાં છે,” તેણીએ તેને એક ખુરસી ઓડર કરતાં કચવાયલા સાહજે કહ્યું.

“હા, તે હું જાણું છું,” તે ખુરસી રતાંની લગોલગ લઈ જતાં તેણે કહ્યું; પછી વધાર્યું, “પણ હું ત્હમને મળવા માંગુ છું, રતાં—રતન-ખાઇ હું ખાસ ત્હમનેજ મળવા આવ્યો છું; ત્હમારી સાથે એકાંતમાં વાત કરવાની મને ધણી જીજ્ઞાસા છે. મને તું મને તેમ કરવાની રજા આપતી હોય તો !”

“જાયાવા !” અજબખીથી પોહળી પટાક થતી આંખે રતાંએ તેના શબ્દોનો પડધો કર્યો “શાથી !”

“એક શબ્દ કે જે તને નથી આહતો તેની સાથે પરણી જુઓગી કંઠાસ્યત અને ફળીફળામાંથી હું તને ઉગારવા માંગુ છું.”

કાવસ તે જીરસાદાર જન્મે બોલી ગયો, પણ તેની અસર તેણી ઉપર ધણી કાતીલ થયલી તેને દીસી. તેણીનો ચહેરો એકાએક બદલાઈ ગયો, અને સફેદ ચાદર જેવો શીકો ઘસ ગયેલા તેને દેખાયો. તેણીના ચહેરા ઉપર એકાએક ધાસ્તી પ્રગટ પડેલી તેણે જોય. તે તેનાથી દેખી ન શકાયું. તે ઉઠ્યો અને પોતાના સઘળા જોરથી તેણીના ધરજતા કામળ કરે. ધરવા જતો હતો તેટલાં એક નરમ હડસેલાથી તેણીએજ તેને દુર કોંધો.

“મ્હારી નજદીક આવવાની હીંમતજ ના કરતા, હું ત્હમને ધીકારૂંછ;” તેણીએ ઉશ્કેરાતથી હાંફતી છાત્રીએ ધણાં ધીમા મગર કઠોર સાહદે કહ્યું. “જે ત્હમે આજે બોલ્યાછ તે માટે હું ત્હમને કદીખી માફ કરી શકવાની નથી. કદી, કદી, કદી નહીં!”

તેણીના તે જીરસાએ તેના દીલની લાગણીને વધુ ઉશ્કેરી મેલી. “હું એમ બોલ્યો કારણ કે હું તને ચાહુંછ, કારણકે હું તને દેખાડી આપવા માંગતો હતો કે એક જખ્મ ત્હારી ઠરકાર નથી રાખતો, તો બીજો ત્હારા પગ ઉપર માથું નાખવા તદ્દન તૈયાર છે. ત્હારે ખાતર પોતાની જાંઘીનો ભોગ આપવા બીલકુલ રાજી છે.” તેણે કહ્યું. “રતાં, જો તું પૈસાનો સવાલ બાવતી હોય તો તે મ્હારી પાસે ધણાં છે. તને અને મને સુખી રાખવા માટે તે તદ્દન પુરતા છે. રતાં હું તને મ્હારા જીગરના એક ઉડાણથી ચાહુંછ. તને હું પુણુંછ અને તને હું ખચ્ચીતજ સુખી કરશ. વખત જતાં તુંખી મને ચાહતાં શીખશે. રતાં, બેહરાંમને વગર ખ્યારે પૈસાને ખાતર પરણવાનો ઘેસો ધખારો છોડી દે. એ તને સુખી નહીં કરશે. જો તું મ્હારી સાથે પરણ, હું તને એક રાણી માફક રાખશ અને સુખી કરશ.” તેનો અવાજ આજુજથી અહીં ઉઠેજ ધણી પડ્યો.

“નન્યો !” તેણીએ દરવાજા બંધી આંગળી કરતાં કંડા, જી-
ગરને આરપાર ચીરી નાખતા, બરફ જેવા સાફદે કહ્યું. “નન્યો !
ત્હમે અને પુરતું અપમાન કીધું અને તે માટે હું ત્હમને વધુ ધી-
કકારું છ. એટલાંથીજ સંતોષ પામી મ્હારી આગળથી એકદમ જતા
રહો.”

“તું હાથે કરીને કંગાસ્યતનાં ડાચામાં જવા માંગેછ ?” તે
કગળા પડ્યો. “શું તે તને નથા જણાતું ? રતાં, વાહલી રતાં, મ્હારી
સાથે ત્હારી જાંઘી બધી સુખી થશે. હું કસમ ઉપર કેહું છ.”

જવાબમાં તે જીગર વગરની દહાએ પાછો તેને દરવાજા બં-
તાવ્યો. દયાને પાત્ર તે ! કચડાયલાં જીગરે, હડધુત અને અપમાનથી
પરીમાન થયેલો નશીબનો લીલો તે જવાંન એક સરદ હાથ ખેંચી
ત્યાંથી ગુપચુપ નીચો મુડીએ ચાલતો થયો !

પ્રકરણ ૭.

—XX—

દોરડી બેઠે પણ પોતાનો વળ નહીં મુકે. ખચ્ચીતજ, તે મીસાલ એક સેહતાની ખસલતનો માનવ પોતાની જલ્દેમ જાત-ગમે તેવા બધા જુરા સંજોગમાં તે સપડાઈ ગયો હોય તોખી-ખતાબ્યા વિના રહેતો નથી. નસેનસમાં વહેતી જલમાછ અને ઝુહાકીપણું પોતે ગમે એવા સાંકડા વખતમાં આવી પડે છે તોખા એક સ્ત્રી કદીખી છોડતી નથી. કુદરત બાજે વખત તેવાંઓને એક મુંઝો ફટકો મારે છે, તે-ઓની તે સેહતાન્યતથી બરપુર ખસલત છોડી દેવા માટે; ગગર તેવાં જુરાંઓ કોઇખી વખતે પાછો પોતાના હાથમાં લાગ આવતાં પોતાની તે જાત પર જવા વિના રહી શકતાં નથી. આ દુન્યાની કોઇખી જલ્દેમ ચીજ તે જલ્દેમ જીમરાને અસર કરી શકતી નથી, અને આયંદે તેઓ કુદરતના એક છેલ્લાં મરણુતોલ મુંઝા મારનો ભોગ થઈ પડે છે.

રતાં દાવરમાં, ખરેખર, વણી હંની જલ્દેમ સમાઈ હતી. તે, સધળું જોતાં ખરેખર, એક ઝુહાક સ્ત્રી હતી તેણીનાં પહેલ્લાં વરતાં રાજ્યમાં તેણીએ ધણું સોસ્યું હતું, તે છતાં તેણી જરાખી હેયી પડી ન હતી. લાગ આવતાં બાપડી મહેરાં ઉપર મક્કરકુંદી ચલાવવાને તેણી કદીખી ચુકી હતી નહીં, જે આપણે આ વારતાનાં પાણાંઓ ઉપર વાંચી બાબ્યા છીએ. મયાં પ્રકરણમાંખી સેવટે તેણીની જલ્દેમનો એક નમુનો આપણે જોઈ ગયાં છીએ.

મુંબાઈ આવ્યા પછી બધાં શીરીનખાનું સાચેખી તેણીએ મક્કર ચલાવવા માંડ્યાં, તેવણુ મહેરાં કરતાં રતાંને ઝોછીજ ચાહતાં હતાં,

તોખી તે વાહલી નાહની છોકરીને ખાતરજ તેવણે રતાંને પોતાની કંપની આપી હતી. પણ જ્યારે તે ઉઠાંછળી વિધવા તે ખાતરની દરકાર કરવા નહીં લાગી-તેવણ સાથે ખુલ્લી તોડછોડ વાપડવા માંડી-તેવણતું કહેલું ધ્યાન ઉપર નહીં લેતાં છેક છકેલપણની હદ ઉપર દોડી ગય, લોક તેણીની બણી આંગળી ખતાવા લાગ્યાં, ત્યારે આખરે કેટલા દિવસ રહી છેકજ કંટાળી જઇ મહેરાં ઉપર તેવણે એક તેડું,

‘એ છોકરી દિવસ જતાં તદ્દન વિખડતી જાયછ,’ તેવણે કામ-જમાં જળાપો કીધો, ‘મહારા હાથમાં કે કાપુમાં મુદ્દલજ રહેતી નથી. દરરોજ કલાકોના કલાકો દુકાનો ઉપર ભટકી જે ગમે તે એખરો એખરો દસ ગણા ભાવ આપી ધસડી લાવેછ. આપડું તો કહ્યું જરા થઇને માનતી નથી. તેથી, દીકરા, તહમે જરૂર એને કથુંખી જણાવ્યા વગર નીકળી પડો. તહમારી ધણી અગત છે. બધી સમ-વાડ અહીં પુરતી છે. ઓરકાવા અચકાવાનું કથું કારણ નથી.’

અને તેણી નીકળી પડી. પોતાની તન અને મનની બેકારારી છતાં મહેરાં તુરત મુંખાઇ આવવા સુરતથી નીકળી પડી, અને સાં-જના મુંખાઇ આવી ઉભી.

જ્યારે તે હોટેલમાં રતાં સામે જઇ ઉભી ત્યારે તેણી આગળ સર્વ જણા હતા, બહેગંમ, કાવસ અને શીરીનખાઇ; અને તેણીની ઓચીંતી હાજરીથી શીરીનખાઇ સીવાય સર્વ જણા અખચખીથી ચોંકી ઉઠ્યાં. રતાં તેણીનાં પહોરણાંએ માટે કપમાં ચાહે રેડતી હતી. તેણીએ ચાહેની કીટલી ટીપાઇ ઉપર મુકી દીધી અને કપાળ ઉપર મુરસા અને નામરજના ચીલ્લા સાથે કમને પોતાનો કઝીનને આવ-કાર આપવા અને તેણીને મલવા તેણી બંધી કોડી.

“એ એમ એકદમ અણુપ્રારી કાંય નીકળી આવી ?” તેણીએ પોતાનાં કથોર અવાજને ચાલાકીથી હસ્તો અને નરમ રાખી પુછ્યું. “એમ દાખલામાંના ક્ષુતની માફક નીકળી પડવાનું કંઈ કારણ ? મને અગાઉથી લખ્યું કાંય નહીં ? તું જાણેછ તો ખરી કે હું એવી અ. ચાનક અળયખીઓને ખરાં મને ધીકાડુંછ, ત્યારે મને એક બે ખોલ લખી જણાવ્યુંખી નહીં ? જરા જણાવતે તો હું ઓરડાની સગવડ કરતે.”

“ઓહ, રૂમની તું ફર ના કર, રતાં.” રતાંના કંડાપણા તરફ અખાણ કરી જઈ મહેરાંએ ખુશાલ એકરાએ કહ્યું. “ હું તો ધાર-તી’તી કે કાઢખી ઘડીએ તું અહીં મ્હારી આવવાની આજ્ઞા રાખ-તીજ હશે, કેમ જે શીરીનખાઇએ—”

“ઓહ યસ, મેંજ એને તેડાવી’તી,” શીરીનખાઇએ તેવણની તે વાહલી મીતણને એક ખુરસી ઉપર બેસ્વાની ઇશારત કરતાં વચ્ચે હોમાવ્યું. “તુંને મહેરાં જેવી કમ્પેન્ચનની ખાસ જરૂર છે, રતાં; મ્હારા જેવું ધરકું જપ બૈફ તદન નકામું છે. ચાલ સાફ થયું આવી તો, દીકરા મહેર, અમો બધાં તને જોઇને બધાં ખુશી થયાં છ.”

પોતાની મરજી ઉપરાંત મહેરાંએ પોતાની નજર ઊંચકી અને બહેરાંમતા ગંભીર મહેરા ઉપર જોયું. તે એક છુપું સંતોષ અને ખુશાલીનું હસ્તું હસ્થો—તે હસ્તું કે જે મહેરાંના કાનમાં ‘હું ત્હારી હાજરી જોઇ હઠ બાહર ખુશી છઉં’ એવા કળ્પદો મીસાલ, મણુ-મણુ કરી રહ્યું.

“અચીત, મીસ અવાસ્થાની હાજરીથી આપણે બધાં રાજ થયલાં છે.” કવસ હાસોત્થાએ ખુશાલ નરકરા જીવે શીરીનખાઇનાં

ખોલવાને ટેકા આપ્યો. “શ્રીરીનખાઇ, હવે ત્હમારીખી મરજી સચવાશે,” તેણે હસીને વધાર્યું, “અગો હવેજ ત્હમારી તરફ વધારે ઘ્વાળુ બની ચકચું અને આવતા કાલનાં પરકેશમન્સમાં ત્હમે આવવાની આનાકાની કરાછ તો હવે ત્હમને હમો ખોહસ નહીજ કરયું. ખીસ અવાસ્યા ત્હમારી ખાત્રી પડેલી જમ્યા પુરી નાખશે. કેમ હવે તો ત્હમે રાજી થજોનાં કે ત્હમારી બપોરની ‘હનના મોહર’ જેવી કંઈ નહી ખોહવાની ત્હમને ટક મળશે !”

“ખચ્ચીતજ, ખચ્ચીતજ.” શ્રીરીનખાઇએ હસીને કહ્યું. “મહેરાં, ખોહનાં આશીરવાદ ત્હારા ઉપર કિતરે ! તે’ મને એક મહાભારત મુશીબતમાંથી હગારીછ.”

રતાં કયું ખોલી નહી. ખેહરાંમ પોતાની જમા ઉપરથી ઉઠીને મહેરાં આગળ આવ્યો અને તેણી સાથે ટાહેલાંમાં પડ્યો. કાવસ રતાંને વાત કરવાનાં મુઝાં ન જોતાં, ફરજ્યાત શ્રીરીનખાઇ સાથે ટાહેલાં કરવા પડ્યો. રતાં સધળાંઓથી દુર એક ખુણામાં ખેહરાંમ અને મહેરાંની વાતચીત અને ચેલુચાળા તથાતા કાને અને કંગાળ નજરે તપાસવા લાગી.

કાવસ હાંસોત્યો—બોલો અને નેકહીબનો તે જવાન !—તે ધડીએ ધણું દુઃખ પામ્યો. રતાંની ખેહરાંમ બધીની વર્તણૂક જોઇ તે ધણો વધારે બેઢાયો છેડાયો. જો કે તે શ્રીરીનખાઇ સાથે વાત કરતો હતો, તોપણ તેની ખ્યાર માટે ટવળલી આંખો રતાંનાં સંગે મરમર જેવા સફેદ લીસા મહેરા ઉપર ચાલુ ટીકાયલી હતી. તે હવેજ પાખી ચકચો કે મહેરાંનાં કારણે ખેહરાંમ તેણી બધી ઠંડા હતો અને તેનાં તે ઠંડપણથી તેણીને ખાતેનથી દુઃખી કરતો હતો.

તે બે પહોરોળાંઓનાં ગયા પછી મહેરાં સાથે રતાં આખો વખત ઉઘે મોઢેજ રહી. મહેરાંએ તે ઉપર જરાળી ધ્યાન આપ્યું નહી, અને આખો વખત શીરીનખાઇની સંગતમાં તેણીએ પસાર કરીધો. તે બધી ખાઇની માયાળુ સંગતથી મહેરાંના મગજ પરનો દુઃખનો બોળો ધણે દરજ્જે કમી થયો.

રતાં છેક ખીજે દીને બપોરનાં મહેરાં આગળ શીરીનખાઇનાં ઓરડામાં બપકાથી તૈયાર થઇ, મહેરાં નાટકમાં જવા તૈયાર હતી કે નહી તે જોવા અને પુછવા આવી. શીરીનખાઇ તે વખતે બેઠરાંમ જે તે બે છોકરીઓને નાટકશાળામાં લઇ જવા આવ્યો હતો તેની સાથે ખીજા ઓરડામાં ટાહેલાં કરવામાં રોકાયેલાં હતાં.

“માઇ ડીયર, તું આજે કેટલી બધી ખુશસુરત ને દમામદાર લાગે?” રતાંના એકઠી આકારને પોતાની સાંભે આવી ઉમેરો બેઠ મહેરાંએ અગ્નયની અને વખાણનો બેજો પોકર કરીધો. “આય કવી ઝીણી ઉઘા રેશમની સાડી છે ! કવી ફાંકડી ને એક રાણીને છાજતી ! એવું તે શું આપ્યું ?”

“સવાસો રૂપા.” રતાંએ મગરૂરીયા કુગાતાં અને પોતાનાં રેશમ જેવા બાળ ઉપર આરસી આગળ જઇ એક નજર નાખતાં કહ્યું. “તુંને ધણી ગમેછ, નહી ?”

“સવાસો રૂપા એક ઝીણી સાડીનાં ચીકડાંનાં અને તેથી વજી બાયજે તું ચારથી પાંચ વાર પહેડશે ! રતાં, એટલી મોંઘી સાડીઓ પહેડવાનું તને કેમ પાસવે છે ?”

“પણ બેઠરાંમથી તો તે બની શકેછ ની ?” રતાંએ કોંઈક નારાજથી કહ્યું. “કપડાં ઉપર દોઢીયાં નહી ખરચ્યે ત્યારે એક પૈસા-

દાર વરને પરચેલું ગવાયજ કેમ ? ચાલ વાર, હવે માંડી વાગ. સા-
ડીની સોડ ઝટપટ કરી લે અને મને સાચ્ચે સાચ્ચું કહે તું એમ
અહીં મુખાષ એકાએક શાને માટે ધસડાઇ આવી ?”

મહેરાંની આંખમાં એકદમ આંશુઓ ધસી આવ્યાં, તેણીની
વાહલી કઝીનને આવી રીતે અપમાનથી ભરેલા સાહદે પોતાને માટે
બોલતાં સમજી.

“ઓ તું મહારી સાથે એમ કાંય વર્તેછ, રતાં ?” તેણીએ
ગડગડીત કંથે કહ્યું “હું શું બાણું કે મહારી હાજરી તને નહી ગ-
મશે ? મને તો શીરીનખાષએ બોલાવી ને તેથી હું આવી.”

“ઓહ કેટ !” દાંત ખીડી રતાં બબડી. “મહારાં કામકાજમાં
એને માથું મારવાની જરૂરજ શું છે ? વાર, મહેરાં, હું તને હમણું
જે કહુંછ તે ઉપર ધ્યાન આપ,” તેણીએ ધણાં કુર સાહદે વધાર્યું;
“બહેરાંમ ત્હારે માટે એમજ ધારેછ કે અમે બધાં તને હજુ ખુણે
રાખી મુકવેછ—ત્હારી કોઇ દાદ ક્યાંદ લેતું નથી, એ ત્હારે માટે લા-
ગણીથી ધણા બળેછ ને ત્હારી ઉપર એ ધણું ધ્યાન આપેછ. મને
તે જરા ગમતું નથી. તેથી તને કહી મુકુંછ કે તું એને જરાખી વ-
તારતી ના. ખસ, ખપજેગી વાતચીત કરી તું ત્હારા ટેકમાં રહેજે.
એને કશુંખી ઉત્તેજન ના આપતી. માઇન્ડ વૅલ, તુંને મહારા શુ-
સ્સાને તો પુરેપુરે ખ્યાલ છે.”

મહેરાં તમામ સકમ બકમ યષ મષ ! રતાંને તેણીનાં ખરા
રંગ રૂપમાં જોઈ તે નાહની કામજાંગી તમામ અવાચકજ યષ મષ.
તેણીની આંખમાંથી ટપકટપક પડતાં આંશુઓ એકદમ ખેંચાઇ જઇ
આહર પડતાં અટકી પડ્યાં, જ્યારે તેણીની જીભ ટાળવે ચીટકી બેઠી
હોય તેમ તે, એક વાચા વિનાનાં પક્ષી મીસાલ, ચુપ રતાંને બીહકથી

હથળાતી અને બંધ થતી છાતીએ ચહેરા દીકતી હતી.

“તું તૈયાર છે, ત્યારે હવે આપણને ખોટી થવાની કશી જરૂર નથી” તે દયાહીન દહાએ એક કુર સંતોષની નજર મહેરાંના હાથની ગયલા ચહેરા ઉપર નાખી કહ્યું. “કાવસ હાંસોત્થો દીકાટની ગોઠવણ કરવા પોતાની મોટામાં એ સો થીએટર ઉપર ગયલો છે ને આપણને બહેરાંમ સાથે જવાનું છે.”

મધળાં થીએટર ઉપર એકઠાં થયાં. કમનશીએ તે ચારે જણા માટે એક સામતી દીકાટ મળી નહી. બધે દીકાટ એ છુટી થતી મળી. પાછલી રોની બે ખુરસી ઉપર રતાં અને કાવસ ગોઠવવાં, જ્યારે તેઓથી એકબે ખુરસી દુર બીજી રો ઉપર બહેરાંમ અને મહેરાંમ બેઠાં.

તે તેઓ માટે દુન્યનાં મધળાં સુખોથી બરપુર પળો હતી, એ પાસે પાસે બેઠાં મહેરાંમ અને બહેરાંમ માટે. કુર કીરમતનાં ચેડાની મોઢકાંણે વિખુટાં પડેલાં તે વાહલાંઓની છાતી તે વખતે, તે ચોડીક પળનાં સુખરી, એટલી તો છળાછળ થઈ ગઈ હતી કે તેઓ કેટલો વખત સુધી કશું બોલ્યાં નહી.

“મેં તને તે દીવસે જ કહ્યું” તું ને માટે તું શું હજી હલગીર છે કે રતાં?” કાવસે રતાંના કાન ઉપર પડી પુછ્યું. “રતાં, હા, અદમત હું તને એજ લાડકાં નામે બોલાવજી - મને પાછું કહેવા દે કે તને બહેરાંમ મુઠલ ચાહતો નથી ત્હારી તરફ એ ધણો ઠંડો છે, તે છતાં તું જાણી જોઈને એમ કાચ કરેછ? રતાં, ત્હારી રતાં, હું તને ચાહું છ-તને પુછું છ-તું મને કાચ તરજોડેછ-કાંચ વખોડે છે? બહેરાંમની વર્તણૂક તો તું સારી-”

ધીમેથી રતાંએ તેણીનો ચહેરા તેના બધી ટાંક્યો. તેણીની હડી ભેદી આંખ ધીકાર અને ગુસ્સાથી જળતી હતી.

“મને બધું ખબર છે,” તેણીએ ધીમા અવાજે કહ્યું; “હા, હું બધું જાણું છું; તો બી મહારામાં કરો બી ફેરફાર થનાર નથી. હું ચરણ અને ફર એનેજ પરણ્યા.”

કાવસે હ્યા અને કાકળડીથી ભરપૂર નજરે તેણી બધી દીઠું.

“જો પૈસાને માટે હોય,” તેણે કહ્યું, “તો-હું તને પાછું અને પાછું કહું છું કે-તે મહારી પાસે જોઈએ તે કરતાં બી વધારે છે.”

“ઠંકસ !” તેણીએ ઠંડા સાહેબે જવાબ દીધો. “પણ તે કાંઈ પૈસાને લગતી આખદ નથી.”

પરફારમન્સ સર ચંદ્ર ચુક્યો હતો. આખખું પ્રેમામ હાસ્ય-રસથી ભરપૂર હતું અને તે ખરી અને સંગીન રમુજ હોવે થીયેટરનું એકએક ખુલ્લું હતું હતું. મગર અમાઆ કાવસનું જીગર નાથી-પાસીથી એટલું તો જખમી થઈ ગયું હતું કે કોઈ બી કીસમની રમુજ તેનાં વસણાયલી હાલ જોવા ચહેરા ઉપર અસર કરી શકી નહી.

થોડો વખત પછી-નાટક ચાલતો હતો તે દરમ્યાન-એક એ-શકી કુટુંબ તેઓ બેઠાં હતાં તેની ત્રણ જો આગળ આવી બેઠું. દરેક જણની નજર તેઓ ઉપર ખેંચાઈ અને કંઈની કંઈ વાત તેઓ માટે પોતાની પાસે ખેંચાઈના કાન ઉપર પડી તે ઓડયન્સમાંનું એકએક જણ કરવા લાગ્યું. રતાંનું ધ્યાન હજી તેઓ ઉપર ખેંચાયું હતું નહી.

“આય ખાનખાહદુર મંચેરશાહ મજાળ અને લેવણની છટક્યન મોહરદાર જોઈ કે !” રતાંનું ધ્યાન તેઓ ઉપર ખેંચતાં કાવસે કહ્યું.

“એનું નામ બારબેરા છે, ને તેની પાસે બેઠેલો પેલો જવાન, તારા બહેરાંમનો માધ ડો. કરંજ્યા છે!”

રતાંએ બેઠકારીથી તેઓ બણી દીધું.

અને પછી જ્યારે ડો. કરંજ્યા ઉપર તેણીની નજર પડી કે તેણી ચમકાને ખુરસી ઉપર તડી થઇ બેઠી. તેણીએ ધારતીથી નીકળી પડતા ડોળાએ તેને દીઠો, અને પછી તેના ઉપરથી તરતજ નજર ફેરવી નાખી. તેજ ઘડીએ કાવસે જોયું કે તેણીનો ચહેરા મોઢટ જેવો સફેદ હતો, તેણીના હોથો ફડફડ કરી બીહકની લાગણીએ ઉડતા હતા, જ્યારે ખુરસી ઉપરથી તેણી ગબડી નહીં પડે કરી તેણીએ તે નાજુક ખુરસી મજબુત હાથે ધરી રાખી હતી.

“ઓ, ચાલો, ચાલો આપણે અહીંથી જતાં રહીએ!” તેણીએ કાવસનાં કાન ઉપર પડી કહ્યું. તેણીનો મીઠું અવાજ જણે તેણી પોતાની ઘોરમાંથી બોલતી હોય એટલી હતો. બીહામણા અને શટેલાં ઢોલ જેવો બોખરા કાવસને લાગ્યો.

“કાંય કંઈ તખ્તત બગડી આવીછ?” તેણી ઉપર કાળજીથી ધણી પડતાં અને તેણીનો કર જે એક બરફ મીસાલ થડો હતો તે, માન અને લાગણીથી પોતાના હાથમાં લઇ તેણે પુછ્યું.

“હા-નહી!” તેણીએ બીહધેલા સાહે કહ્યું. “મને અહીં જોવા મંમતું નથી. ચાલો.”

અને તે તેણીને તાબે થયો.

“બહેરાંમ મહેરાંમની અહીંથી ભાગ જવાની કશી જરૂર છે?”

“નહી,” તેણીએ અધીરાઇથી અજ્ઞાતા કહ્યું. “એ લોકને

કહીને ત્હમે જલ્દી ચાલો હું અહીં ઝાઝીવાર થોળવા રાજી નથી. ત્હમारी મોટોરમાં મને હોટેલ ભણી જલ્દી લખ મળ્યો. ”

“મીમીસ હાવરની તખ્તવત ખમડી આપીજ એવમ જલ્દી ઘેર જવા માંગેછ. હું મ્હારી કારમાં એવણને લઈ મળુંક.” બહેરાંમના કાન ઉપર પડી બટલું મોલા કાવમ, અગાધ અચારાછથી તે થીયે-ટરમાંથી બાહર પડવા માટે, ટાંપતી રતાં આગળ દોડ્યો.

જ્યારે રતાં થીયેટર છોડી ઘર બણી જવા માટે મોટોરમાં બેઠી, ત્યારે પણ તેણીનું આખ્યું તન થડથડ ફુજતું હતું અને તેણી, જાણે એકાદ છુત જોઈ ઉઠી હોય તેમ, આંધણેલી અને ધારતી આંધણી જણાતી હતી. તેણીના ગાળ પરનો લાલાશ્વ કડી જઈ મો-હટ મીસાલ શીકાશ્વ પઠરાઈ રહ્યો હતો, જ્યારે તેણીમાં એકદમ દશ વરસનો વધારો થઈ ગયો હોય તેમ તેણી બધી ઝપોલાઈ ગઈ હતી.

એ એકાએક એવો જલેમ ફેરફાર તે જલેમ દલામાં શાને માટે થઈ ગયો ? બહેરાંમના પેલા કાંઈ બાઈ ડોક્ટર કરંજ્યામાં એવું તે બીહધરાવનાઈ રતાને શું જણાયું જેથી તે મગરરીથી કુલી ફાટી બચલી અને પોતાની શતેકની ધુધમાં ખેલતી અખળા ઉપર એટલી બધી ખરાબ અસર થઈ ?

કાવસ હાંસોત્યાએ રતાંનો તે અચાનક ફેરફાર હજ્યાહર અ-જાન્યની અને દુઃખની મીઠા લાગણી વચ્ચેજ નિહાળ્યો. જો કે તેનું કલેજનું તેણી માટે તે બડીએ ગોયા કપાઈ જતું હતું છતાં તે કશું મોલ્યો નહિ કે તેણે તેણીને કશું પુછ્યું નહી.

“ત્હમે પેલા ડોક્ટર કરંજ્યાને બરાબર ઓળખોજ, મીરદર હાંસોત્યા ?” લગભગ દશ મીનાટ સુધી કાંઈ બચલીત ખ્યાલોનાં જી-

ડાણમાં હિતરી ગયલી રતાં કશું બોલી નહી; પછી એકાએક કાંધ વિચારવાંત અદાએ તેણીએ સવાલ કીધો.

“હા, બહુ સારી રીતે.” તેણે જવાબ દીધો. “ એ મ્હારો અંગત મિત્ર થાય છે.”

“ત્હમે એને કેટલાં વરસ થયાં ઝોળખો છો?”

“અમારી એ સ્કુલ ફ્રેન્ડશીપ છે. લગભગ કુરતાં જન્મલાં ઉપર અમો હતા ત્યારથી અમો એકમેકને પીછાણુતા આવ્યો છો. એ ડોક્ટરની સ્ટડી કરવા વીલાયત ગયલો ત્યારે એની સાથે હું બી મ્હારી બેરીસ્ટરની સ્ટડી કરવા ગયો હતો. આજે લગભગ હું એને પચીસ વરસ થયાં ઝોળખતો આવ્યો છો.” તેણે તેણીને સમજાવ્યું.

“ત્યારે એ ત્હમारी દોસ્તી દરમ્યાન ત્હમો કોઇખી વખતે બંને લાંબો વખત સુધી એકમેકથી દુર રહ્યા છો, વાઈ?”

“નહી, બાપગે એક અઠવાડિયું અમો એ દોસ્ત એકમેકને મધ્યાં વગર રહ્યા હોય છે.”

“એની ચાલચલણ કેવી છે, વાઈ?”

“મ્હારા સંબંધમાં આવ્યો છ ત્યાં સુધી મેં એને કોઇખી દીવસે આડો ચાલતાં નથી જોયો. ડોક્ટર, તરીકેની એની આંટ ને આખર, પાસી તેમજ બીજાં બધાં આગેવાન ફેમીલીઝમાં બંધી છે.” કાવસ તેણીના સવાલો રી ગુંચવડાનાં પડી બોલ્યો. “પણ-પણ એકકયુઝમી-દમણાં મેં એને વિષે બહુ નમોઝું સમજ્યું.”

“એ પરણેલો છે કે કુમારો?” કાવસનાં એલાં બોલવાની ઉપર જરાબી ધ્યાન આપ્યા વગર તેણે એ સવાલ કીધો.

“અલગત, કુમારો.”

“ખાત્રીથી ?”

“અરે, એમાં શકમંદ જેવું હોય શું ?” એ ડોક્ટરની જાંઘી મહારી આમળ એક ઉઘાડી બુક માંસાલ છે.”

રતાંએ એક ઉંડો છુટકારાનો હમ ખેંચ્યો. તેણીના લોહીના એકબી ટીપાં વિનાના સફેદ ચહેરા ઉપર-એ કાવસના જવાબથી-કાંઈક પાછો તેજ આવ્યો અને તેણીનો ઉરકેરાતથી અકળાયેલો જીવ કાંઈક થોડો દરજ્જે ઠંડો પડ્યો.

“ત્હારી મક્કી ખાત્રી છે, મી. કાવસ, કે એવજી ડોક્ટર કરં-બ્યા, ત્હમે કહોછ તેમ, મહારા બહેરાંમના માધ હતા ? ” જરા વધારે વળી પાછો કાંઈક બીલધરાવનારો ખ્યાન તેમનીના મગજ ઉપર પ્રસી આવ્યો હોય તેમ લગાર ચમકાને તેણીએ પૂછ્યું.

“ઓ માધ !” કાવસે કંટાળાયા હસીને કહ્યું. “હું તને કેમ ખાત્રીપૂર્વક કરી શકું ? એ ડોક્ટર માનેક : કરજ્યો ને દર ડોક્ટર કરંજ્યોજ હતો. એ ત્હાની ખાત્રી નહીં થતી હોય તો બહેરાંમનેજ પૂછી જોજેના !”

“ઓહ નહીં ! નહીં !” બીલકચી પોનાની છાટીએ હાથ દબાવી પાછી ઠડઠડ ધરજતા તે બોલી. “બહેરાંમ કે બીજા કાંઈનેથી પછવાની કશી જરૂર નથી, મી. કાવસ, મહારા મમ છે ત્હમને, એને વિષે બીજી જરાબી વધારે ચાચાચીતો ત્હમે કરતા ના.”

*

*

*

*

પરફેરમન્સ પુરો થયા પછી બ્યારે તેઓ ઘર બળી હંઠારી જવા માટે એક ભાડેની વિન્ટોર્યામાં બેઠાં, ત્યારે આપડા બહેનિ કરજવાની લાગણી તેના કાથુમાં રહી શકી નહીં. તેણે થણી સા-

બાકી ભરેલી રીતે પોતાના દીલમાં થતી ભાલભાલની તેના પાસામાં બેઠેલી તે મુદ્દસેસ મધુરી માટેની લાગણીને જાહેર થતી અટકાવી હતી, પણ જ્યારે તેઓ ગાડીમાં તકન નવરાં પડ્યાં ત્યારે તેના બ-જતાં જમરને તે તાબે કરી શક્યો નહીં.

“મહેરાં, હવે એ મહારાથી ખમાઈ શકાતું નથી. મહારી મહેરાં, મહારાથી નશીબના કમાએ વિખુટી પડેલી મહારી મહેરાં !” તેણે તેણીનાં બન્ને હાથો પોતાનામાં લપટને પણ જીરુસાથી કહ્યું. “શું એક નજીવી જીવ ખાતર આપણને એટલું બધું ખમવું જોઈએ-એટલું બધું સહન કરવું જોઈએ ! શું આપણને સહન માટે વિખુટાં થવું જોઈએ ? ઓ નહીં ! ઓ નહીં !”

મહેરાંના હોથ દુઃખથી હાવા લાગ્યા, જ્યારે તેણીની આંખ માં આંખુઓ એકદમ ધસી આવ્યાં.

“કંઈથી ઉપાય નથી, મહેરાંમ,” તેણીએ ધીમા મગર મઠકમ અવાજે કહ્યું. “નશીબમાં બનવાગળ હતું તે બની ગયુંછ. એક જીવ ધવાની હતી તે થઈ મછઈ અને તેની સજા આપણને ખમવીજ જોઈએ.”

“ઓ, અબ ઓ હું !” તે માથે હાથો ઝવુનથી ટરાપ મારી પોત્તી ગાડીવાળી જગા કિપર પ્રમદામ પડી અમાધ બેઠેલી બોલ્યો; “એ કાંય નહીં વધુ તલાશ કીધી ? અરે, કાંય નહીં-કાંય નહીં એક ઉછછગુ તે ગંભીર પગલું બરું તે અમાક સત્યાનાશીના ખોલ મણી જરા વધારે ધ્યાનથી જોવું ? બજ્યા એવા પૈસા ! બગી એવી જીંદગી !” અને તે જોરેમંદ મરદના ગળાંનાંથી દુઃખ અને ગ-મીનું એક ડસકળું બાહાર પડ્યું.

મહેરાને પહેલી પળા લાગ્યું કે તેણીએ તેની પોદળી છાટી ઉપર માથું નાખી ફાકેફાક મૂની રડી પડ્યું અને તેથી જ ગુંગલાની છાટીને રાહત બક્ષી; પણ તે તેણીને વાજખી ન લાગ્યું. શીકકા મહેરાએ તેની બધી જોયા કરતી તે કોમળાંગી હાંત બીડીને ચુપજ બેઠી.

“ડાયરેક્ટ હવે એ હું ખમી શકું તેથી કાણું બ્યાલ થાયછ.” તેણે કકળાત હીધો. “આપણને આપણની જીંદગીની ધુપ આ માટે કરવી જોઈએ? એટલું એટલું સહન આપણને આ કાળે કરવું જોઈએ? મહેરાં, મહારા ગમી જો—મહારા દીલમાંની અંદરની લાગણીનો વિચાર કર. હું પૈસા તજી દેવા તૈયાર છું. મહેરાં, કહે મને-મને જવાબ દે.”

“ઓ, હવે એ કોમ કાળે બનનાર નથી.” મહેરાંમનાં બોલવાનો અર્થ ખરાબર સમજી લઈ દુઃખની એક તીણી ચીસ પાડી તે બોલી “આકાશ અને જમીન એક થશે તોખી નહીં! ત્હમે જાણો છો, મહારી ગરીબ રતાએ શું શું ખમ્યુછ તે? જો ત્હમને તેનો ખ્યાલ હતો તો ત્હમે કદીખી એને પાછી નાશીપાસીથી કંગાળ બનાવી દેવાનો વિચાર કરતે નહીં. એનો આગલો બરથાર એક કણજીજી ખરાબ માન્યસ હતા. ભાઈ પુરામાં પુરો કમ્પ્લે. એનાં અમલ હેથળ એ બીચારીએ જીવતું દોજખજ અનુભવ્યું. એ કાંઈ વેપાર કરવા દુરકસ્તાન ગીયો’તો, જ્યાં બધા પૈસા ખોદી કાઢે-રાતો બોગ થઈ માર્ગે લાગી ગીયો’તો, ત્યાર પછીજ એ બીચારીએ કાંઈ જરા રતી સુખચેનમાં દીવસો પસાર કીધેલા છે; તે હવે ત્હમે એનું જીવર ભાંગી નાખવા માંગોછ? ઓ, એ બનેજ કેમ? એ ત્હમારી ખરેખર દરકાર કરેછ—ત્હમે એના ખોદાજ છેવ, હવે મહારો વિચાર સદાખા કાઢીજ નાખજો. જો મને ખરેખર સુખી અને રાજી થયેલી જોવા માંગતા હોવ તો ત્હમે એને સુખચેનમાં રાખજો.”

બેહરાંમ કશું બોલ્યો નહીં. તે સુદ્ધી અખળાને હીમતબર્યો સ્વભાગ દેખી તે જવાન એટલો તાજુખ બની ગયો, તેણીમાં દુઃખ ખમવાની સહનશીળતા દેખી તે એટલો નો હવરટ રહ્યો કે તે એક શબ્દની ઓચારી શક્યો નહીં.

બ્યારે તેઓ હોટેલમાં પુઝ્યા ત્યારે કાવસે હાંસોલ્યો તેઓને સામે મલ્યો.

“કાંય રતાં કેમ છે, મી. હાંસોલ્યા?” મહેરાંએ તેને જોઈને બારે આગુરતાથી પુછ્યું.

“ખાસ લખ્મત બગડા આવવા જેવું મને તો કંઈ લાગતું નથી,” કાવસે સમજાવ્યું. “પણ-પણ કાંઈ વિચારે, કાંઈ આગગી યાદે ધણાં ઉશકેરાઈ ગયલાં લાગેછ.”

મહેરાં જીવ નાખતી પોતાની વહાત્રી કઝીન આગલ દોડી. તેણી એક સોફા ઉપર આંખ મીચી અર્ધી અળેટાયલી હાલતે પડી હતી. મહેરાંનાં પગલાં સમજી તેણી એકદમ ઝમકી લીધી, અને જાણે કાંઈ જીવ જોયો હોય તેમ મોહટ જેવી શીકા મારી મઘા. મહેરાં તરત જઈ તેણીને ગળે વળગી પડી.

“રતાં, મ્હારી રતાં, શું છે તને?” તેણી એક માવીતરનાં વ-હાલથી તેણી ઉપર ઢગી પડનાં બોલી.

રતાં પાછી કાંઈ એટલી બધી તો ખીલ ગઈ હતી કે મહેરાંને ધણાં જોશથી વળગી રહી તદ્દન ચુપ બેઠી. તેણી કાંઈ બેલવા માં-ગતી હતી, પણ ઉશકેરાતથી તેણીના જીવ એટલા નો હાંસવા લાગ્યો કે તેણીથી કશું બોલાયું નહીં.

“ઓ બેલની, રતાં, તને શું છે? તું એટલી ખીલપેલી કાંઈ છે?” તેણીને વધતાં હેનથી પાસાંમાં દાનાં મહેરાંએ પછડ્યું.

રતાંએ, થોડીક પળમાં, પોતાનાં મન ઉપર કાણુ મેળતી લીધી.

“કાંઈ નથી, રે. હોય શું ?” તે બોલી “જા, તું જાની આવી ? જા, મનેજી કપડાં કાઢવા દે ને તુખી કાઢી આવ !.....જાની, એમ અફખરાં જેવી હબી જાની ?”

મહેરાં પોતે પણ એકાંતવાસ માંગતી હતી; અને તેથી તેણી હીને કુપચુપ ત્યાંથી જતી રહી.

અને જ્યારે તેણી શારીરખાધનાં ઝોરડામાં એખલી પડી, ત્યારે તેણીના દુઃખમાં કળ ખાતાં જીવરમાં નવો ખ્યાલ ગરવા થયો. ખહેરાંમ અને રતાને સદાનાં ‘શુડખાય’ કરી કંઠે જતાં રહેવું ! તેણીની તે અગાધ ગમીમાં તેણીને વિચાર થયો કે તેઓને તદ્દન કુખી કરવાનો તે સૌથી સસ્ત અને સેહસ્સો ઉપાય હતો.

ખહેરાંમ તેણીની હાજરીથી દુઃખી થતો હતો, તેનાં છુટાવણાં ખ્યાર માટે ટળવળતો હતો; રતાં તેથી નારાજ ગનતી હતી, ખહેરાંમની તેણી બણીનાં કંઠી વર્તણૂકથી ધણી ખેડ પાનતી હતી; ત્યારે તેણીને તેઓ સાથે વસી તેઓને જ્યાં દુઃખી અને કુમંખી કરવાની જરૂર શું હતી ? કશી નહીં ખચ્ચીતજ કશી નહીં ! તે એક તેઓનાં કુખમાં પત્થરા મીનાલ હતી, ત્યારે દુન્યાંની દયા ઉપર જઈ છુટવામાં હરકતજ શું હતી ?

અભગણી મહેર ઝોંતે વિચાર અમલમાંજ મુકયો. આખખી રાત ઉધ વિનાની ડોરડી કાઢ્યા પછી સહવારનું ઝમકળુ તેણીની ખારીમાં ડાક્યું નાખે તે અગાધ-હજી નો પોણી દુન્યાં ખીલાણામાં કુખે કગરે આજોત્યા ખાતી હતી તે વખતે-તે કમરાવ દીલની કામળાંગી કાઢનાંખી જણાવ્યા વિના ખીહકથી-ધણનાં જીવરે તે હોટેલમાંથી ચોરી છુપીથી કાંઈ ખપ જોડું એક નાના બેમમાં ભરી ખધ પોતાનાં કીસ્મત સાથે લડવા ખાહર પડી.

પ્રકરણ ૮.

—XX—

વાંદરા ખાતે હીલ રોડ ઉપર, ખાનખહાદુર શેઠ ધનજીશાહ મહેતા અને તેવણનાં ન્હાનાં વિધવા બહેન બાપજી ખરાસની ઉમંગ-ભરી કારસાજી હેઠળ 'હોમ ફાર ધી હેલ્પલેસ' વગર ધોંધાટે, હોહો કર્યા વિના ધણી ફોહમંદીથી પોતાનું કાર્ય બજાવતું જતું હતું. તે, યુરોપમાં નન્સ અને સીસ્ટર્સનાં હાથ હેથળ ચાલતી કોન્વેન્ટને, તદ્દન મળતું આવતું હતું, અને ધણીક દુન્યાની દયા ઉપર છુટેલી, પારસી છોકરીઓ તે આશીરવાદ સમાન ખાતાંને જાબ લેતી હતી.

માબાપનો આશરો ખોલી બેઠેલી ન્હાની તેમજ મોટી નાવા-રસ જુગમીઓને અહીં આશરો આપવામાં આવતો હતો. અહીંથી ત્યાં અને ત્યાંથી અહીં દુન્યાની દયા ઉપર છુટેલાં ન્હાની ઉમરનાં છોકરાંઓને પણ અહીં રાખવામાં આવતાં હતાં અને તેઓ દરેકની ચાલવસણ, નિતીરીતી અને બાપબોગમી ઉપર એ ખાતાંનાં જૈદ સ્થાપક ખાનખહાદુર ધનજીશાહ મહેતા અને તેવણનાં બહેન બાપજી ખરાસ તે નિરાધાર બચ્ચાંઓનાં ખુદ માબાપ થઇનેજ કાળજી અને દેખરેખ રાખતાં હતાં.

ધણી છુટ અને ધટતા આંકોશ માથનાં તે હોમનાં કાયદાઓ જ એવા સરસ હતા કે તે અગ્રમનો લાભ લેનારાંઓને કફાયજ એમ લાગતું કે તેઓ પર એ અશરે જઇ પડ્યાં હતાં. તેઓ તે હોમને ખુદ પોતાનુંજ હોમ ધારી આનંદી જીવે વસતાં હતાં.

એ હોમ સમયમ વીસ વરમ થયાં હસી બોગવતું હતું અને દીન પ્રતીદીન તેની પ્રીક્ષા અને આબાદી વધતીજ જતી હતી. હજારો

છોકરીઓ અને છોકરાઓ, એ વીસ વરસ દરમિયાન એ ખાતાંને લાભ લઈ ચુકી પોતાના સંસારમાં સુખી થયાં હતાં અને લગભગ પાંચસોની સંખ્યામાં, આ પ્રકરણ પર એ હાથ દેખાવ દે છે તે વખતે, એ ખાતાંમાં ન્હાનાં મોટાં અને પડી રહ્યા હતાં.

એ ખાતાંને ધણાંક વગવાળાં પારસી ખાનદાનેની નખીરી અને નખીરાઓની મદદ હતી-ધણાંક, જેઓ તેનો લાભ લઈ ચુક્યાં હતાં તેઓ પણ, એ પર્માર્થી ખાતાંને વીસરતાં ન હતાં, અને અવારનવાર પોતાનાં ગળવાથી પોસાય એટલી રકમની મદદ કરતાં હતાં; તે ઉપરાંત ખાનખદાદુર પાસે પણ આરથી પાંચ લાકડીનો જીવ હોવે અને તે ખન્ને વૃદ્ધ બાઈ બહેનોને કશાં પણ બાળમચ્ચાં ન હોવે એ ખાતું ધણી આબાદી બગી હાલતમાં ચાલતું હતું.

ન્હાની છોકરી અને છોકરાઓ ઉપર તકેદારી રાખવાનું ઉમરે પુણેલી મોટી છોકરીઓનું કામ હતું, અને એ મોટી ઉમરની છોકરીઓ ઉપર મોટાંમાય જામજી દે વરેખ રાખતાં હતાં, બ્યારે ધન-જીજ્ઞાસ મોટા ખાવા સોના વગ અને સૌથી મોટા અધીકારી “હેડ” હતા.

ત્યાં દરેક રીતની તાલીમ તખ્ખીયેત આપવામાં આવતી હતી; છોકરાઓને તેઓને ખરતી અને છોકરીઓને તેઓને લાવકતી કેળવણી ઉપર ત્યાં ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવતું હતું. વળી વરસમાં એક વખત-ખાસ કરીને ગરમીની સીઝનમાં-ને આખું ખાતું પંચ-ગણી કે બ્યાં ખાસ મોટા ખરચે ને ખાતાની ચાલુ સમવડ રાખવામાં આવી હતી ત્યાં ત્રતરી પડતું હતું. સૌ તદરોસ્ત અને રાતા-આતાજ જણાતાં હતા, કહાયજ તેવું કોઈ આબારી કે દુખજી નજરે આવતું હતું.

હીલ રોડ ઉપર મેઠ ધનજીશાહની પોતાનીજ માલકીના ત્રણ મોટા બંગલા હતા કે જેમાના એ એ ખાતા માટે વપડાસનાં હતા. જ્યારે એક ન્હાના બંગલામાં તેવણુ તેવણુનાં ન્હાનાં બહેન સાથે વસતા હતા.

ધનજીશાહ શેઠ આજે તે પોતાનાં વપરાસના બંગલાની લાય-
ત્રેરીવાલા ઓરગમાં બેસી, પોતાના માનવંતા કારભારી સાથે કાંપક
ધણી ગંબીર ગુફતેગો કરી રહ્યા હતા. તેવણુ હમેશનાં રમુજી અને
હરમુખા સ્વભાવના હતા-કદાચજી હુબરાયજીનાં જાણાં જેવું તેવણુનું
મોઢું જેવામાં આવતું હતું. તેથી, આજે તેમણે એ ગંબીર ચહેરા
જેમ આપણે ઝાઝાં અજાયબ, અચ્ચીતજ, યમથું.

“પણ એ બનેજ કેમ, પાહલી?” તેવણે પોતાની હુમકી ઢા-
હડી પરવાડી વમાસજી કીધું. “દર પંદર પંદર ઢહાડે એ કેવી સર-
માવનારી ફરીઆદ !”

“સાહેબ, આજે ત્રીસ ત્રીસ વરસ થયાં હું ત્હમારી નોકરીમાં
છેલું !” તે પછાદાર વણેતરે જાડીએ હાથ દમ ગંબીર અવાજે કહ્યું.
“ત્હમારાં ખાતાનાં કારભાર કરતાં હું હવે બુધ્ધીની થવા આબ્યો,
પણ છેલ્લા ત્રણ મહીના જેવો મને કાંઈમી દિવસે અનુભવ નથી મળ્યો.”

“પણ એ બનેજ કેમ ?” પોતાનાં મન સાથે ચીરડાધ પગ
ઠોકી તેવણુ બખાલ્યા. “એ થમજ કેવી રીતે શકે ? ચોરી ! મ્હારા
આવાં આગરદાર ખાતામાં ચોરી ! ઓ, એ તો હવે હદ થમ. ખુદ
છોકરીઓના રહેવાના બંગલામાંથી ચોરી ! એનો કાંઈખી ઉપાય થ-
વોજ નોંધ્યે-અટકાવ કરવોજ નોંધ્યે !”

પાહલી કાંઈ બોલ્યો નહી. તે વદ પારસી વાણેતર પોતાનાં

સેઠની માફકજ લાંબા વિચારમાં કેટલો વખત સુધી ચુપ બેઠો.

“પણ એ ઝોરડાની કુંચી તરફ તું કોઈખી દિવસ બેઠરકાર રહ્યોછકે, પાહલી?” ધનજીશાહે કેટલે વારે પ્રશ્ન્યું.

“કોઈ દીવસ નહી, સાહેબ,” તેણે હાથ ભેડી જવાબ દીધો. “ખીજાણે જવાની અગાઉ હંમેશાં હું એ આપણા મ્યુઝમના ઝોરડાનું બારણું જાતે જમને બંધ કરી આઉં છ, અને તેની કુંચી ત્રી-જેરીમાં મુક્યા પછીજ ખીજાણે જાઉં છ, મુરખી.”

“મને ત્હારામાં મુરતો વિશ્વાસ છે, પાહલી,” ધનજીશાહે જવાબ દીધો. “પણ તારે એ બધું થયું કેમ? શું કોઈ જાણુનેકે ઝોર પેઠો પડ્યોછ? પણ તે ઝોરી કરીજ કેવી રીતે શકે? ઝોરડો ઝોમેરથી તો બંધ્યાર છે, એટલે એ ઝોરથી અંદર દાખલજ કેવી રીતે થઈ શકાય? મને કશું સુઝ કે સમજ નથી પડતું. આજે સહવારે, વારું, શું જવું રહેલું માલમ પડ્યુંછ?”

“સાહેબ,” પાહલીએ કહ્યું. “આજે પેલી ચીનાઓની દેવીઓનું મોટી લાકરાની કબાટમાં મુકેલું આખું પુટલું જીવકાષ્ટ મીયુંછ!”

“ઓ ખોદા! તું શું બોલેછ, પાહલી?” ખાનખહાદુરે અજામની અને બેઠથી પોતાની ખુરસી પર અર્ધા ઉછળી પોકાર દીધો. “આવું મોલું તે ‘કટામ્યુ’ જીવકાષ્ટ મયું. એની મેં શું દીમત આપેલી તે તું જાણેછ, પાહલી?”

પાહલીએ ફલગીરીથી ડોકું ધુણાવ્યું.

“મેં ચીનમાં ચાઇનીઝ બજારમાંથી એ કેટલી મુસીબતે સાવસો રખે ખરીદેલું હતું; અને તેને કોણ કમખખત ઝોરી જવાની દીમત કરી શકું?”

તે બન્ને શેઠ વાણેતર વિચારના ઉડા ગારમાં મરક જઈ મુખ
બેઠા. ધનજીશાહ શેઠ મુસાફરીનાં ભારી શોખીન હતા, અને મામે
મામ અને શેઠરેશ્વરેશ્વર ફરી કાંઈ ને કાંઈ ચીજો ખરીદ કરવાનો તે-
મણે ધણો શોખ હતો. ધણા મોટા ખર્ચે ખરીદેલી તે ચીજોનું
એક નહાતું જેવું સંચયસ્થાન તેમણે કર્યું હતું, જે છોકરાંઓનાં વપરા-
સવાલા બંધવાના ઝોરડામાં એકઠું કરી રાખવામાં આવતું હતું. છો-
કરાંઓના હાથે ખતાવેલી ખામ ધ્યાન ખેંચાય એવી ચીજોનો પણ
તેમાં સમાવેશ કરવામાં આવતો હતો, અને તે એક નહાતું જેવું
મ્યુઝયમ બનાવનાં આવતાં જતાં લોકો ખાસ જોઈ જતાં હતાં.

ધણી મોંઘી અને ઉમદા ચીજોનો તે જમેલો, ઉપર લખ્યું તે
ખીસાલ, એક નહાના ઝોરડામાં સંભાળથી ગોઠવીને રાખવામાં આ-
વતો હતો, જેની સંભાળ રાખવાનું કામ છુદ્દા પાહલી કાકા-તે ખા-
તાંનાં વરસોના કારભારી-ને ફાળે હતું. આજે વીસ વરસ થયાં તે
નહાનાં મ્યુઝયમમાંથી કદીખી એક પણ જથ્થાસ ખોવાઈ હતી નહી,
પણ આજે છેલ્લા ત્રણ મહીનાની અંદર મોંઘી ત્રણ ત્રણ ચીજો ચો-
રાઈ ગયેલી જોઈ શકે શેઠ ધનજીશાહ અને તેવલુનાજ જેવો બુધ્ધિ-
વાણેતર પાહલી હદબાહર રજાંદા થઈ ગયા હતા.

“સાહેબ, આપરે પોલીસને ખબર આપ્યે તો કેમ !”

“પોલીસને ?” ધનજીશાહ કાંઈક કચવાતથી બોલ્યા. “નહી
પાહલીબા, પોલીસને ખબર આપવાનું મ્હાં દીલ નથી આવતું.
સમજો-સમજો, પાહલી, કે આપરાંમાંથી-ઓ ખોદા, હું એક બડી
ખી એવું ઇચ્છતો નથી, પણ-ધારો કે કોઈ કપુડીનું માલમ પડી
આવ્યું તો ? કોઈની મતી ઝાછી થઈ ગઈ હોય ને દિવસ જતાં

હું ચતું સુઝ પડતું હોય, અને તે કમળાખત ચોર તરીકે પકડાય તો આપરાં ખાતાનું નામ જાહેરમાં કેવું હીજાય ?”

“અરે, ખોદા, ખોદા કરો, સાહેબ ! ખોદા, ખોદા !” પાહલીએ જીરસાથી બાંમ મારી. “આપરે ધારીજ કેમ શકયે કે આપરી જ તન હેયળ ઉધરતાં નિરદોષ બચ્યાઓ એવું અગાધ પાપનું પગલું બરવાની હીમત કરી શકે ! તોખાહ ! તોખાહ એવાહી ! સાહેબ, “હું એક ધડીબી એવું માની શકતો નથી. જેટલો મને પરવરની સમ્યાષ અને રાસ્તી ઉપર વિશ્વાસ છે, તેટલોજ અહીં વસ્તી છોકરીઓ અને છોકરાઓની ચાલચલણ ઉપર પણ બરોસો છે.”

ખાનખહાદુર કાંઈ જવાબ કરે તે અગાઉ તે બંધ ખારણા ઉપર ટંકારા પડ્યા, અને હોકમ મળતાં એક નોકર અંદર આવ્યો અને ખાનખહાદુરનાં હાથમાં અદબથી એક કાંઈ પહોરણાનો કાર્ડ મુક્યો.

‘ફરામ સી. પાંડે; એલ. સી. ઇ. સીવીલ એનજીનીયર.’

ધનજીશાહે તે કાર્ડ ઉપરનું નામ વાંચ્યું અને તેવણનો ગંભીર મહેરો ખુશાલીથી ખીલી રહ્યો. “જા, સકારામ, એવણને અહીંજ મોકલ.” તેવણે કહ્યું, અને જેવી તે નોકરની પીઠ ફરી કે તે શ્વ શ્રેયાએ હસીને પાહલીખાને કહ્યું, “આપરો ફરામ આવ્યોછ, પાહલી ખા. હવે પેલી વાત તદન ખાઇજ જજો, હં. અને આજે જો મને ટક મળશે તો હું જરૂરજ આપરી આલાંને લગતા એનાં શું વિચારો છે-જો માંજરો બિલાડો ખ્હારી અલકસે કાંઈના ખ્યારમાં ફર્યોછ કે નહી તે-જરૂર જણી લેવજ ને બનશે તો ખ્હારાબી શું વિચારો છે તે એને કહી દેવજ.”

“જકુ સારું, સાહેબ. ખોદા કરે ને આપરી આલાંમાય સાથે

એનું ત્રોટવાનું જામ !” પાહલીએ જવાબમાં દુવા ચુબારો; પછી વ-
ધારું, “છોકરા ધણેજ લાયકીવાળો ને નમાનો છે ને આલાંખામને
ખી એવણુ ઉપર ધણે જીવ છે.”

“સાહેબજી, પપા,” તે ઉઘાડાં ખારણાનાં ઉપર ઉપર ઉભો
રહી એક ખુબસુરત જવાને ખુશાલ હસ્તા ચેહરે ધનજીશાહને સલામ
કીધી, અને પછી હસ્તો હસ્તો અંદર ચાલી આવી તેવણુનો હાથ
માનથી શેકહેન્ડમાં લીધા. “કેમ પાહલીયા, કેમ છેઓ ?”

“સારીકાની, સાહેબ. આપ કેમ છો ?” પાહલીએ પુછ્યું અને
પછી તેની તરફથી જવાબ સમજી કામનું કાંઈ બાહજું કાંઈ તે તે
ઝારડો છોડી જતો રહ્યો.

“કુમમાય કેમ છે, કાકાજી ?” ધનજીશાહનાં પાસામાં પાસેજ
એક ખુરસી લઈ બેસતાં તે લાડકવાયા જવાને કાળજીથી પુછ્યું.
“અંબલામાં તો મને કેટલે જણાયાં નથી. વળી મુંબાઈ ગીયાંજી શું ?”

“દીકરા, હા.” ખાનખહાદુરે જવાબ કર્યો, “હમણાં મુંબાઈમાં
બધેબધે સેલ છે. તે કાંઈ છોકરીઓને લગતું ખપ જોઈ ખરીદ કરવા
મધ્ય. મર્ઠ કાલ સહવારની ગયલી છે, કદાચ હમણાં આવતી હોશે.
કેમ, ત્હારું ગાંડું કેમ ચાલેજી ?”

“ઓ પપા ! ત્હમારી માયા મહેરબાનીથી હમણાં મહારા ઉપર
કામનું ચાલુ એટલું જ્યાણુ રહેજી, કે મને એક ઘડીની કુરસદ નથી
મળતી,” ફળી પાડે જોસથી તેવણનાં જમક હાથ ધરી પોતાની
આભારી આંખ તેવણનાં ચહેરા ઉપર ટાંકી ધણું ચુરસાથી બોલ્યો.
“હું ત્હમારો ઉપકારી છેજી એટલો થોડો.”

“હું સમજીને ધણે ખુશી છેઉ, દીકરા,” તેવણે કહ્યું; અને પછી

પોતાની વાત ઉપર આવવાની મક્કસદથી વધાર્યું, “આપરી આશાને તું મળ્યો કે?”

“હા. એ મને હમણાંજ આગલા હોલમાં મળી,” તેણે કહ્યું; પછી આતુરતાથી વધાર્યું, “પપા, એ આય શું બીના છે? કહેછ કે આપરા મ્યુઝયમમાંથી અવારનવાર ચોરી થયા કરેછ? મને તો, હું આવતો’તો તેટલાં છોકરીઓએ ઘેરી લઇને, એ બધી વાત કહી. એ વાત શું છે, પપા?”

“આને લગભગ ત્રણેક મહીના થયા આપરા મ્યુઝયમમાં અવારનવાર ચોરી થયા કરેછ,” તેવણે સમજાવ્યું, “છેલ્લી ગઇ કાલે બી થઇ. મેં પહેલ્લાં કાંઇ માઇન્ડ નહીં કીધું. પણ છેલ્લી ચોરીથી મ્હાફે મમજ ધણું ચકાસી ગીયુછ.”

“પણ એનો કાંઇબી ઉપાય કરવો જોઇયે,” તે જવાને સુચવ્યું.

“હું બી તેમ ધારૂંછ, પણ હવે જવા દે-એ બધું પછી થયા કરશે. તું હમણાં ત્હારીજ વાત કરની?” તેવણે વાતની વળાણ બદલી નાખવાની મક્કસદથી કહ્યું. “તેં પેલા કાંઇ બંગાલી ઉપર હોસ્પીટાલ બાંધવાનો ત્હારો પ્લાન મોકલી આપેલો તેનું પછી શું થયું? ખાસ થયો કે?”

“ઓ ! ખુદનાં હજારોહજાર શુક્રગુળર કંઈછ, પપાજી, કે તે પહેલ્લીજ ટકે તેનાં પ્યાંનમાં ઉતરી ગયો ને તે કરોડપતીએ એની એ મોટી બીલ્ડીંગ બાંધવાનું કંટાળી મનેજ આપ્યું!” ફલીએ ઉત્સાહથી જવાબ દીધો.

“હું ધણો ખુશી છેઉ, બેટા, એ સમજીને, અને તને ખરાં જીગરથી હું સુખારકબાદી, એ મારે, આપુછ.” તેવણે કહ્યું. અને પછી

ઝટ ટકોરભર્યા સાહરે વધાર્યું, “હવે ત્યારે તો ત્હારે ત્યાં ટંકચાળ ચાલી રહેશે, એવાં જોત્યારપાંચ ધરખમ ધરાક હાથ લાગી ગીયાં તો!”

“ખોદા છે,” તેણે કહ્યું. “મને એ જાન્યલમેને ખીજે સારે સારે ઠેકાણે ઠેસ મારી આપવાનું પ્રોમીસ આપેલું છે, ને હું ધારૂંક કે હવે મ્હારૂં કીરમત કાંઈ નવી વલાણુ લેશે ખરું.”

“જોડ ખી ટુંકડ ને એમ ચાકરીમાં મોકવાયા પછી હુસ્સાની કાણી એ ખલા અટુલા ફર્યા કર્યે તે કાંઈ માટીદા મનીખને શોભેખી નહીં હં, ફલીખા.” ધનજીગ્રાહે હસીને જાળજાળ પોતાની મતલબ ઉપર આવતાં કહ્યું. “એક મુછળો બળદ્યો અહીંથી તહીં પોતાના ગળાંમાં ઝુસરી વગર ફરે, તે ખી વેલ, મ્હારા મનસે ‘નાટ ચુડ’.”

“એટલે, પપા ? વોટ હુ યુ મીન ?” તે બોળા બચાંને બોળાધ થી પુછયું.

“એમ કે હવે લગનની ઝુસરીમાં બહદી જોડાઈ જવ તો સાફ.” તેવણે સમજાવ્યું. “કોઈ શોધી તો કાહડી હોશે ?”

તે છોકરાનો ગોરો ઘટમારો મહેરો તમામ લાલ દુટી જેવો ઘસ ગયો. તેણે આશ્ચર્ય પોતાનું માથું નીચે નાખી દીધું અને છુટનાં ટોને હીલવતો તેને દીકતો ચુપ બેઠો.

“મામ બાપ, એમાં શરમાવાનું શું” તેનો મુખડો હડપચી આગળથી પકડી જીંચો કરી ખાનખલાદુરે મુછમાં હસીને કહ્યું. “જવાનીનો વખતજ એ સાચી લાગણી માટે પરવરે અલાહેદો રાખેલો છે. એમાં લજવાવાનું શું બધું ? મને કહે, કોણ છે, અહીં આપરા હોમમાનીજ કોઈ છે ?”

“હા,” તેણે ધીમા સાહરે બચાવ દીધો.

“કાણુ?”

તેણે જવાબ દીધો નહી.

“પેલી શીરીન કપડયા ?”

“નહી.”

“ત્યારે ફેની મીઝી ?”

“નહી.”

“પીલાં બાંમખોટ ?”

“હટ !”

“ત્યારે કાણુ ? પેલી ડોસઘ બીલીમોયા ?”

“નહી.”

“શીરીન મોદો ?”

“નહી, પપા, નહી.” તેણે કાંઈક અણુગમાથી કહ્યું. “ત્હમે કદીખી અટકળ નહી બાંધી શકો તે એ છોકરી છે !”

“હં હં, ત્યારે તો સમજ્યો.” તેણે કાંઈક મનસે રાજ થઈ વધાર્યું: “આપરી આજાં હોયો !”

“ઓ નહી, કદીખી નહી.” તેણે તે નામ કદીખી તેવણનાં મુખ ઉપરથી બાહર પડવાની આજ્ઞા રાખી હતી નહી; અને તે સમજતાં તેણે ખુરસી ઉપર જરાક ઉછળી ચમકીને અળયગ્રીથી પોઠાર કીધો. “આણુને તો હું એક મહારી બહેનની માફકજ ચાહું છું. અમે તો એકમેકનાં સાથ બહેનજ હોયે, ત્હમે એવો વિચાર શકી કેમ જઈ શક્યા, પપા ?”

“પણુ ત્યારે, કેહતી, કાણુ ?” તેણે એ કે બાતેનથી હલની

બાહર નાશીપાસ થયા તોખી બધી આતુરતાથી તેવણે સવાલ કીધો.
“એ તારી ધારેલી મનની મુર્તી કાણુ છે ?”

“કહું ? અને ત્હમે ગુસ્સે આવ તો, વાહલા પપા ?” ફલીએ
પોતાનો અહેરા દયા ઉશ્કેરતી ધબે તેવણુ બધી ફેરવી ખીલધેલા
સાહેદે પુછ્યું.

“નહી, જરાખી નહીં, બેટા.”

“ત્હમે તો મ્હારા હંમેશના વાહલા મુરખી બાપજ છેઓ.”
તેણે તેવણનો હાથ પકડી આબારથી બરપુર લાગણીએ કહ્યું. “મને
—મને પેલી મહેરાં અવાસ્યા બધીજ ગમેછ !”

ખાનખાહદુરે બારે મુશ્કેલીથી, મગર ખચ્ચીત બંધી જાબાશી
બરેલી રીતે, પોતાની બાતેનની નાશીપાસી, હંની બાહર દલગીરી
અને અબઘબી મહેર થતી અટકાવી. “હું ખુશી છેઉં એ જણીને,
દીકરા,” તેવણે હસ્તા અહેરે કહ્યું. “જો કે એ ત્રણ મંહીના થયાજ એ
અહીં આવી વસેલી છે, પણ બધી નમાની ને હાલી દીકરી લાગેછ.”

એ જવાબથી ફલીઆનાં પેટમાંની હડી ગયેલી કલેજ પાછી
તેની જગા ઉપર આવી બેઠી. “કાંઈ એ ખીયારીનો અહેરાજ એવો
નીરહોપ અને મધુર છે કે એને પહેલ્લાં જોતાંને વારજ મ્હારા મન
ઉપર હંની બાહર અસર થઈ. હું એને એક બડીખી વિસરી નથી
શકતો, પપા.”

ખાનખાહદુરની છેક છેલ્લી બડી સુખી—એ ફલી પાડેની, તેવ-
ણનાં એક દુરનાં સગાંની દીકરી આત્રાં મહેતા બધીની હીવઆલ
અને વર્તણુકથી—મણુની હતી કે તેની પસંદગી એ છેકરી ઉપરજ
ઉતરતી હતી; અને તે ખાટે તેવણુ હંની બાહર રાજી હતા. આખખુ

હોમખી એજ ખ્યાલમાં રમી રહ્યું હતું કે જ્યારેખી હશે ત્યારે આ-
માં મહેતાનું કારજ ફલી પાંડે સાથેજ થશે; મગર ફલીએ કાંઈ જુ-
દીજ વજાણુ લીધી. જો કે તે વજાણુ તેવણુ માટે હદની બા-
હર નાશીપાસી ઉપજવનારી થઈ પડી, તોપણુ તેવણુ કાંઈખી રવેશે
નારાજ કે ગુસ્સે થયા નહી.

આહ ! પ્રીય વાંચનાર, એ ખાનખહાદુર ધનજીશાહનાં જવાજ
જવાન્યાઓનાં લગ્નની બાબદમાં બધાંજ માખાપો, સર્ગા વાહલાંઓ
માતો પાળનારાંઓ ઉદાર દીલનાં બની શક્તાં હોતે તો શીકર, ધારતી
અને દુઃખી વમાસણુ જવાંન્યાઓથી કેટલી દુર અને દુર બાગતી ફરતે ?

તે તેવણુનાં એક મીત્રનો ખેટો થતો હતો, મગર તેવણુ તેને
પોતાનોજ કરી લીધો હતો. તેનાં માખાપ તેને નાહનપણથી મુકીને
ગુજરી ગયાં હતાં ત્યારથી તે તેવણુનાં આશરે ઉધરી ખેટો થયો હતો.

આલાં મહેતા, ઉપર એક ઠેકાણે આપ્યું આપણે વાંચ્યું તેમ,
ખાનખહાદુરનાં ફરના સર્માની ખેટી થતી હતી. જો કે તે જોઈને
એટલી ખુબસુરત ન હતી (તેમ છેક કાંઈ કામડાની પાંખ જોવો
'ઉમદા' ચહેરાખી તેણી ધરાવતી નહતી) તોપણુ તે પોતાના અ-
હેરા અને શરીર ઉપર ધણી મગરર હતી અને જોઈયે તે કરતાં
વધારે, બાજે વખત, તુમાખી બનતી હતી. ફળી તેણીને ધણો વા-
હલો હતો અને બવિખ્યમાં કાંઈખી દિવસે તે તેણીને પોતાની મોહ-
રદાર બનાવશે એવી તેણીને મનસે પુર આશા હતી.

ફલી તેણી સાથે હંમેશાં બોલાઈ અને પુર છુટ (અલખત,
હદની અંદરની) થી વર્તતો અને તેણીના સમાગમમાં આવતો હતો.
તે તેની બહેનજ હતી અને બાઈ બહેન વચ્ચે છુપું હોઈજ રું શકે,
એવું વિચારી તે તેણી આગળ પોતાને લમતી ફરેક વાત કરતો હતો,

અને બીજી છોકરીઓ કરતાં તેણીના સમાગમમાં તે જ્યાં જ્યાં આવ્યા કરતો હતો. બાપડી આલાં તેનો જુદોજ મીનીંગ લઈ જઈ મનમાં અને મનમાંજ મરધી મલીલા ખાયા કરતી હતી ! અલખત, અતરે જણાવવું અગત્યનું થઈ પડશે કે ફરામે પોતાની મનની ધારેલી માહત્તુમને લગતી વાત તેણીને કહી ન હતી.

મહેરાં અવાસ્થા-જુદાઈના ધાથી શેરાયલી, દુન્યાની દયા ઉપર છુટેલી તે અનાર્થ અબલા-મલાં જાછજી મહેતાનાં પ્રતાપે તે આવી-રવાદ સમાન હોમને આસરે આજે ત્રણ મહીના થયા આવી પડી હતી. તાજમહાલ હોટેલ છોડી તે સોફી-વગર વિચારે-ચાલતી ચર્ચ જેટનાં રટેશન ઉપર ગઈ હતી, જ્યાં પોતાની એકલવાઈ સ્થિતિને ખ્યાલ કરી તે બાપડી બીહકથી હાજરી જઈ ધસાધસ રડતી હતી. તેજ વખતે જાછજી-કોટથી વાંદરેં જવા માટે-રટેશન ઉપર આવ્યાં. અચાનક ધ્યાન ખેંચાતાં અને તે બધી છોકરીની હકીકત જાણી તેવણે તુરતજ પોતાને આશરે લીધી.

તે ટુંક વખતમાં છોકરીઓની ઘણી માનીતી થઈ પડી. ખાન-ખહાદુર અને તેવણનાં બહેનનોખી ધણાજ ટુંક વખતમાં તેણીએ વહાલ અને વિશ્વાસ જીતી લીધો, જે અલખત, તેણીના ખુશનથી-ખીનીજ વાત હતી.

મગર તે બાપડીની એ ખુશનથીખી શું ઝાઝોવાર ટકનાર હતી ! ખચ્ચીતજ નહી. ગરીબનાં નશીબ ગરીબજ હોય છે, તેજ મીસાલ તે ગરીબ ગોસ્પંદનું તે ગરીબ સુખ ટુંક વખતમાંજ લુટી લેનાર એક શાહુચોર-ફલી પાડેની તેણી માટેની છુપી પ્યારની લાગણીની મોહ-કાણે-ઉભો થતો હતો, તેનો તેણીને મુદ્દલજ ખ્યાલ હતો નહીં !

મકરણુ ૬.

સંસારમાં મોહબત અને ડહાપણની જરૂર છે અને તે બેમાંથી એકબી ચીજનો ઘટાડો સુખી સંસાર-જે આ કાવાદાવાથી બરપુર ક્ષણજીવન દુન્યાનું ખાગે બેઠસ્ત છે તે-ને સીદાદોજખખાનું બનાવી મેલે છે !

સંસાર, વાહલાં વાંચનાર, એક બર તોફાની દર્જે તરતાં વહાણુ મીસાલ છે, જેને સંભાળથી સુખના કીનારા ઉપર દોરવી લાવનાર અનુભવી તેમજ ડહાપણથી બરપુર સુકાનીની ખાસ અગત્યતા છે. મોહબત-ધણી ધણીયાણીઓની એકમેક તરફની શીદાગીરી-ઉછાળો ખાતા ગુસ્સાખાઝ સાગરમાં ડોલતી એ નાવનું સુકાન છે, અને તેનું ઉપરીપણું પરવરદીમારે મોહરદાર અને બરધાર નામના બે ખલાસીઓને આપેલું છે. મોહબતની ખોટ યા તો તે સુકાનને ફેરવવાની આવડતાની કુદરતે સરજેલા ખલાસીઓમાં કોટાઇ તે વહાણુને સત્યાનાશી અને ખસ્તે ખોહારીના ખડક ઉપર અથડાવીને તેના કુરચે કુરચા ઉડારી મુકે છે !

બેઠરાંમ કરંબ્યાનો સંસાર દુઃખી હતો. તે ખીચારાનો સંસાર સુખી હોઇજ ક્યાંથી શકે ? જ્યાં પ્યાર અને ધણી ધણીયાણીની શીદાગીરીની કોટાહી ત્યાં સુખી સંસારની આશા રાખીજ કેમ શકાય ! તે ખીચારો તેની ઠંડી, જીમર વખરની ફરેખી પરણેતર સાથે એક જીવનું દોજખજ સહેવતો હતો.

તે ત્રણ મહીનાની વાત ઉપર પરણ્યો હતો અને વાલકેખર ખાતે એક બાડે બંમલો લઈ વસ્તો હતો. પૈસા, વૈભવ અને મોટા-છની તેની પાસે ખોટ ન હતી; તેની સેવા બળવવા અને તેનો

પડ્યો બોલ ઉચકી લેવા તેને ત્યાં ડગલે અને પગલે ચાલેલો હતો; મગર તે છતાં તે જરાખી સુખી ન હતો. તેને ત્યાં વસ્ત્રા અને તેનું નીમક ખાતા તેના નીમકડલાલ વાણોતરની તે અદેખાઈ કરી શકે એટલી હતી દુઃખી અને કાહેલી હતો.

તેનાં લગ્ન મુંબાઈમાંજ થનાર હતાં; મગર જે દિવસે મહેરાં તેઓને છોડી ચાલી જતી રહી હતી તેજ દિવસે રતાં પણ બોલસા હોંસ કરી મુંબાઈથી સુરત જતી રહી. કાંઈ ન સમજ પડે એવી ક્ષીસમનો તે સાંજ પછી તેણીમાં ફેરફાર થઈ ગયો હતો, અને હેબતથી પુણી જેવા ચહેરા સાથે, બેહરામ, શીરીનખાઈ અને કાવસની સમજવત છતાં, તે મુંબાઈની મજાહ છોડી સુરત ગઈ હતી.

અને ત્યાં જઈ તેણીએ લગ્ન એવીસ કલાકમાં કરી નાખવાની બહેરાંમ સાથે જીદ પકડી. બીચારો બેહરામ ! તેનું જીવન મહેરાંની એકાએક ગેરહાજરીથી દુઃખની ચીસાચીસ પાડી રહ્યું હતું, જેમાં રતાંની માંગણી ચાંદા ઉપર ચપકા મીસાલ તેને લાગી. તેણે રતાંને સમજવવાની ધણી વેતણ કાઢી; મહેરાંનો પતો મેળવ્યા પછી લગ્ન પુરત કરી નાખવાનું તેણીને સમજાવ્યું. પણ તેણી એકની બે થઈ નહીં; અને આયંદે તે બોળા જવાનને ઉતાવળા આપીરવાદ સરાવી નાખવાની ફરજ પડી.

અને ત્યારપછીજ રતાંનાં પેટમાં કળેજી આવી હોય એવું લાગ્યું. ઉતાવળ્યા લગ્ન કરી નાખવાનું તેણીને કશું કારણ હતું અને તે થઈ ગયલાં બેદરનેજ તે ફરેખી ફલકસુરનાં દીલને ધીરજ મળી અને તેણી પાછી પોતાની અસલ મસ્તાની અને તેજ ઉપર બધી.

લગ્ન પછી બીજે દિવસે પોતાનું સુરતનું ઘર સદાનું બંધ કરી,

પોતાનાં ભરથાર સાથે તે મુંબાઈ-તેઓએ ખાસ બાડે લીધેલા તે-
ઓનાં વાલકેશ્વર ખાતેનાં બંગલામાં રાજ કરવા-આવી વસી. તે ક-
મીની કાબાએ તેણીની હેતવંતી સગીની ગેરહાજરની જરાએ પર-
વાહ કીધી નહી અને તેણીનો પતો મેળવવાની એક બી કોશિશ
કીધી નહી. અખળા જાતીના નામને હીણું લગાડનારી તે દયાહીણ
દહા ! જ્યારે તેણીના ભરથારે તથા સર્વ કોઈ ઓગળીતાંઓએ તે-
ણીની એ નહી માફ થઈ શકે એવી કુર વર્તણૂકની વિરુદ્ધ સખખત
જખ્ખોમાં તેણીને કહ્યું, ત્યારે તે ધીકકારનું એક હરવું હસી અને
તુચ્છકારથી બોલી હતી કે “એ મને કામનીજ શું હતી ? મહારી
જાંદગીમાં એ એક ક્વાખમાં હાડકાં સમાન હતી અને ચાલી ગેઈ
તો બલા લેતી ગઈ !”

અને તે દિવસથી તે આરતને પુરેપુરી પીછાણી એહરાંમ તે-
ણીને ખરાં જીગરથી ધીક્કારવા લાગ્યો. તેણીને કાજે તેના દીલમાં
જેટલી દયા અને જેટલું માન હતું, તે સઘળું શીટકારમાં ફેરવાઈ
ગયું; અને મહેરાં બાટેનાં પ્યારની આગ, જે આ તેનાં કમનનાં લ-
ગન પછી, પુજાવી નાખવા માંગતો હતો તે અફસોસ, કે દાવસો
જતાં મોહું રૂપ લેતી ગઈ, અને તેનાં ભણકાથી તે બાપડો વધુ અને
વધુ તેમાં બળીબળીને ક્વાખ થવા લાગ્યો.

તેણે તેણી માટે ખાનગીમાં ઘણી બોળ કીધી; મગર તેને
તેમાં જરાએ ફતેહ મળી નહી. જણે જમીનજ તેને ગરક કરી ગઈ
હોય તેમ તે સુદેસ મધુરીનો કંઠથી બી પત્તો મળ્યો નહી, અને
મમમીનીથી અર્ધ થેલા થયેલા કચડાપલાં જીગરનાં તે જવાંતે પોતા-
ની પરણેતર બણીની વધતી જતી અફગી સાથે તદન નાચારીનાં
મારેલાએ સુપડીદી પકડી.

તે કાંઈ સાથે ઝામુ બોલતો નહીં. એકાંતવાસમાં એકાદ નાંવે-
લનું ચીઠ્ઠું તે લઈ બેસતો; મગર વાંચવાને બદલે વારંવાર હાથ
ફેંકી, તેને કંટાળાને બાળુએ મુકી દઈ હાથ મમ્મર ખ્યાલમાં ગ-
રકે જતો. પોતાની પરણેતર સાથે તે વાત કરતો. તે જરાખી મન
મુકીને નહીં; કેમકે તેની કાંઈખી સલાહ તરફ તે હંમેશાં નાકરમાંન
માલમ પડતી હતી, અને તેણી સાથની વાતચીતમાં તેને હંમેશાં
'તહારી-તહારી,' કુંથળા યાતો દોઢીયાંના ટકાળ શીવાય બીજું કશું
ખી માલમ પડતું હતું નહીં. દીવસો જતાં માત્ર ખાણું વખતેજ
તે તેણી આગળ આવતો અને બનતાં તુલીક વાત કરવાનું અખા-
ડા કરી, ખાણું ખલાસ થતાં, પોતાનાં એકાંતવાસમાં પોતાનાં એકાંત
કંઠાળ ખ્યાલોમાં રમવા, જમને બેસતો.

“આજે મને તહારી સાથે ખાસ કાંઈ ખાનગી વાત કરવાની
છે, બહેરાંગ,” એક દિવસે ખાણું ખલાસ થતાં ટેબલ ઉપરથી ઉ-
ઠીને તેને ચાલી જતાં જોઈ રતાંએ કાંઈક ઠરસાથી કહ્યું. “કાંઈ
તહારું બાહણું ચાલશે નહીં. અહીં બેસીને મને સહમજવા માંગોછ
કે બાહર બગીચામાં આવોછ?”

“કાલ ઉપર મુલતવી રાખવામાં આવે તો કેમ?” બેહરામે
ધીમા અને લગાર તોહડા સાહદે તેણી બધી જોયા વિના એક હાથ
ટેબલ ઉપર ટેકવી પુછ્યું.

“નહીં આજેજ. ખાસ અમત છે.”

“બાગમાં જવા માંગુછ,” તેને તે ડાહ્યાંગ રૂમમાં બેસી નો-
કરો આગળ ‘સીન’ કરવા મમ્મો નહીં અને તેથી બાહર બગીચામાં
જવાનું તેણે પસંદ કીધું.

તે બયો; અને તેની પુઠે તેની ધણાણી ગઈ. બાહર ચાંદરણું
હતું અને તેનો પ્રકાશ તથા ઠંડી લહેલીદાર હવા તે બગીચાને ધણો
સીલખુલ બનાવી રહ્યા હતાં. તેઓ એક જમા ઝાડની નીચે મુકેલાં
બાજટ ઉપર જઈ બેઠાં.

“મને પાંચસો રૂપ્યા જોઈએ, બેહરામ.” તેણીએ બેસ્તાની
સાથે ઠસ્તાબાજ સાફદે કહ્યું.

“પાંચસો રૂપ્યા !” બેહરામે વિચારવંત અઘાએ જરાખી અ-
નખખી બતાવ્યા વિના કહ્યું. “પાંચસો રૂપ્યા માંગવાનો કાંઈ રાતનાં
સાડાબાદ વાગાનો વખત નથી.”

“એક અબજા જતીમાં જોઈએ તેટલી અક્કલ અને તેટલું
ડેહાપણુ મનેથી છે, બેહરામ ! મને ખાસ રાતોરાત એટલા રૂપ્યા
જોઈએ કરીનેજ હું માંગું.”

“આવડી રાતનાં રૂપ્યાની શું જરૂર હોય !”

“તે માંગનારનું કામ છે, નહીં કે આપનારનું !”

“ત્યારે હું રૂપ્યા આપવા સાર ના પાડું,” બેહરામે ગુસ્સાથી
બીંમ ફેરવી કહ્યું અને બાજટ ઉપરથી તે ઉઠી ઉભો બયો.

“ઓ, વળી ત્હમે ગુસ્સે ધણ ગયા ?” તેનાં શરતોં છેડો મજ-
બુત ધરી રાખી, તેને બેસાડી દેવાની કોસેલ કરતાં તે મતલબી
મઝકારે એકદમ નરમ ધણ જણ આજુબુજ કરતાં સાફદે કહ્યું. “મને
ન્યાંમુધી પૈસાની ધણીજ અમત હોય, ત્યાંમુધી હું કદીથી એમ
ત્હમારી પાસે માંગું ખરી ? મને પૈસાની હદબાહર અમત છે,
વાહબા.”

તેણીના તે ફરેબ હપર તે બરથાર એક તીરસ્કારનું હસ્તું હસ્યો-
તે તેણી પાસે બેઠો નહી, મગર ધીકકારથી તેણીના ચહેરા બણી
જેતો કમ્મરે બે હાથ હથ તે ઉભો અને પુછ્યું, “કારણ ?”

“ઓ, કારણ જણી ત્હમે ગુસ્સે થશો, બેહરામ.” તાણી તો-
ડીને એક બે આંજુઓ પોતાની આંખમાં આણી તે કરગરેલા
સાહદે બોલી.

તેણીનાં તે ચરિત્ર તેનાં ઉપર કશી અસર કરી શક્યાં નહીં.
“કારણ જણયા વગર એકબી અર્ધી આપરામાં આવશે નહીં.”
તે બોલ્યો.

“બાજો વખત માટીકાઓ એટલા દયાહીણ કેમ થઈ શકતા
હોશે ? ઓ, બેહરામ, ત્હમે કેવા ઘાટકી છેઓ !” અને તે ફીતુરી
અર્ધી રડી પડી. જુઠ્ઠા, કમારાં તે આંજુઓ ! તેનાં ઉપર તેઓ
કશીખી લાગણી ઉપજવી શક્યાં નહીં. તેણીએ ભીંમાયલી આંખે
તેના બણી જોયું અને બોલી, “બેહરામ, બેસો, એટલા બધા
પત્થરનાં હેયાના ના થાવ. બેસો, હું ત્હમને બધું કેહું.”

અતે તે બેઠો.

“મેં પેલી મારી જાહી સાથે મલીને એક ઘડયન પામીસ્ટની
જગા પર જવા માંડયુંછ.” તેનો હાથ પોતાનામાં લઈ તેણી બોલી.

“શુંઉલ્લ ?” પોતાનો હાથ એક ઝટકે તેણીમાંથી છુટ્ટો કરી
નાખી ગુસ્સાથી કુંદાસ માસ્તાં બેહરામે કહ્યું. “તું શું બોલી ?
મારી મરજી હપસંત મ્હારા હોકમની બાહર જઈ તેં તે કંગાલ
જગા પર જવા માંડયુંછ, તે જગાઓ કે જે માટે પેલા જામેવાલાએ
વર્ષો ઉપર કેવી અહમત ઉઠાવી લોકોનું ચેતવણી માટે ધ્યાન ખેંચ્યું

હવું? અફસોસ ! સુધરેલી ગણાતી આજની ધણીક પારસી દુક-
તીઓમાં આ બદી પેવશ થયેલી છે તે હું ખરાબર જાણું છું. પોતાના
વરને વશ કરવા કે પોતાની મતલબ મુજબનાં તેમણે ગોલામ બ-
નાવવા માટે સેંકડો બલકે હજારો રૂપિયાનું તેઓ કેવું પાણી કરે છે
તે હું ખરાબર જાણું છું. પેહલે તો એવા કુતારાઓ “કંઈજ પૈસા
જોઈતા નથી” એવા બહાણા હેથલ દીલ ખેંચે છે અને પછી
એકવાર મોઢીની લાગી કે પછસાથી અને નીતીથી બી તેઓના હાથમાં
ફસેલીને ખુદાર કરે છે. શરમ છે ! સુધરેલી કેળવણીની એવી વહેમી
ત્રીઓ ઉપર ધીકકાર છે !”

“ઓ, બેહરામ ! એ મ્હારી પવીત્ર જગાને માટે એવો નજીસ
ને હલકત ખ્યાલ લઇ જવાની ત્હમને કશીબી જરૂર નથી.” તેનો
કોષે બરાયલો ચહેરો નિહાળી ખરે મને દહેસ્ત ખાઇ જતાં તે તદ્દન
નરમ સાહદે બોલી. “ત્હમે ધારોજ એટલી એ ખરાબ નથી. કોઇ
માણસનું બહુ ખુફ કરવું હોય તો થોડાક પૈસા ખરચવાથી પાર પડી
જાયછ.”

તેની જગ્યાં ઉપર એક ધણો ગુસ્સાખાજ વાક્ય બોલવાને માટે
તૈયાર હતો; પણ તેને તેનો વિચાર ફેરવી નાખ્યો અને લગાર નરમ
સાહદે બોલ્યો, “એ એવા તકલીફી વહેમમાં તજાઇ દુટીને તે ત્હારો
હી શું ઉધાર્યો? એમાં પૈસાનો કુમાડો કરીને ખસ્તે ખોદારજ
થઇ કેની?”

“આહ, ત્હમે કેવા ડાલા અને જરા વારમાં સમજી જાવ તેવા
છેવો !” તેનો હાથ પોતાની આંખમાં દાખી તેણીએ કહ્યું; મગર તે
હાથ બેહરામે ઝપાટામાં ખુંચવી લીધો. તે તોજાઇની ફરકાર કર્યા
વિના તેણીએ વધાર્યું. “મને એટલા રૂપા એજ કારણને માટે જો-

મધ્યેજી મ્હારાં ઉધાં નશીમે પેલા કાવસ હાંસેત્યા અને મારી બીજી રેન્ડોની પટાવતની મોહકાએ હું ત્યાં જવા લાગી ને-ને પરીણામમાં મને ત્યાં જવાનો ચાલુ લોભ લાગ્યો. બિચારા કાવસે મને મદદ કીધી; પણ તોખી મને વધારે જરૂર પડી. બહેરામ, હું કાવસની પાંચસો રૂપ્યાની કરબદાર છેલ્લે. શું એ તહમે આપવા ના પાડોછ ?”

“એવા ધુતમધાતમના વાહીયાત વહેમને માટે રૂપ્યા મ્હારી પાસે મુદ્દલજન ફાળવું નથી. શું સારી બલી દુવાઓ માગવા માટે આપણા આતશબેરામ બળી ગયાં છે ?” બારે ખફીથી તેણે એક ખરાબ મારી. “હું એક અર્ધાંખી તને આપનાર નથી.”

અને એટલું બોલી એક કુદકો મારી તે ઉડી ઉભો થયો અને તેની પરણેતરને તજી ચાલી જવા લાગ્યો. તેજ પળે એક ઉસ્કેરા-યક્ષી વાઘણની અદાએ રતાંખી એક છલંગ મારી ઉભી થઈ અને દોડી જઈ મજબુત હાથે પોતાના વરને ચાલી જતો અટકાવ્યો.

“યોબો ! યોબો !! એમ તહમારાથી ચાલી જવાશે નહીં.” ઝનુનથી બરપુર સાહદે હુંકારા મારતાં તે દલાએ મગડાત કીધો. “એ પૈસા ઉપર જોટલો તહમારો હક છે તેટલોજ મ્હારો છે. એ પૈસા વાપડતાં તહમે મને કોમળી રીતે અટકાવી શકનાર નથી. તહ-મને કશોખી હક નથી ! એ પૈસા મ્હારા છે અને તે હું હકથી માગુંછ.”

“ત્હારા હકનાં છે તો બી હું આપવા સાફ ના પાડુંછ.” તે બોલ્યો; અને તેણીના મજબુત હાથમાંથી છટકી જવાની તેને કોશેશ કીધી. બાજે વખત ઝનુની અબજાઓ મારીદા કરતાં. બેરમાં ચાર ગણી પુરવાર ચામ છે; અને ચંચુબી તેમજ. બેહરામથી તેણીનાં હાથમાંથી છટકી નાહસી જવાયું નહીં.

એજ પળે-બ્યારે તેઓ એમ હોજતોજી કરતાં હતાં ત્યારે-
 માડેમાં કંઈક ખખડાત થયો, અને બન્ને જણા લગાર ચમકીને
 એકબેકને ટીકતાં હતાં. એક બીજી પળ કે બ્યારે બેહરામ તે પળનો
 જાણ લઈ ચાલી જવા માંગતો હતો ત્યારે જ્યાંથી ખખડાત આવ્યો
 હતો ત્યાંથી એકાએક એક શ્વપ્સ કૂદકો મારી બાહર પડ્યો અને
 તે બંને વર્ણાધિજીવાણીની સામે આવી ઉભો.

તેને જોતાં રતાંના મુખમાંથી બચની-કાનને બેહરા કરી નાખે
 એવી કારમી-ચીસ પડી ગઈ; તેણીના મુખડો મોહન જેવો સફેદ
 થઈ ગયો, અને તેણીને કાંઈનો બી ટકો મળે કે કાંઈની તેણીના
 મચાવ અર્થે જઈ શકે તે અમાલ તે નક્કેમ બી સુખપ્રુધ ખોલી
 બાંબી છટ મોચ ઉપર તુટી પડી!

બેહરામ તે એકાએક પુટી નીકળેલા આકાર બણી હર્ષ અને
 અન્યયબીથી બરપુર છાટીએ દોડ્યો; “માણેક-મહારા વાહલા બાઈ
 માણેક!” તે દોડતાં બોલ્યો.

પણ તે આકાર યુમ થઈ ગયો; બેહરામ તેને જોઈ કે પકડી
 પાડો શકે તે અમાલ, તેને જાણે જમીન ગળી ગઈ હોય તેમ, બે
 માલુમ થઈ ગયો; અને અન્યયબીથી હલપડી ગયેલો, અને અર્ધો
 બેહરામ થયેલો તે દુઃખી જવાન પોતાની પરણેતરનાં બેશુદ્ધ આકાર
 બણી પાછો આવ્યો.

એ વળી બેદી શ્વપ્સ કોણ હતો ?

પ્રકરણ ૧૦.

વાત વધતીજ ગઈ. ખાનખલાદુર ધનજીશાહનાં 'હોમ ફોર ધી હેલ્પલેસ'માં પેલી થતી ચોરીઓના ખાખમાં મામલો ખીગડતો અને જ્યાંદા ગંભીર થતોજ ગયો. હવે હવે તો દર અઢવાડ્યે ચોનીની યુગ ઉડવા લાગી.

ખાનખલાદુર અને તેવણનાં વફાદાર વાણાતરે તે ખીગડતા જતા મામલાનો કંઈજી છેડો લાવો નાખવાનો નક્કી વિચાર કીધો. જોકે પાહલી માનવાને સાફ ના પાડતો હતો, તોજી ખાનખલાદુરનું તો નક્કી એજ મત હતું કે તેઓનાં તે હોમનુંજ કોઇ-જોડરાઓ યાતો એકાદ નોકર-કણ્ઠધીનું થઇને એવું ખુદ પગલું ભરવું હતું; અને તેથી-આથી રીતે તે હોમમાં વસ્તાં નિરદોષની આખર વિષે પોતાના શેડને શંકાશીળ થયલા જોઇ-ખાસ કરીને પાહલી તે જગડતા જતા મામલાનો આપ તર કે પેલી તર નિવેદો લાવવા માટે જ્યાંદા આતુર હતો.

"ચોરને પકડવાને માટે આપણને એક એવું છટકું માડવું જો-
છે કે જેથી તે ચોરની ચોરી તું, હું અને જામ સીવાય ખીજું કોઇ
ખી જણ જણી શકે નહી, પાહલી." ખાનખલાદુર બોલ્યા; "અને
તેને પોલીસમાં આપી તેનાં ભવિષ્યનો નાથ કરવા કરતાં શબ્દોથી
જ તેને સારી રીતે પરેમાન કરવો જોઇએ, કે જેથી એવું એકદુર
પગલું ભરવાની એ જ હોય તે હીમત તો શું મગર વિચાર ખી
કરે નહીં."

"શેઠ, આપણાં ત્રીજા ઉપરાંત કોઇ એક ખીજા જણનેજી

વિશ્વાસમાં લેવ તો સાઈ.” પાહલીએ પોતાના મગજમાં કાંઈ મણુ-
નીઓ કરી ઘોડેવારે વિચારવંત અદાએ કહ્યું.

“કાંઈ ? કારણ ?”

“કારણ જે, જે મેં એ ચોરને પકડવાને મનમાં રચી રાખ્યું, તેમાં આપણાં ઉપરાંત એક કોઈ વિશ્વાસુની મને વધારે ખાસ અ-
ગત્યતા છે.” તે વિશ્વાસુ વાણોતરે સમજાવ્યું.

“એમ તો એમ,” શેઠજીએ કહ્યું. “તું આપણા વિશ્વાસમાં કા-
યુને લેવા ઇચ્છે છે ?”

“હું પેલી અવારયાની મહેરાંને લેવા ઇચ્છું, મુરખી,” તેણે,
પોતાના શેઠની લગાર અગ્નયણી, અલખત, ખુશાલી સાથે બેળાયલી,
વચ્ચે કહ્યું. પછી તરત વધાર્યું, “એ નિરદોષ બાળને હું સૌથી લા-
યક આસામી ધાઈ. સમજી અને ધણાં ડાહ્યાં મગજની એ છોકરી
છે. તે ઉપરાંત-તે ઉપરાંત, શેઠજી,” તે હસ્યો, “ફક્ત શેઠની બી
એના ઉપર પસંદગી દત્તરેલી છે. એ છોકરી આપણને ધણી કામ
લાગશે. કેમ, ત્હમરો શું વિચાર છે ?”

“એજ. મનેથી ત્હાઈ કહ્યું ધાડુંજ મમેજ.” જવાબ મલ્યો. “હું
અબધડી એને બોલાવી મંગાઉ.”

આ વાર્તાની હીરોઇન મહેરાં તે વખતે ત્રણ નાહનાં-પોતાનાં
જેવાંજ હુન્વાની દયા ઉપર છુટેલાં—લુલકાંઓ સાથે બાહર એક
ઢાયાંવાળા શીતળ બાઝટની ઉપર બેસી ફરાંમ પાડે સાથે નિરદોષ
તાહેલાં મારતી હતી. ફરાંમ પાડે તાહેલાં હાથરસથી ભરપૂર હતું
અને તેણીના મમપ્વાર મુખજ ઉપર તે, એક દીલપત્તીર હતું પેલા
કરવામાં હમેલાં દત્તેક પામતો હતો; તોપણ તે નિરદોષ મીઠું હ-

સ્વાંમાંથી કાંઈ એવી હડી ગમગીની સમાધ ગયતી જણાતી હતી, કે તે જોઈને તે જવાંન ખારનાં બાજુથી વધુ અને વધુ જખમી થતો હતો.

મહેતં અવારનાંથી તે જવાંન્યાની મીનતા કાંઈ જોઈ ગ-
મતી ન હતી. જો કે હુંક વખતમાંજ તેણીના શરેસ્તા જેવા ચકેરા
અને સ્વચ્છ વાક્યવાતુરીનાં પ્રતાપે તેણીએ એક દીક્સોઝ સહી-
મીટાંઓતું ટોળકું પોતાની આસપાસ બેઠું કર્યું હતું, અને તે શી-
ખેલી અને સખ્યતાવાળી મીનજોમાં ચાલુ તે ઉઘટ લેતી હતી તો
બી દરાંમ પાંડે સાથે બેસી રમુજ વાતચીતમાં ભાગ લેવાને તેણીને
હંમેશાં ઇચ્છા થતી હતી. પોતાનાં રાતનાં એકાંતવાસમાં મઠ યુ-
જરીનાં ગમધાર ખ્યાલો જ્યારે તેણીના મગજ ઉપર ધસી આવ્યા
તેણીને દુઃખી કરતા હતા ત્યારે અચાનક ફક્ત પાંડે અને તેની
વાતચીત તેણીનાં ખ્યાલોની અંદર ધુસી જતી, અને તેણીને એક
જાતનો સંધારો તથા તે દુઃખી ખ્યાલોમાં શાંતી મળતી હતી. કોઈ
કોઈ વખત તો આગળું પાછડું તદ્દન વીસરી જઈ તે બાગા કલા-
કોનાં કલાકો સુધી તે ખુબખુરત છોકરાનાંજ ખ્યાલોમાં રમ્યા
કરતી હતી.

શું તે તેણીનાં ખ્યારમાં પડી હતી? શું તેણીનાં નાશીપાસીથી
કચલાઈને જુદા થઈ ગયલાં જીમરમાં નવેસરથી પાક ખ્યારની લાગ-
ણીએ ઉત્પન્ન થઈ હતી? તે પોતે પોતાને જવાબ દઈ શકતી ન
હતી. જ્યારે ઉપલા સવાલો તે અમળા દુષીતાને પુછતી ત્યારે તેણી
પોતાને જવાબ દેવાને બદલે મરહમથી તે માર્યા સુધી લાલચાલ થઈ
જતી, અને તેવો ખ્યાલ પોતાના મગજમાંથી હથાકી કાઢી કાઢી

કામઠાજમાં પોતાનું ધર્મધ્યાન લગાડતી હતી.

એ ફરવાયલો મામલો ધણાંજ થોડાંની નજરમાંથી ચુકી જતો હતો. મહેરાની દિવસ જતાં ફલીમાં ઉલટ અને રજીની ચાલુ મહેરાની સંગતમાં રહેવાની આતુરતા તે હોમનાં દરેક જણનું ધ્યાન ખેંચી રહી હતી, અને આલાંને બદલે મહેરાં ઉપર તે જવાંનની ખસંદગી ઉતરેલી જોષ દરેક જણુ ખાતેનથી હદની બાહર ખુશી થયાં હતાં, કેમજે ધણાંજ ટુંક અરસામાં મહેરાં સૌની માનીતી અને વાહલી થઇ પડી હતી.

પણુ એ ફરશાર એક જણુ અદેખી આંખે નિહાળતું હતું. તે આલાં હતી. ફલીની તેણી તરફ બદલાયકી વર્તણુંક અને મહેરાં વરફનું તેનું ધણાણુ તે બાળા ખાતેનથી અદેખાઇતા ધગધગતા અંગાર સાથે તપાસ્તી હતી. જો કે બાહરથી તેણી કશુંજી જણાવતી હતી નહીં મગર તે મહેરાંને પોતાનાં જીગરનાં છેક ઉડાણમાંથી ધીકારતાં થીખી હતી.

ગરીબ મહેરાં ! તે ખીચારીએ પોતાની નિરદોષ વર્તણુંક અને બોળાઇએ એક નવો જલેમ દુશમન ઉભો કીધો હતો.

આલાં મહેતા-મહેરાંના તે હોમમાં આવ્યા અગાઉ ખી-છા-કરીઓની કાંઇ ધણી માનીતી હતી નહીં. જો કાંઇજી તેણી સાથે સારી રીતે વર્તતું તો ફક્ત ખાનખહાદુર અને તેવજુની બહેનની લા-જને લીધે; બાકી દરેક જણુની તે અણુગમતી હતી.

તે પોતાની ખુબસુરતી (જ્યારે ખરેખર તો તે તદ્દન શોભા-વમાન હતી નહીં) ઉપર ધણી દુગરાતી હતી, અને પોતે ખાનખ-હાદુરની સગી અને ફલી પરિનો બવિધ્યની મોહરદાર મનારી હોવે

તેણીથી ઉતરતી ઓકરીઓ તરફ ધણી તો હાથથી વર્તતી હતી. તે એક ખાલી દોરડામવાળી અને હાથમાં બેનંની અબળા હતી. રફતે રફતે ખાનખહાદુર અને તેવણનાં બહેન ઉપર ખીએ વાત આવતાં તેઓ તેણી બધી ઠંડા થતાં ચાલ્યાં, અને અન્નયમી તો એ હતી કે તેણીની મુદ્દા મહેરાને દીવસો જતાં વધારે ને વધારે ચાહવા લાગ્યાં; અને તેથી મહેરાં તેણીને વધતી અકારી થતા લાગી.

મહેરાં, આપણે ઉપર વાંચી આવ્યાં તેમ, એક ખાઝટ ઉપર બેસીને ફતી પાંડે સાથે નિરોપ તાહેલાં કરતી હતી; તેણીને બ્યારે ખાનખહાદુર તરફનું 'કાંઈ ખાનખી કામ'નું તેહું આવ્યું ત્યારે તેણી સગાર અન્નયમીથી ચમકીને ખડી થઈ, અને ફતીની નાશીપાસી વચ્ચે તેને વમાસણ કરતો ઓડી તેણી તેવણ આગળ ગઈ.

તેણીને હુંકમાં સવળું સમજવામાં આવ્યું.

"અને એ ચોરી પકડવામાં અમને ત્હમારી ભાગીદારી જોઈયે જ, દીકરી મહેરાં," સેવટે ખાનખહાદુરે ઉમેર્યું.

"જે ત્હમને હું દાદગી રીતની ઉપ્યોગી થઈ પડે તો તે હું ત્હમારી જુવનરીમી ગણુચું." મહેરાંએ સાદાધથી જવાબ દીધો.

"હું ખાતરીથી કેહું કે એ ચોર કોઈ જાણુમેદ છે-આપરા હોમમાંનુંજ એક કોઈ." ખાનખહાદુરે સમજાવ્યું, "અને તે રાતની જ વખતે એવું હલકું પગલું ભરતું જણાયું. મેં ખાનગીમાં જુસ્તેજો કીધી હતી, પણ તે બધી કચીબી ફતેહ વિના ખાલી ગઈ જ; અને તેથી રાતનેજ વખતે અમને ત્હમારી મદદ જોઈયે." "

"હું કશું સમજી શકતી નથી." લગાર ગમતથી જુવનાઈને મહેરાંએ કેહ્યું.

“એમ બાપજી સાહેબ કે,” હવે પાહણીએ વચ્ચે હોમાવ્યું,
 “રાતને વખતે ચોર પકડ્યા ત્હમે બેરજો-અમે ત્હમને અમારા
 ‘ડીટકરીવ’ તરીકે રાખેછ.” તેણે કહ્યું; પછી તે બોકરીને બીહકથી
 ખેતા બાણી એતાં દેખી તે કારભારીએ તરત વચાવ્યું, “ત્હમો શું-
 ચવાઓ ના. હું શું જોઈવણુ છે તે ત્હમને ખરાખર સમજાજો. જોવની,
 આજે રાતે આપરે ખાણું અરથો કસાક મોડેલી કપાડીયું-એટલે
 સવા આઠને બન્ને પોણા નવે અને જો જાનશે તો નવળી વખડીયું.
 હવે એ દરમ્યાન ત્હમો બુકબાયકો જલ્દીજ જમી લેજો; પછો છો-
 કરીઓ જમવાની ધાંધલામાં હશે અને સધળી હુમધામ ઘાંતીનું રૂમમાં
 થતી હશે, તેટલાં ત્હમે સફાઈથી ‘મ્યુઝમ’ના ઓરડા આગળ આવીને
 ઉભા રહી શકશો. હું એક લેન્ટર્ન મોટી કપાટની હેથળ સાંધી રા-
 ખજી અને ઓરડા આગળજ ઉભો રહેવશ. પછી તમે અંદર જજો,
 એક વાંચવાની ચોપડી લઈને કે હું તરત બારણુ ધાંતી દેવશ—
 જણે કશું નહી બન્યું હોય તેમ. પછી એ ચોર કોણુ છે તે ત્હમે
 ચણી સહેલાઈથી જાણી અને જોઈ શકશો. જેવો તે ચોર જણાય
 કે તરતજ એક ચંગ જે હું પેલાં શણુમની સાથેજ મુઠી રાખશ
 તે જોશબંધ અક્ષરજો-અદમત, બાગ આગળ બુકી બારી વાતેજ
 તે વખડીને, એટલે હોમની અંદરનું કોઈ જાણી શકશે નહી. શેઠ
 આખી રાત જાગતા બેસશે; અને જેવો ત્હમારો ચંગ સમજશે
 કે દોડી આવી તે ચોરનું-પછી એવણનાં જોમ ધ્યાતમાં આવશે
 તેમ-દેકાણું કરી નાખશે.” તેણે લખાણથી અને બોલાસાથી
 સમજાવ્યું.

મહેરાંની જરણની કરોડમાંથી ધારતીનો એક ઝીણો ઝંઝણી,
 ઉપહું સમજીને, પસાર થઈ ગઈ. તે એક છટકું હતું અને તેમાં

ભાગ લેવા તે નિરદોષને જરા ગમ્યું નહીં. તેણીના આખા તનમાં ખીલકની લાગણી વ્યાપી રહી અને તેણીનો ચહેરો નાખુશીથી જઈ મારી મથો.

“ઓહ, સાહેબ, હું ઠગું છું કે તમને મને એમાંથી છુટી કરો,” તેણીએ ઉશ્કેરાતથી પોકાર્યું.

“પણ કાંય?”

“એવા જાસૂસીપણાને હું ક્ષીડકાઈ છું.” તેણીએ ધીમા સાહેબે કહ્યું.

“એક ચોરને પકડવાનું જાસૂસીપણું પીકારવું શા માટે જોઈયે?” ખાનખ્દાદુરે પુછ્યું; પછી નરમ સાહેબે વધાર્યું; “દોકરી મહેરાં, તમને અમને મદદ કરી ઉડું આખા ‘હોમ’નું બધું કરશો. મેં કહ્યું છે તેમ એ ચોરીને લગતી શંકા અહીં વસ્તાંઓ ઉપર મને મનપ્રત છે, અને એમ અમને મદદ કરી તમને ધણાં નિરદોષોનાં માથાં ઉપરનાં એ બહેમને દુર કરશો.”

“હું જાણું છું, પણ—”

“ખાધ છું સાહેબ, તમને કેહો છું તેવું જાસૂસીપણું જાળવીને તમને અમને આભારી કરશો.” મહેરાંને વધુ ભોક્તી અટકાવી પાહલીએ કહ્યું. “તમને જાણતાં નહીં હશે, પણ અમને એક ડાહી અને સમજી દોકરીની અગત્યતા છે, અને તે જાનને ગુજો તમારાંમાં અમે પુરેપુરા ઉતરેલા જોઈએ છીએ. તમારા સિવાય અમને બીજું કાંઈ જાણું પણ લાગવાનું નથી. ખાધ છું, અમે કહ્યું છે તે ઉપર વિચાર કરો.”

તેણી વિચાર કરવા ચોક્કી. મગર આવતી જતાં તક ખસાવીને

તે આપડીને અત્યારથી ગસારત થતી હોવે તેણીનું નિરદોષ છગર ઘણાં જોશથી ધમકવા લાગ્યું અને તેણી કશું વિચારી શકી નહી. તેણીનાં મુજતાં હૈયા ઉપર હાથ મેલી તે કેટલી પળો સુધી અરધા માંદો જેવી ખુરસીને અધેલીને તદ્દન ચુપ બેઠી.

“હમે જે કહ્યુંછ તે હું ગળવશ, મુરખીજી,” મહેરાં, એકાએક તાબેદારીથી બોલી ઉઠી. “ગોઠવણ શું છે તે જો મને પાછી સમજાવામાં આવશે તો હું મોટી ઉપકારી થવશજી.”

અને પાહલીએ વધતા બોલાસાથી થોડાક ધીરજ આપનારા સખુનો ઉમેરી તે છોકરીને એકવાર પાછી પોતાની ગોઠવણ કહી; તે સમજીને-તે છોકરી પોતેબી અન્યથા થઇ કે એકાએક એ તેણીનાં બદનમાં શું થતું હતું-વદડતા પગે ઉઠી અને તે જોરડો છોડીને જતી રહી.

*

*

*

મહેરાંના આંગમાં ટાકતું એક લખાણનું બરાબ આગ્યું-ગોઠવણ મુજબ રાતના નવ વાગે જ્યારે તે મધુરી પેલાં સંગૃહસ્થાનવાળા જોરડામાં જઇ બેઠી, અને ધીમેથી જોતું તેણીની પાછળ તે રમતું બાળુ ધંકાયું ત્યારે તેણીનું આગ્યું તન ઠંડીની મુજરીએ ધરજવા લાગ્યું.

તેણી એક કપાટ જ્યાં એક દાણુસ અને ચંગ મુકવામાં આવ્યાં હતાં ત્યાં જઇને એક ખુરસી ઉપર ધબ દબને જેસી ગઇ. તેણીએ ઘણાં જોશથી પોતાના દાંત ખીડ્યા અને હાથની અદખ વાળી બેઠી. થોડીજ મીનીટમાં તે ઠંડી બાગી ગઇ અને તેને બદલે, તેણીને તેણીનું શરીર તાપમાં ખખખતું જણાયું. તેણીને હદની બ-

હાર ગરમી લાગી-તેણીને શુભ દરવા અને શુભજાવા લાગ્યો. જો તે બાપડીને એ બધું શું થતું હતું ?

તેણીએ વાંચવાની એક ચોપડી ખાસ લીધી હતી. તેણીએ તે ખોલી અને દ્રાણસનાં ઉજાશથી વાંચવા લાગી; મગર તેણીનાં પંચાઇ શકાયું નહીં. તેણીનું માથું સખખત દુઃખવા લાગ્યું અને તેણીનું તન થોડીક વારમાં ઠંડુ તો જરાકવારમાં ગરમ, એવી રીતે તેણીને બેતાકાત અને માંદી કરવા લાગ્યું.

તેણીએ તે ચોપડી પોતાની બાજુએ સુકી દીધી અને કળ ખાતાં માથાને પોતાના હાથમાં ધરી કાંધપણુ ખમાલ કરવા વગર તે જમન દીકતી બેડી.

એ ચોર કાણુ હશે ? એક પછી એક દરેક છોકરીને તેણીએ અત્રે યાદ કરાધી. તેણીને કોઇની ઉપરથી શક ગયો નહીં, અને તેણીએ તે બીહામણાં એકાંતવાસમાં ખરાં જીગરે દુવા શુભરી કે જ્યાંસુધી તે અહીં હતી ત્યાં સુધી કોઇ આવે નહીં-કોઇનીથી એ તામોશી પડવામાં તેણી દતેહ પામે નહીં.

જો ! વખત જતાં તેણીનું માથું કેવું સખખત દુઃખતું હતું ! તેણીએ ધમ્મયું કે તે અત્રે નહીં આવી હતે. તેણી ખુરશી ઉપર અધેલી પડી અને તેણીની આંખ થોડોક વખત બંધ થઇ ગઇ; મગર તેણી પાછી જમકીતે ઉડી. આંખ વીંચી સુવાનેા આ સમેદ હતો નહીં. તેણીની આંખ પાછી બંધ થઇ ગઇ; મગર એક શુભ તોડ મહેનતે તેણીએ તે ખોલ્લી રાખી.

પણુ જરાક વારમાં તે બેતાકાત બની ગઇ. ધડીકમાં ઠંડી અને ધડીકમાં ગરમી અને આંખને ગોપા ચીરીને ખોલ્લી રાખવાની

તેણીની કોરોસ, તેણી માટે બહુ ચમ પડ્યું, અને જરાક વારમાં અરધી નસોસ જેવી આંખ વીંચી તે પડી.

તેણી એક જખરદસ્ત ફાળ ખાધને ઝમકી ઉઠી. તેણીએ નીકળી પડતા ડોળાએ તેણીની સામેની બીંત ઉપર જોયું-ત્યાં એક ચાલતાં આસામીનો પડછાયો પડતો હતો અને-અને-એક બયાનક બયની ચીસ બહાર પડી જતી તેણીએ અટકાવી તેને મળાં આગળ જુગળાવી નાખી !

તેણીએ જોયું-ઉઠી જતાં જીગરે અને ફોટેલા ડોળાએ તે આસામી-તે અંધારી રાતનાં ચોરને-તેણીએ જરાખર નિહાળ્યો. તે એક અખળા હતી. પહેડી સુવાના શુદ્ધ સફેદ ગાઉનમાં છુટા વાળ સાથની તે એક છોદરી-સાધારણ ઉંચાઈની એક જવાન અખળા હતી !

પોતાની ધડકતી છાતીને જ્ઞાંત રાખવાની મક્કસદથી તે પોતાને હાથ દાખી ચુપ ઉભી અને તે ચોરની હીલચાલ જોવા લાગી. તેણી ધારતીથી ફાટી મઘ અને તુરતજ તે કોઇ કમનસીબ અને કપ્પુદીની કન્યા માટે દયાથી દાઝી ગઇ. ઓ ! નહીં ! તે ઉંચે રસ્તે ઉતરી પડેલી અખળાને તેણીએ અટકાવવીજ જોઇએ. અરે, કેમ-કેમ તે પોતાની જાત-જાહેનને આવું એકદું પગલું ભરતી જોઇ અને શાંખી શકે ?

તેણીએ પેલું ચોર કાણુસ પોતાના હાથોમાં ઉચક્યું, તે હાથો પવનમાં પાછાં પેરે હીલતા અને એક તરતનાંજ જન્મેલાં આળકનાં કરતાંની નખળા અને ખેતાકાત અત્રે જતી રહ્યા હતા; અને તેણીએ તે આકાર બધી ઉજ્જશ ફેંકી જોયું અને ધારતીની એક ખીજ ચીસ અટકાવી તે પાછળ ખે ડગલાં હટી ગઇ. ઓ, તે કાણુ કહ્યું ?

તે ખાનખહાદુરની પેલી સગી આલાં મહેતા હતી.

x

x

x

x

આલાં મહેતા !

તુંડી, તુમાખી અને હતી તેમાં વધારે રાતનાં સદેહ ગાઉન અને છુટા વાળને લીધે બદમુરત તે ચોર ઓરત આલાં મહેતાજ હતી, જે પોતાનું પાપ પકડાઇ આવ્યાથી ગોહત જેવી ફીફી પોતાની મુદ્દછને જોતી ખામોશ ઉભી હતી.

જે પગ સુધી તે જાને અમળાએ એકમેકને જોયા કીધું.

“આલાં-ઓ, આલાં !” ધાસ્તીથી ઉઠાતા અને બેસ્તી છાટીએ મહેરાં ગુંગળાતા અવાજે બોલી; “ઓહ, હું કેમ માનું ? હું માનીજ શકતી નથી ! શું એ તુંજ છે ?”

આલાંએ ધણા જોશથી પોતાની મુઠ્ઠી વાળી અને કચવાતથી એક વાલથુ પેરે દાંત કચકચાવ્યા.

“તું આવું જામુંસીપહું કરવા અહીં બેઠીજ કે ?” ખીડેલા દાંત વચ્ચે તે બોલી; “બેશરમ, કંગાલ જામુંસી !”

“આલાં, ઓ, નહી, આલાં !” મહેરાંની આંખમાં આંખુઓ ધસી આવ્યાં, અને તેણીને તે અપમાનભર્યા શબ્દો બોલતી અટકાવી તે મધુરીએ મહગદીત કહે કહ્યું; “ઓહ, આલાં ! હું કેમ માની શકું ? તું એવું પગહું જરીજ કેમ શકી ? મને ધનગણાહ ને પાહલીયાએ અહીં ચોકી કરવા બેસાડીજ, પણ જો હું જાણતે કે એ તું હતી તો-ઓ ! મહારી જાંઘીને ખાતરખી હું એઓને અહીં બેસવા સાફ ના પાડતે.”

આલાંએ ધીકાર અને કીતાથી તેણીની પાસે ઉભેલી તે મીઠી

સુરેસ મધુરી બણી દાધું. તેણીના ગાલ ઉપરથી સરી પડતાં આં-
જુઓ તે કસરેવળ ઉપર કશી અસર કરી શક્યા નહીં; અને તે
પળે હતો તે કરતાંખી વધારે ધીકારથી તે બાપડીને તે ધીકારવા
લાગી.

તે કે જેણીએ તેણીની જોડમાંથી ફક્ત જેવા જવાંનને છી-
નવી લીધા હતા, અને જેણીએ ધણાંજ ટુંક વખતમાં ધનજીજ્ઞાસ,
તેવણનાં બહેન તથા હોમના સર્વનું વાહલ જીતી લઈ તેણીને બ-
ધાંથી અલગ કરી નાખી હતી, ધણાંજ થોડા અરસામાં તેણીએ
પોતાને સૌથી હલકી પંકતી ઉપર મુકી દીધી હતી, તેજ-અરે,
તેજ કંગાલ કાબા, તેણીની ચોરી પકડનાર અને તેણીની
નામોશી જાહેર કરનાર હતી? આણાંની મગફરીને તે જોઈએ તે
કરતાં ધણે બધાં મનજીન ફટકો હતો, અને તેણી તે ખમી
શકી નહીં.

તેણીએ કટલી બધી વખત આવી રીતે ચોરી કીધી હતી,
હંમેશાં પ્રતી ફતેહ સાથે. અને આજેજ-અરે આજેજ કે બ્યારે
તેણીએ તે છેલ્લીજ ચોરી કરી લેવાનો મનસુબો કરી રાખ્યો હતો.
ત્યારેજ-તે કારમખી તેણીને નડી હતી? તેણીએ જીરસાથી હવામાં
મુકી ધુમાવી.

“અને હવે મને પકડીને તું શું કરવા ધારે?” તેણીએ
તોછડાઈથી બીજાં કસાંની પરવાહ કીધા વિના ધીમા અવાજે
પૂછ્યું.

“હું કંઈ જાણતી નથી!” આખમાંના આંજુઓ ખંખેરી
નાખી તે છોકરી બણી દયા અને દીલસોજીથી દેખીને મહેરાં બોલી.

“અરે, આણાં, તેં એવું કાંય કીધું? અરે, તું એવું શુનાહમરું પ-
મહું ભરીજ કેમ શકી? એમ કીધાથી તારા હાથમાં શું આવ્યું? અહોની લીધેલી ચીજ કદાચજ તું તારી પાસે સંતાડી રાખી શ-
કતી હશે, અને તેથી ચાલુ કેટલા અને કેવા ધડકધુનરા સાથે!”

“હું એકથી ચીજ મહારી પાસે રાખતી’તી નહી.” તેણીએ
તોણકામથી કહ્યું. “આગળ રહીને જો ચીજ મહારી પાસે રાખી
હું મહારો નાશ કરી નાખું એવી કંઈ હું બોલીબટાક નથી. અહોની
ચીજે મેં મુંજાઈ મોકલી, વેચાવી નાખી અને તેના પૈસા આવવા
થી હું સોજજી સોજજી સાડી અને સદરા જડયાં લાવીને પેહકુંજ.
હું સારે ઘેરે પરણવા માગુજ; અને સારા જવાન્યાઓ જ્યાંમુધી એક
છોકરી એસ્કી ટાઇટ થઈને ફરતી નથી ત્યાંમુધી તેણી બણી
ઝાંખીને જોતાખી નથી!”

“પણ, ચોરી? એસ્કી થવા માટે આવી બચકાર ચોરી,
આણાં?” મહેરાં બડબડી.

“ઓહ, વેલ, તે મેં કીધીજ ને હવે તું કરવા શું માંગેજ?”
તે છોકરીએ કમરે હાથ દઈ જરાખી ખીલવા વિના પુછ્યું.
“તેં શું કરવાનો ઇરાદો રાખ્યોજ તેજ હું જાણુવા માંગુજ. અલ-
ખત, આપરાં ‘હોમ’ની આખર ખાતર આવ વાત, હું જાણુંજ કે,
તું જાહેરમાં નહીજ મુકશે.”

“પણ આણાં—” મહેરાં બોલી—તે બાપડીનો અવાજ દુઃખ
થી ભરપૂર હતો; “મેં પનજીશાહને વચન આપ્યુંજ કે જો-કે જો
કાંઈ અહીં આવે તો મહારે ચંમ વળડી એવણને જણાવવું. એ-
વણ પોતાના જોરડામાં જમૂત અવસ્થામાં ખોટી થતા હશે.”

“જોડી થતા હશે ?” આલાંની આંખમાં ધારતી બ્યાપી રહી અને તેણીએ જોખરા દોટલા ધોળ જેવા અવાજે મહેરાંના કાખોનો પકાયા કીધો, “ઓ, શું ત્યારે તું મને પકડાવી દેશે ? મહેરાં, મને કહે, તું એમ નહીં કરશે. ઓ, એ લોકો મને જરૂર પોલીસના હાથમાં આપશે. ઓહ ! તું એમ ના કરતી, મહેરાં !” તેણી કગળી પડી. તેણીનાં માળ ઉપરથી આંખુઓ ખરી પડ્યાં; તેણીની તોછડાઇ જતી રહી અને શુંકણીએ પડી તે તુમાખી છોકરી મહેરાંની સાડી પકડીને આંખુજી કરવા લાગી.

“આલાં, હું વચન આપું છું !” તે બોળાં દીલની દીલાવર અખળાએ કહ્યું; પછી આલાંનો હાથ માયાથી પકડી તેણીને કડાકતાં તેણીએ વધાર્યું, “પણ મને વચન આપ કે જો હું આપ ત્યારે ભેદ સાચવું, તો તું આવું પગલું કદીખી ભરશું નહીં-ભરવાનો કદી એવો હલકો વિચારખી કરશે નહીં.”

“જોહ, હા-હા.” આલાંએ કહ્યું. “હું વચન આપું છું.”

“તું પુર ગંભીરાઇથી વચન આપેછતી ?” આલાંના અવાજમાં દંડપણું જોઇ તે સગાર શંકાથી બોલી. પછી લાગણીથી દુઃખતા અવાજે વધાર્યું. “ઓ આલાં, વિચાર કર. આપ ત્યારી વાતની જો ખીજ કાઢને ખગર પડતે તો ધનજીશાહ અને મોટાંમામ તથા આપરાં આખ્યાં ‘હોમ’ને કેવી નામોથી લાગતે ?”

“પણ હું તને કેહુંછતી કે હું પ્રેમીસ થાઉં છું ?” તોછડાઇ પાછી તેણી ઉપર માલેજ થઇ અને તે તોછડા અવાજે બોલી. તેણીએ આંખુઓ ખંખેરી નાખ્યાં અને સીધી ટટાર થઈ ઉભી. “ત્યારે હવે હું જાઉં છું. થાક રાખજે, તેં મને વચન આપ્યું; અને તેજ પ્રમાણે

તું ધનઁશાહને કેહજે કે તેં કાઠને પણ અહીં જોયું હતું નહીં.”

“વાઈ,” મહેરાં બોલી; પછી શીકરથી વધાર્યું, “પણ તું સહી સલામત કેવી રીતે જઈ શકશે ?”

પણ આલાં જવાળ આપવા યોગી નહીં. એક ચમકારા પેરે નેણી મહેરાંની બાજુએથી ખસી ગઈ અને મહેરાં કશું વિચારી કે બોલી શકે તે અગાઉ તે ઝોરડાની બાહર જતી રહી.

ઘડકતાં જીગર ઉપર પોતાનો હાથ મેલી મહેરાં તમામ તા-
બુજી થતી એક પુટલાં મીસાલ ઉભી. કાંઈથી અવાજ નહીં—જરાકખી
સજ્જારો નહીં! ત્યારે શું આલાં તે ‘ન્યુઝદમ’નું બારણું ધાંકી સહી-
સલામત પોતાના બીજાણા ઉપર જઈ શકી હશે ?

તેણીનું ઘડકતું હૈયું ધીમે ધીમે શાંત થયું. લઠકતા પગે તેણી
જીરરી આગળ ગઈ અને તેની ઉપર ફસડાઈ પડી આજ રાત્રે જતી
ગયલા સઘળા વિચિત્ર બનાવ ઉપર ફાટશાટ થતાં મગજે વિચાર
કરવા લાગી. જુઠ્ઠું—એક બયાનક જુઠ્ઠું—તેણીને બોલતું પડનાર
હતું, તેનો હવે તેણીને ખ્યાલ થવા લાગ્યો; એક કે જોતે તેણીનાં
જેવી દુન્યાની દયા ઉપર છુટેલી અબજાને આશરો આપ્યો હતો
તેને હા, તેના વિશ્વાસઘાત તેણી કરનાર હતી, તેના તેણીને ખ્યાલ
થયો, અને તે ખ્યાલ વખત જતાં સંતાપની લાગણીઓ સાથે મીઠા
થવા લાગ્યો.

તેણીએ ઇચ્છ્યું કે તેણીએ આલાંને વચન આપ્યું નહીં હતે;
પછી બીજીજ પગે તેમ ન કરતાં આલાંના નાશનો ખ્યાલ કરતાં
તે પરગજુ કામળાંગી ખરાં જીગરે કમકમી રહી. લાંબો વિચાર
કરતાં તેણીને લાગ્યું કે જો તેણીએ કશું હતું તે વાજખીજ હતું.

તેણીએ ચોરી થતી ઉપર અટકાવ નાખી આલાંને એકવાર ફરી
ચારે રસ્તે જવાની તક આપી હતી-

આફસોસ ! તે દીલસોઝ બાળાને ક્યાં માલમ હતું કે એજ
તેણીની બલાધ-એજ તેણીનો બોલાપણનો ઉમદા યુજુ—તે બીચા-
રીને ખસ્તે ખોહારીની કીનારી ઉપર આણી સત્યાનાશીના સાગરમાં
સદાનો દુખાડી દેનાર હતો ?

તેણી કલાકોના કલાકો સુધી ત્યાં બેઠી. આલાંની ચોરી ઉપ-
રથી તેણીના ખ્યાલો દોડતા દોડતા તેણીની આગળ પાછલી ઉપર
ગયા-બેઠરામ, એકવારનો તેણીનો વાહલો ચાહેલો જવાન, તેણીને
દેવે ચઢી આવ્યો; રતાં-વાહલી મીઠી તે પીત્રાધ બહેન-તેણીને યાદ
આવી, અને તે બીચારીએ તે કંગાલ એકાંતવાસમાં નવેસરનું મુગ્ધ
કલાંપીત કીધું !

જ્યારે તે સઘળા ખ્યાલોની ખુમારીમાંથી તેણી ગિદાર થ-
ન્યારે કમ્બરની એક બાજુથી તેણીને સખખત દુઃખાવો થવા લાગ્યો.
હજી તો તે જગા દાખવા પોતાનો કોમળ કર તે બાજુએ લઇ
જતી હતી, તેટલાં તેણીની છાતીમાં એકાએક કાંઈ કળતર મારી
આવી. ગરીબ તે ! તેણીએ એક દુઃખની ધીમી ચીસ પાડવા મચ્છી,
અમર વ્યર્થ; કેમજે તેણીથી સેહલાધથી હમ લેવાધ શકાયો નહિ !

પ્રકરણ ૧૧.

—XX—

ખીટા સહવારે નારતાની ટેગલ ઉપર જ્યારે આલાં મહેતા આવી ત્યારે તેણીના ચહેરા ઉપર મધ કાલ રાતની ધાસ્તીનાં ચીન્હો જરાયી જણાતાં હતાં નહીં. હંમેશનો મગર, તોઝાઈથી બરપુર, લાંબો પટલો તે નક્કરો ચહેરો હતો. તેણી તદ્દન ખુશાલ હતી; અને હંમેશનાં કરતાં વધારે ઝેખલાસથી તે તેની બહેનપણીઓ સાથે વર્તતી જણાતી હતી.

મહેરાં અવારનવાં ત્યાં હતી નહીં. તેણીની ખુરસી ખાલી હતી, જે જોઇ દરેક હોકરીઓ ઝાંછી વધતી ચિંતાતુર અને તેણી માટે આતુર બની; મગર આલાંએ ના તો કાઢની ફીકરમાં ભાગ લીધો કે ના તો તેણીની ગેરહાજરીનું કારણ જાણવાની દરકાર કીધી.

નારતો આલાં પછી તે ઝેખલી જમને પોતાના ખ્યાલોમાં ભાગમાં ઝોક બાઝટ ઉપર બેઠી.

મધ રાતના 'મ્યુઝયમ'માંથી પોતાના ખીટાણા ઉપર તે સહી-સલામત જમ ચકી હતી; જ્યાં બર હંધમાં પકવાને બદલે તેણીએ આખી રાત કોરડી ચુબરી હતી.

તેણી ધણીજ સહેજમાં ફસી પડતી બચી ગઈ હતી; મગર તે માટે, ના તો તેણીનાં બચાવનાર બણી તે આભારી થઈ કે ના તો પોતે બરેલાં બેઢલાં પગલાં માટે પરતાવાથી તેણીને વિચાર આપ્યો. હવે જે તેણીને ખ્યાલો આવ્યા, બલકે વસ્વસો થયો, તે એ હતા કે હવે પછી તેણીને કાઢની ફીસમે પુરતા પૈસા, કે જની બરકતે

તે બારે દાઠમાઠથી ફરતી હતી તે, મળી શકનાર ન હતી. તેજ તે-
ણીની દલગીરી હતી-આવી રીતે પૈસા પેદા કરવાનું અટકી પડેલું
સાંધણ તેણીનો પસ્તાવો હતો. હવે, તેણીએ વિચાર્યું કે, પાછું એવું
પગલું ભરવું ધણું ધાર્તીબરું અને મુખાધિબરું હતું.

મહેરાં માટે તેણીને ધણું ઝટન છુટયું; અને દાઠખી કાસમે
તે આખળા ઉપર એ સબળાંનું વેર વાળવાનો ધણાં ગંભીર કસમ
ખાઈને તેણીએ મનસુજો કીધો.

એક દવાક પછી તેણી બેઠી હતી ત્યાં એક છોકરી ગામરી
આકરી પડેલી દોડી આવી.

“હાં છ મહેરાં-મહેરાં અવારયા માટે તે સમજવું, આલો?”
તે ગમરાયલી છોકરીએ હાંદતાં હાંદતાં પુછ્યું.

“નહીં; કેમ?”

“ઓ, એ બિચારી ધણી માંદી પડી ગઇ. ધનજીદાદન
હમણાં મને મળ્યા તે એવણુ કહેતા’તા કે એને ‘દન્દુલુઆન્કા’નો
કુમલો થયો. ઓ, ગરીબ બિચારી! કેસ જરા ‘સીરીયસ’ છે-‘ન્યુ-
મોન્યા’ ઉપર નાખી દેવાની ધારતી છે.” એટલું બોલતાં તે છોક-
રીની આંખમાં આંશુઓ ચળકી રહ્યાં, જે, ખાપડી મહેરાં તરફ
તેણીની કેવી લાગણી હશે તે બોલી સાહદત આપતાં હતાં. “એને
મોટા બંગલામાં લઇ જવામાં આવી-જ્યાં ખાસ મોટાંમાય (જ-
ઇજ)નાં ચોરડામાં એને રાખી. અરે, હું બોલ પાસે કેવું માણું છ
કે એ જલ્દી પરગરી પડી જાય !”

“હુંબી એવુંજ ઇચ્છું છું, નાનું,” આલોએ બાહરનો ગમીથી
બરેલો દેખાવ રજૂ કરી કહ્યું; પણ જેથી તેણીની પીઠ ફરી કે એક

ધીકારતું ઠોર હસું તે લુચ્ચી અમળાના શીકા રંગ વગરના હોયો
ઉપર ફરી વસું.

તે હસું થોડવારમાં તેણીનાં મુખ ઉપરથી જેવું થઇ ગયું
અને તેને બહોં તેણીનો આખો મુખડો તીરતકારથી ભરપુર લા-
ગણીએ કર્યો થઇ રહ્યો. સઘળી છોકરીઓની, જેઓ માંદી પડતી
તેઓની, 'હોમ'વાળા જંગલામાં એક ખાસ છુટા નાહનાં જોરડામાં
રાખી સરવાર કરવામાં આવતી હતી; જ્યારે આ 'પોરી,' આણં
કપડથી મનરો વગારતી, તેણી આર પાંચ મહીના થયાજ 'હોમ'માં
આવી વસી હતી, તેણીને ખાનખલાદુરનાં પોતાના જંગલામાં લઈ
જવામાં આવી હતી, અને મોટાંમાય જયજીએ પોતાને માથે સ-
ઘળી અગવડ ખમી લઈ પોતાનો વપરાસનો રૂમ તેણીના 'સીક રૂમ'
તરીકે રોક્યો હતો. જો, અજબ ગજબ ! તેણીને મનરો તે એક
ગજબ-એક આદતજ હતી, અને જો ! તેણીએ કેવું ખરાં દીલથી
માંગ્યું કે તે મરી જાય, તેણીની આ માંદગીમાંથી તેણી કદીખી
પાછી ઉઠે નહીં !!

એક સાંહજનાં કાંસી કુંસીને-પોતાને માટે કોઇ પુર નહિ વિ-
ચારે એવું માની તે છોકરીએ મહેરાંને જોવા જવાનો વિચાર કીધો.
'હોમ'વાળા અને ખાનખલાદુરનાં વસવાટના જંગલા વચ્ચે એક જ-
ગીએ હતો, જે ખલાસ કરી તેણી ખાનખલાદુરના રહેવાના જંગ-
લાના વરંડા ઉપર આવી ઉભી, જ્યાં તેણીને સામેજ ફક્ત પાંડે
મથો. તેણીનું જીગર ધ્રુજ રહ્યું.

તેનો ચહેરો અમાધ જમીના ગારમાં ગરક ગયલો હતો અને
પોતાનું શીર જમીન બહી નમાવી તે બહાં ધીમા પગલે ચાલતો હતો.

મહેશ્વરી એક બે પળ આલાંચે માની લીધું કે તેણીને જોયા વિના તે ચાલી નરો; પણ નહીં, તેણે તેનું માથું ઉંચક્યું; અર્ધા સેકન્ડ તેણી બધી તેણે બેખાંનપણે દીકરાં કીધું અને પછી ચોબી, સમા- અને માટે પોતાની 'હટ' ઉતારી.

ધબકારો કરતાં હંચે તે છાકરીને તે ઘડીએ તુરતજ દીવસો જતાં ફલીને મળતું કામ અને તેની ફતેહ યાદ આવ્યાં અને તે માટે તેને ઘણાં અસરકારક સપ્તદેશમાં મુખારક્યાદી અને સાચાશી આપ- નાનો તેણીએ વિચાર કીધો.

“ઓહ, આલાં !” પોતાની 'હટ' હાથમાં ધરી રાખી તે જ- વાંતે ખોખરા અવાજે કહ્યું; તેનો ઉડો ગમગીન મુખડો નિહાળી તે અખળા હાની બાહર અન્યથા થઇ. “તેં કાંઇ ખબર સમજી કે ?”

“હા, અને તે માટે હું ત્હમને ખરાં દીકરી મુખારક્યાદી આપુંછ, ફલી.” તેનો જમણો હાથ પોતાનાં બન્ને હાથોમાં લઇ તે બોલી. “આટલાં વરસોની મહેનતનો ત્હમને દીવસ જતાં ઘણો સારો બહોલો મળતો જાય. ખોલા કરેને એથીજી વધારે ત્હમને ફતેહ અને આજાદી મળે અને ત્હમાઈ નામ ઝગડતું થાય !”

“નામ ઝગડતું થાય ?” તેણે કાંઇક ઝાંખી અન્યથા ક્રોધાદી કહ્યું. “ઓહ, આહ સી. તું પેલા ગખ્ખર બેચેલી મારફતે મને મળતાં કામ વિષે કહેછ. છટ ! આય ઘડીએ એવી ચીજોની મને જરાકખી પરવાહ નથી.” પછી ચિંતાતુર અવાજે—“ઓ, હું તો મહેરાં, ચીસ અવાસાને માટે બોલુંછ. જો બિચારી એકએક ફેટલી બધી સીક પડી ગઇછ ! તેં સમજ્યું તો હોશી.”

“હા, અને તેથીજ હું એની ખબર પુછવા આવીછ.” તેણીએ

જવાબ દીધો. “એને ‘ધન્દલુએન્ડા’ થયોછ, એમ તો કહેછ. હું ધારૂં
છ, કાંઈ બહુ નહીં હોશે. જરા લગાર દમ વગરની એ માંદગી મને
તો લાગેછ. તમે શું કહેછ, દેવી !

“ઓ, એ બધી રીક છે, એમ મને પણાએ કહ્યું.” તેના
અવાજ બહો ધ્રુજતો હતો. “એ લોકોએ તુરતજ ડો. અરપડયાર-
જીને ખોલાવી મંજાવ્યા ને-ને એવણુ કહેછ કે-કે-કેસ બહો ધારૂં
ભર્યો છે. ઓ !” અને દુઃખતું એક બેઅટકાવ ડરકું તેના મુખ-
માંથી બાહર પડ્યું; અને તે ધમ દમ ત્યાં પડેલી એક ખુરસી ઉપર
બેસી ગયો, અને પોતાનો સફેદ મુખડો લાગણીથી ધ્રુજતા હાથોથી
ધાંડી દાધો.

આલાંએ તે અદેખાઇ અને અન્યમખીની મીઠા લાગણીથી જોયું.

“ઓ ! એ મ્હારે માથે એક કેવો જખરદરત ફટકો !” તેણે
બહાં નમ્રતા સાહદે કહ્યું અને પછી હાથ કાઢી નાખી આલાં બધી
અરજ કરતી ધળે જોઈ વધાર્યું, “આલાં, તું એ છોકરીની દેન્ડ છે-
તું એક મ્હારી બહેન જેવી છે; તેથી તને મ્હારી લાગણી જણા-
વવામાં હું કશું ખોટું જોતો નથી. હું આજે અહીં એના હાથની
માંગણી કરવાજ આવતો’તો ને-રે, મેં એક કેવી ગમગીનીથી જ-
ખુર ખજર સમજી !” તે બોલ્યો અને તે માટે આલાં તરફથી
કાંઈક સંધ્યારાતાં સખુને સમજવા આવતરતાથી તે તેણી બધી જોવા
લાગ્યો-તે આજ્ઞા અને સંધ્યારો આપતા શબ્દો કે જે એક મરદનાં
આવા દુઃખદાયક સમયે એક અન્યજાજ પોતાના મધુર કંઠે કહી
તેને સંતોષ આપીને ગમીમાંથી થોડી બધી ફરગી આપી શકે છે.

મગર આલાં થોડોક વખત પોતાની જાતેનની લાગણી જા-

હેર થઈ જતી અટકાવા માટે હાંત ખીડી ચુપ હતી.

“ખચ્ચીતજ, ધણું ખોડું થયું.” તે બોલી, જ્યારે તેણીનાં સાહસમાં પુરતી ક્યોરતા અને ફીટકાર સમાઈ રહેલાં હતાં. “હું ખચ્ચીતજ, ધણી દક્ષીણીર છેલ્લો. પણ-પણ-ગને માફ કરજો, દલી, એમ એ મહેરાંને તમે તહમાઈ દીલ એકદમ આપી દેશો એવો મને મુદ્દલજ સ્વપ્નેખી વિચાર આવ્યો હતો નહીં. શું એ છોકરીને પરણીને તહમે સુખી થઈ શકશો, તે છોકરી કે જે જેની ગમે તેની સાથે વાંદરીની ટાની નાચેછ કુદેછ, ખીખીખાખા કરેછ ? ખચ્ચી-તજ નહીં.”

પણ તેણીનાં અદેખાં દીલમાંથી છુટેલા કાન જાંબેરતા સખ્દો, ફલીના દીલ ઉપર અને કશીખી અસર કરી શક્યા નહીં. મહેરાં અવાસ્યાની ધારતી બરી માંદગીનો ખ્યાલ-ખીજ ગમે તેના અમ-ત્યના વિચારોને હાસેલી મુકી તેનું આખ્યું મગજ રોકી રહ્યો હતો.

“તું અંદર જવાની છે કે, આલાં ?” તેણે સવાલ કીધો. “ઓ, જો તને જવા દે તો એને કહેજે કે હું એની તખ્તેતને માટે પથો આવુર છેલ્લો. આલાં, તું એટલું કહેશે કે ? એને મ્હારા ખરા અંત-કરણનો પ્યાર આવી જણાવજે કે એની માંદગી જ્યારથી મને જણાઈછ ત્યારથી મ્હારી એકખી ધડી સુખી નથી ગઈ. જો જરૂર કહેજે.”

“વાઈ, જરૂર કહેવશ.” આલાં બોલી. પછી તેણે તેણીનાં જન્ને હાથો પોતાનામાં લીધા અને આભારથી તેને દાખી તે ત્યાંથી બીજો એકખી સખ્દ બોલ્યા વિના ચાલતો થયો.

આલાં ગુરસાથી ધમધમી ગઈ-નાશીપારી અને ખીજવાતની

ગરમીથી તેણીનું આખું તન ધ્રુજી રહ્યું, અને હાથોની મજબુત
મુઠ્ઠી વાળી તે ત્યાં પડેલી એક ખુરસી ઉપર ધમ દધ બેસી ગઇ.
ઓ ! અત્યાર તુલીક તે કેટલી ખાત્રીપૂર્વક હતી કે ફક્ત તેણીનાજ
હતો-તેણી ઉપરજ શીદા હતો અને હુંક વખતમાં તેણીનાજ હા-
થની માંગણી કરતો આવતો યશે ?

ફલીની સધળી વાતચીતથી તેણીનાં હૃદય ઉપર કોઇએ આ-
તશ મુકી ચપકો પાડ્યો હોય એટલો અચકાત થતો હતો. તેણીનાં
તનમાં એક અતની આગ સળગી રહી હતી, કદીખી નહીં યુગ્મય
એવો અદેખાઇનાં આતશનો સોળો તેણીના દીલમાં બહુકા મારી
રહ્યો હતો ! મહેરાં-ન્યાં જીએ ત્યાં તેજકમળપત્ત છોકરી તેણીની
વચ્ચે આવતી હતી; તેણીથી વધારેજ સૌ એ છોકરીને માન આ-
પતાં હતાં, તેણીનું પાપ પકડનારખી એજ ફક્કસુર હતી, આત્માં
ખીજવાતથી મનસે ખેલી, અને સેવટે તેણીની ઉમેદોનો નાશ કર-
નારખી એજ કારમખી મક્કાર હતી !

“ઓ, હું એને કેવી ધીકકાઈજ-કેવી ધીકકાઈ છા” તેણીએ હ-
વામાં મુકકીએ ધુમાવી ખીડેલા હોયો વચ્ચે કહ્યું. “હું ખરાં અં-
તકરણથી માણુંજ કે એ દિવસ જતાં જરતી સીક પડીને સદાની
મહારા રરતા વચ્ચેથી ચાલતી થાય ! !”

એવાજ જીરુસા બરેલી રિયતિએ તે ત્યાંથી ઉઠી અને અંદર
બંગલામાં ગઇ, જ્યાંથી સર્વની નજર ચોરાવી એક ચોરની આંધાએ
તે માળ ઉપર ‘સીક રમ’ આગળ જઇ પુગી.

ઉંચર ઉપર સાંમા જાડજ મહેતાજ તેણીને મથ્યાં.

“ઓ, કોણ આલાં, તું છે ?” તેણે ધીમા સાદદે-કાંઈક કય-

વાત અને કંટાળાથી-પુછ્યું. “હું તો સમજી કે નર્સ આવી હોય.”

“નર્સનેથી શું તેડાવી મંગાવીછ? એમ?” તેણીએ, પોતાના છગરમાં અદેખાઇનાં એક ચમટાનો ચચડાત જેમ તેમ સમાવીને, પુછ્યું.

“હા,” જાણીએ કહ્યું. પછી આસપાસ ફીકરથી જોઇ તેવણે વધાર્યું, ‘મરે નર્સનેથી શું થયુંછ? હું બધી વારેવાર જોઉંછ. નીચે મહારી ગેરહાજરીથી બિચારી છોકરીઓ ઉપરથી બધી આપણ પડતી હોયે! અહીં કોઇ હોય તો હું જરા નીચે જાઉં-ને બધું જોઇ કરી છોકરીઓને આપું બેઠું કેની?”

“મોટાંમાય, ત્હમે જાઓની?” તેણીએ તુરત ધીમા અવાજે કહ્યું. “જો ત્હમને અડચણ નહી હોય તો ત્હમારી ગેરહાજરી દર-આન હું પાંચ મીનીટ મહેરાં આગળ બેસજ.”

“એમ? વારું, ત્યારે જરા બેસ.” તેવણુ જારણાં આગળથી ખસી આલાંને જગા કરી આપતાં બોલ્યાં, “હવા દાર કશાંનો હમણાં વખત નથી બધું તરતનુંજ પાએલું છે. હું જીવ નાખતી જઇને પ્રાણી આડીછ; જરા છોકરાંઓને પુછવાનું છે કે આખ્યાં દિવસ સૌ કેમ ઉતું ને જમવા કરવાનું બધું વખતસર ને રીતસરનું મળેલું કે નહીં.”

આલાં તે ‘સીક રમ’માં એખલી પડી; અને તેણીએ તે માંદ-ગીથી ધેરાયલી માદબુખનો સફેદ ચાદર જેવો, સુદ્ધ બુદ્ધ અને વગર હીલચાલ કર્યા વિનાનો ચહેરો તીરસ્કારના આતશ વચ્ચે પજરતા ડાળાએ નિહાલ્યો. ઓ! તે કેટલી બધી માંદી હતી-એકજ દિવસમાં તેણીનાં મુખડા ઉપર કેટલી બધી ભયાનક ફેરફાર થઇ ગયો હતો!

અરે, એ ગંભીર હાલતમાં હજીબી વધુ ગંભીરતા ઉમેરાય તેણી મરી જાય ! તેણીની ચોરીને લગતો ભરમ છાટીમાં રાખી તેણીનાં હસ્તી સદાની નિસ્તીમાં નાખી દેવાય ! તે કંગાલ છોકરીએ તેણીનાં હાથમાં છેક ઉડાણથી દુવા ગુજરી કે આપ જાહેર માંદગીને તેણીની મુદ્દમ બોગ થઈ પડી આ દુન્યામાંથી સદાને માટે કુચ દરી જાય !

કલાકો પછી તેજ દિવસની રાત્રે એક જવાંને, બીજાણે જવાં અગાઉ, પોતાનાં નરમ પુદાળાં બીજાણાં ઉપર ગુંથી મંડીને તે માદનામી સાહેબ પાસે કરગરીને દુવા ચાલી કે મહેરાં અવાસ્થા તેણીની આ બચબરેલી માંદગીમાંથી હસ્તી રમતી ફારેગી પામે અને સોનાં મોઢાં હસ્તાં થાય ! તે ફલી પાડે હતો.

બીજી સહવારે તે ધણો સકકારો 'હોમ'માં આગ્યો, અને સીધો કોઠનીબી રજા પુછ્યા વિના 'સીક રૂમ' આગળ ગયો. ત્યાં તેને માટે કોઠની રીતની સારી ખખર ખોલી થતી હતી નહીં. એક 'નર્સ' તેને સાંભે બારણા આગળજ મળી, જેણીએ, તેને મહેરાંની તખ્ત વિષે ખોખરા અવાજે પુછ્યું ત્યારે, કહ્યું કે આખી રાત તેણી પવનની ઝુમમાં હતી અને વખત જતાં ફેસ ધારતી મર્યોજ થતો જતો હતો. ફલીની આંખમાં ગરમ લાગણીનાં આંતુઓ ધસી આગ્યાં અને તેણે નર્સ પાસ એક વખત તેણીને (મહેરાંને) જોયા માટે કરગરી રજા માગી.

તે ધ્યાની દાસીએ તેનાં બળી ખાધેલા દેખાવ ઉપર દીલસો-ગીથી જોઈ તેને અંદર જવા દીધો. તે બીજાણાં આગળ ગયો, પણ તેણીએ તેની આંખ ખોલી નહીં. તે વાંકો વળ્યો અને તેણીનાં

આઠા તાવથી અખળતા સફેદ કપાળ ઉપર જુસ્સાથી એક ચુમી લઇ, જાણે તેને કોઇ ફાંસી દેવા માયરા આગળ લઇ જતું હોય તેમ, ભારી અને ધીમાં પગલે નીચી નજરે તે તે ઝોરડામાંથી-નસં બાણી જોયા કે તેણી સાથે કશુંથી જોડ્યા વિના-બાહર પડ્યો.

સાંજ પડતાં વાત વધી પડી. આખું 'હોમ' ધારતીથી તમે ઉપર થઇ ગયું. ડાકડર અસ્પંડ્યારજીએ મહેરને 'ન્યુમોન્મા' થયેલો જાહેર કીધો.

'હોમ'માં વરતાં દરેક નાહનાં કે મોહટાંની આંખ આંજુઓથી બીંભાયેલી હતી-આખું 'હોમ' હડી ગમખવારીનાં ગારમાં ગરક મયલું હતું અને હર પગે તેણીને યાદ કરી તેણીની બારે આતુરતા થી એકમેકને ખમર પુછી-ધીમા વિલાપનાં આંજુઓ સૌ કોઇ ખેરવતાં હતાં, જાણે તે બિચારી ખરેખર હકજી થઇ હોય તેમ.

રાત પડી. બડી મુસીબતે પાહલી ડોકરાંઓને છુક બાચકો જમી લેવાને સમજાવી શક્યો અને સૌ છોક મોડી રાતે પોતાના બીજાણા ઉપર-આવતી સહવાર કેવી પડનાર હતી તેના ગમખવાર અંદેશા સાથે-મયાં.

એક જણની જાડી ખુશાલીથી ધડકતી હતી. તે કંગાલ આલાં હતી, જે પોતાના બીજાણા ઉપર આમથી તેમ કોર વાળતી-મહે-રાંને હાથ પગની અદમ વાળેળી સફેદ કપડાંમાં વિંટળાઇને લાડી ઉપર મુલેલી પડેલી જોતી હતી, જ્યારે તેણીના ધાન ઉપર દસ્તુરો તેણીની મેહ સારતા હોય તેવું બહુતર પડતું હતું. તેણી ભારે આનંદથી તે કદર બીજામણા વિચારોમાં રમતી કલાકોના કલાકો સુધી જાગતી થડી રહી. ! !

તેણી પોતાના તે પાપી ખ્યાલોમાંથી ઝમઝમી હતી. એક બીજા નવા દુષ્ટ વિચારે તેણીને ચમકાવીને બીજાણા ઉપર તડી છીંધી. મહેલની પગામાં તે કમકમી રહી-તે નાપાકીથી બરલા વિચારોનું સ્મરણ થતાં તે દહાનાં આખ્યાં અંમમાં ધાસ્તીની એક ઝીણી કંપારી છુટ્યા વિના રહી નહી. તે એક દુષ્ટમાં દુષ્ટ પગલું હતું, જે બરવાને તેણીને હોંમતની ધણીજ થોડી જરૂર હતી. ઓ! એટલી હોંમત તેણીને આવી શકતી હોય! તે એટલું છેલ્લું પગલું બરવાને તેણી સ્હેજ વધારે મક્કમ મનની થઈ શકતી હોય!

તેણી કેટલોકવાર સુધી તે ખ્યાલોના ઉડાણમાં હતરી ગઈ; પછી કોઈ ચોક્કસ ઠરાવ ઉપર આવી ધણી સંભાળથી તેણી બીજાણાની બહાર પડી. તેણીએ એક મીલુખતો સગાવારી અને એક ડેસ્ક આગળ જઈ તેમાંથી એક નોટપેપર કાઢી કાંઈ ધણા ઉતાવળા હાથે ચીત્રી કાઢ્યું. જે તેણીએ લખ્યું તે ફક્ત કાગળની એક જ બાજુ બરી નાખતું હતું. સંભાળથી ખોટાઈગ મારી તેણીએ તે કાગળને પોતાના ટક્યા તળે મુક્યું અને બતી જુગવી નાખી પાછી ઘોળ્યા ઉપર કુદી પડી અને જાણે કર્યુંઓ નહોં બન્યું હોય તેમ બર ઉંઘમાં, ધણા થોડાજ વખતમાં, પડી.

બીજી સહવારે છોકરીઓ સાથે નાસ્તો જમ્યા પછી તે જ્યારે મહેરાંની ખખર પુછવા બીજા બંગલામાં આવી ત્યારે તેણીની છાતીમાં થેલું કાગળ છુપાયલું હતું. નશીબ દેવી તેણી ઉપર પ્રસન્ન હોય તેમ તેણીને દાદર આગળ સામાન ખાનખાહદુર ધનજીશાહ મસ્જા, જેવણે પોતેજ તેણીને મહેરાંના ઝોરડામાં જના કહ્યું.

“દીકરા, રાતની નર્સબી જતી રહીજ ને દીસની નર્સવું કાંઈ

નહીં થઈ શક્યું નથી," તેણે કહ્યું; " અને બિચારી જાણ સહવા-
રની એના આગળ છે. થોડાક વખત હવેર થઈને તમે નહીં બેસો ?
જાણીને બુદ્ધિમાયકા જમાડીને હું તરતજ મોકલી આપશ."

અને તેણી જાણ. જાણીને નીચે ઉતરવા પેદલા સાફ ના પાડી;
પણ તેણીએ-ખાનખાદુરનાં નામે-ધણી બેઠસ કરી ત્યારે પાંચ દસ
મીનીટને ખાતર તેણી નીચે ગયાં અને આલાં તે માંદી છાકરી
આગળ એકવાર પાછી એખલી પડી.

આલાં જ્યારે તેણીનાં ખીલાણા આગળ જઈ ઉભી ત્યારે મ-
હેરાંની આંખ બંધ હતી. તેણીએ નરમ હાથે તે આભરી અખજાને
પસવાડી. મહેરાંએ ધીમેથી પોતાની આંખ ખોલી અને એક શીકાં
દીસસોઝ હરવાં સાથે-તેણી આલાંની કેટલી બધી આભારી હતી તે
દેખાડતી હોય તેમ-તેણીના ચહેરા બહી દીડું.

"તું છે કે, આલાં ?" તેણીએ ધણીજ નખજા અવાજે સવાલ
કીધો. "તે કાંય તજદી લીધી ? હું તો ધણી સારી કાની છેલ !"
અને એટલુંજ બોલતાં તે ખાપડીની છાટી ચાકથી હાંફવા લાગી.
આલાં એક ખુરસી ખેંચી તેણી આગળ બેઠી.

"હાલે અવતાર જોઈને મને ધણું 'શીક' યાચજ, મહેરાં."
તાણી તોડીને નખ કીધેલા સાહદે આલાંએ કહ્યું; "બધાં વાત કરેજ
તેના કંતાંખા તું ધણી બેહાલ દીસેજ. ખોલા કરેને તું એ બધું પ-
ખોડીને વહેલી છેલ !"

"હું પાછી ઉઠું એવી શું કોઈને આશા નથી, આલાં !" તે
માંદીએ જરાખી બિહધા વિના પુછ્યું. તેણીની આંખ હીંમતથી
આલાંનાં જનરાયલા મહેરાં બહી દીકાયલી હતી.

“હા, મહેરાં.” જાણે પોતે કેવું એક દુઃખ પામતી હોય એવાં ચરિત્ર કરી તેણીનો તાપથી ખખળતો હાથ પોતાનામાં લઇ આલાં બોલી. “બધાં ત્હારી આશા છોડીજ બેઠાંજ. જો, મહેરાં! જો તું સારી થવાની હોતે તો મ્હારે માથેની આપદાઓનો કેટલો જલ્દી નિવેદો આવી જતે.” એટલું બોલતાં તેણીએ પોતાનાં ગજવામાંથી એક રૂમાલ કાઢ્યો અને આંખ આગળ લઇ જઈ ચુપ બેઠી, જાણે તેણી માલ દુઃખ પામી રહતી હોય તેમ.

બિચારી મહેરાં! તે તે પેના સમજી શકી નહી. તેણીની આંખમાં દીલગીરીનો ઝાંખો ચળકાટ ઝળકી રહ્યો, અને પોતાના ખીજા હાથે આલાંને પસવાડવાની તેણીએ વેતણુ કીધી.

“હું બધી દલગીર હેઉં, આલાં. શું છે? હું તને કોઇ રીતની મદદ કરી શકું તેવું કાંઇ છે?” તેણીએ ધીમા સાદદે પૂછ્યું.

“જો, તું મને બચાવી શકે તેમ છે, મહેરાં.” આંખ આગળથી રૂમાલ કાઢી લઇ તે બોલી. “પણ-પણ આવા વખતમાં હું તને કેમ કહી શકું? પેલાં “મ્યુઝમ”માંની ગુમ થયલી ચીજોને મટ દિવસ જતાં બધાં મને-મને ચોર માનેછ. મોટાખાવાનેથી મ્હારા પર શક હોય એમ દીસેછ.”

“ત્હારા ઉપર શક !” તેણીએ લગાર અભયખીયા કહ્યું.

“હા,” આલાં ખુરસી ઉપરથી તેણીના ખીજાણા ઉપર જઈ બેઠી. તેણી હવે જલ્દી કામ લેવા ઇચ્છતી હતી, કેમજે યોગજ વખતમાં પાછી મહેરાં ઉપર બેશુધ્ધી ગલખો થવાની તેણીને બધી શીકર હતી. “જો, મહેરાં, હું કેવાં ખરાબ સંકળમાં હમણાં આવી ગયેછ તે તું જાણે છે? જો ફક્ત તું મને મદદ કરી શકતી હોતે! જરા તું સાચુ હોતે!”

“હું-હું કશુંની સમજી શકતી નથી, આલાં.” મહેરાંએ, કશુંની ન સમજ પડવાથી, લગાર ગુંચવાડાથી પુછ્યું;

તેણીનો સાહસ વખત જતાં વધુ ધીમે અને નબળો થતો જતો હતો. “પણ જો તું મને કહેશે તો આવા વખતમાંની હું તને કોઈની રીતની મદદ કરશ.”

“ઓ, ત્યારે તો, ફકટ અહીં સહી કરવાની છે-ફકટ ત્હારું નામ લખવાનું છે, મહેરાં.” પોતાના ગજવામાંથી એક કાગળ ઝંપાટમાં કાઢી મહેરાંના મુખ સામું ધરતાં તે બોલી.

અને પછી તેણીએ વખત ખોલ્યો નહી. એક ટીપાઈ જે ન-જાદીકમાંજ પડી હતી તે ધોલ્યાની લગોલગ લાવી, ગજવામાંથી એક ફાઉન્ટન પેન કાઢી મહેરાંના ધુજતા હાથમાં તેણીએ મુકી અને પછી ધણીજ સંભાળથી, મહેરાંના-એક હાડપીંજર જેવાં હલકાં વા મીસાલ-શરીરને પોતાના હાથનો ટેકો આપી તેણીને તડી કીધી.

“અહીં સહી કરવાની છે,” તેણીએ, ઉશ્કેરાત અને ધાસ્તીથી ધુજતા અવાજે કહ્યું, એ આલાંએ; “એમાં ફકટ એટલુંજ લખવામાં આવ્યુંછ કે હું ચોર નથી.”

અને મહેરાંએ, પોતે કોઈની તરફીયથી આલાંને ખયાલી લેતી હતી, એ શીવાય જીભું કશુંની સમજ્યા વિના, પોતાનું નામ-મહેરાં અવાસ્યા-તે કાગળનાં નીચલા ભાગ ઉપર લખ્યું.

તે લખતાં ખાસ્સી પાંચ મીનીટ તેણીએ લીધી; અને તેટલા વખતમાં તો તે તદ્દન થાકી ગઈ. તેણી ધણી જોશથી હાંફવા લાગી, અને જ્યારે પાછી તેણી ધોલ્યા ઉપર અટીપાટ મુતી ત્યારે અર્ધી

એમુધ્ધીમાં તેણીએ તેણીની આંખ બંધ કરી દીધી. તેજ પળે જો-
રડામાં ભઠ્ઠા આવ્યાં.

કપાડામાં બધું સરખું કરી લઈ-ભઠ્ઠાનું કથાં ઉપરખી ધ્યાન
જેંચાય તે અગાઉ-મહેરાના કપાળ ઉપર વાંકી વળી એક ચુમી-
જો ! તે જુદી. ઝેરી ચુમી !-લઈ, ધીમા પગલે અંગુઠા ઉપર ચાલી,
તે જોરડામાંથી તે દગાખાજ અને નીમકહરામ છોકરી બહાર પડી.

જોરડાની બહાર પડતાં તેણીનું હૈયું ખુશાલીથી ધડકધડક થઈ
વાળ્યું, જ્યારે તેણીના હોયો ઉપર કપટનું એક હસ્તું પથરાઈ રહ્યું
ફોંક, ફોંકના જરાક જેટલી ચાલાકી અને હોંમતને લીધે, હવે
તેણીની પૂરેપૂરી ફોંક થનાર હતી ! તેણીએ ખુશાલીથી મનસે
વમાર્યું.

હા, પ્રીય વાંચનાર, દગાખાજી અને કાવત્રાં કરવામાંજ પોતાની
છંદગીતો પોણા ઉપર ભાગ જરખાદ કરનારાઓ પરવરતી રાસ્તી
બણી પોતે ફોંકની ટોંચ ઉપર જઈને બેસેછ તે વખતે કેટલી હલના
બેદરકાર થતેછ ! તે રાસ્તીનો ચાહનાર સાહેબ શું સદાકાળ એવા
ગુનેહગારોના ગુનાહ બણી આંખ વિંચામણાં કરે છે ? ખરચીતજ
નહી. એવું વિચારવુંથી તે માહનામી સાહેબની નીતીને ગેરધન્સાદ
કીધા જરાખર છે. પુરાંએતે તેઓની પુરાંધની ટોંચ ઉપર ચઢવી
આખરે એક એવો યુગો માર તે મારે છે કે તેના ફટકાથી ટપકાઈ
પડી નાખેથી અને કંગાલતની ખીણમાં સદાના તે કાવત્રાંખોરો
જઈ પડે છે ! !

x

x

x

એક કસાક પછી ખાનખહાદુર ધનગ્રથાહ મહેતા પોતાની

લાયબેરીમાં એકલા, આલાને હાથે લખાયેલું અને મહેરાંને હાથે સહી થયેલું, કાગળ વાંચતા બેઠા હતા.

“વાહલા સાહેબ—હું હવે હઠની બાહર માંદી છેલ્લું, અને ખાત્રીથી જાનુંજ કે આ દુન્યાની યોડા વખતનીજ હું પહોંચી છેલ્લું; તેથી આ હુંક ચીઠ્ઠી મેં ખાસ મહારી વિશ્વાસુ મહી આત્રાં પાસે લખાવીજ, જેનાં મહારા મુનાહની મરતી વેળાની કષ્ટકાત હું આપી જાઉંજ. ત્હમારાં ‘મ્યુકયમ’માંથી જે અવારનવાર ચોરી થતી હતી તેની ચોર હું પોતે છેલ્લું. ત્હમારી માયા મહેરબાનીનો હું આવો બેશરમી બરેબો ભંગ કરતી હતી જે જાણી લાગે, આશા છે કે, મને જરૂર માફ કરજો.

હું છું,

મોહતના ખીજાણા ઉપર પરતાલી
મહેરાં અવાસ્મા.

તે ચીઠ્ઠી તેવણે દસથી બાર વખત વાંચી અને તેને પુરેપુરો અર્થ પોતાના મગજમાં ઉતાર્યો. પછી એક ઊંડો નીસાસો ફેંકી, તે કાગળનો ડુઓ કરી પોતાના ગળવામાં મુકતાં, તેવણુ બારે બેઠથી અરબડયા, “દુન્યા વિશ્વાસનીજ નથી. જ્યારે આના નિરદોષ અહે-રાની છોકરી આટલી હઠની બેવિશ્વાસુ પુરવાર થાયજ ત્યારે પુરતો અરોસો તે કાણની ઉપરજ રાખી શકાય ?”

પ્રકરણ ૧૨.

—*—

મહેરાંની જીવલેણ માંદગીએ યોડાજ વખતમાં કાંઈ તદ્દન નવું જ અને સંતોષકારક રૂપ લઈ લીધું; તે છાકરીએ, - 'હોમ'ની નાહની મોટી નિરોધ અખળાએ જોએ ચાલુ મહેરાં બણી દ્યા અને દી-લસોઝીથી દાઝી જઈ તેણીની 'સીકનેસ' દરમ્યાન ખરાં અંતઃકરણે આંખમાં આંજી સાથે તેણી સાજી થાય એવી દુવાઓ શુભરતાં હતાં તેઓની તથા જવાંન દૂતી પાડે કે જે મહેરાંની મોહત સાધની લાલકરી દરમ્યાન તમામ બેગાખલોજ બની ગયો હતો અને જે તેણીની તંદરોસ્તી માટે ખુદ પાસે બંદગીઓ કરી ચાલુ અરજ કર્યો હતો હતો તેની તથા જાણ મહેતા કે જેવલુ ખડે પગે તેણીનાં બીજાણા આગળ હાજર રહી તેણીને સાજી કરવા માટે પોતાનો જાનથી પટકી પાડતાં હતાં તેવણની-દુંકમાં એમજ કહોની કે તે હોમનાં એકાએ અપવાદ સિવાય નાહનાં કે મોટાં દરેક જણની ખુ-શાલી અને અખળમી વચ્ચે, મોહતની સામે બાઠોબાઠ લડી સાજી થવાની વળાણ લીધી; તેણીની ધક્કતીમાંથી કારેમી માટે સૌ કોઈ કીરતારનાં હજરોહજર શુક્રશુભ કરવા લાગ્યાં, સૌનાં ચહેરાં હસ્તા અને આંસુ થઈ રહ્યાં.

માત્ર બેજ જણનું બાતેન-તે આખાં 'હોમ'માં વસનારાંઓની સાગણીથી વેગળું જઈ-જુદું જુદું જંગ મચાવી રહ્યું; તે એક આજ્ઞા મહેતા હતી, જ્યારે બીજા ખાનમાહદર ધનજીસાહ મહેતા હતા. આજ્ઞાનાં હોદ્દામાં મહેરાંની દિવસો જતાં સારી હાલત ઉપર આવતી જતી મધ્યત બોધ તવેસરની દાખ ઉત્પન્ન થઈ હતી. તે સાજી થઈ

તો વળી હજી ખીજ કેટલી બધી ચીજોમાં તે તેણીની વચ્ચે આવશે એ તેણીને વિચારે આવતા હતા; મગર તે ખ્યાલોમાં—તદન અયા-
નક જે કાંઈ વખતે પેલી ચીજોને લગતાં કાવવાં અને તેની ફતેહ
બરી અસરતો—વિચાર ધુસી જતો ત્યારે તે છોકરીના શીકરથી
લગાર શીકા પડેલા હોયો ઉપર ફતેહનું એક કપડી હરવું દેલાઈ
રહેવું હતું.

ખાપડા ખાનખંડાદુર ધનજીશાહ! તેવણ પોતાની ખાતેનની
લાગણીને કશું રૂપ આપી શક્યા નહીં—મહેરાનાં સાળ થવા ઉપર
નાજ થવું યા દલગીરી બનવું તે તેવણ માટે એક કીસમનું બારી
ઉખ્યાણ થઈ પડ્યું. તે સદેહ મીઠા મુખમુદ્રાની મહિલા બણી દયા
બતાવી તેણીના ગુનાહ બણી આંખ વિચામણાં કરવાં કે તેણીનાં
તે બહારના દેખાવને ખોટો બણી તેણીનું ખાતેન કેટલી હદનું ગંધીકું
હતું તે જાહેર કરવું તે, તેવણને માટે એક બારે ગુંચવણબર્યો સ-
વાલ થઈ ઉભો.

મહેરાની (આલોચે લખેલી) મરતી ધડી વખતનાં ‘કનફેશન’
ની ચીજો તેવણે હજી સુધી કાંઈને પણ દેખાડી હતી નહીં, તેવણનાં
વિશ્વાસ બહેન જામજી કે પાલકીનેથી નહીં; પણ તે અને તેમ ચી-
જોનો વિચાર ચાલુ મનસે કર્યા કરી શું મારગ લેવો તે તેવણ નક્કી
મનસે કરતા હતા, જે અરસોસ કે તેવણને વધારે ગુંચ ખવાડી
ગુંગલાવતું હતું.

“હવે હું કહેવાને ખીલકુલ અયકાતો નથી કે દરદી ધારતીમાંથી
તદન મોકલું થયું.”

એક સાંજે ડોક્ટર અરપંડ્યારજીએ બધાં સનમુખ ખુલાલીથી

પોતાનું મત દર્શાવ્યું, જે સાંભળીને ફક્ત પાંડેએ તે જ વેદનો હાથ-
સાધામાંથી નીકળી પડે એટલાં-જેરથી પોતાનાં હાથમાં બધા હી-
લબો. તે જવાનનું જીમર ખુશાલીથી ગળે આવી અટક્યું અને તુર-
તને તુરત કેટલીક પળો સુધી તેનાથી એક સખ્દથી બોલી શકાયો નહી.

તે ત્યાર પછી પોતાને મકાને ગયો. હવે જે વખત જયજી
તેમાં તેણીના હાથની માંગણી કરી, લગ્નનાં પવિત્ર માંડથી તેણી
સાથે જોડાઈ જવાના ખુશાલીથી જરપુર ખ્યાલે તે પોતાને ધરે પુગ્યો.
ન્યાં જમી ખાધને સુતા પછી તે મહેરાં અને મહેરાંનોજ-તેણી સાથે
પરણીને જાંદમી કેમ યુગ્મરશે તેનાં-આનંદી સ્વપ્નાઓ જેવા લાગ્યો.
આસોસ! તે બીયારો ક્યાં જળ્યતો હતો કે તેની યુરાદ પર હુંક
વખતમાંજ એક જીવલેણ ફટકો પડનાર હતો ?

મહેરાંની ધારતીભરી માંદગીને લગભગ પંદર દિવસ વહી ગયા;
અને ડાકટરે તેણીને ઘરમાં ફરફર કરવાની પરવાનગી આપી. તે
દિવસે સૌની ખુશાલીનો પાર હતો નહી-આખો વખત સૌ કોઈ
ખાઈ પી અને ગાવા વગડવામાંજ મજાગુલ હતું; અને જાણે આજે
તેણીની સાલએહ યા સાજવારી હોય તેમ સૌ કોઈએ કંકુના ટીલા
અને કુલોના હારોથી તેણીને વધાવી લીધી.

જમજી તથા તેવણનાં વાણાતર પાહલીયાની અજાયબી બા-
ગતાં ભાગી નહી. આજે જ્યારે નાહનાંથી મોટાં દરેક જણ આનંદ-
માંજ મજાગુલ હતાં ત્યારે એ શેઠ ધનજીજાહને શું થયું હતું ? તેવ-
ણનાં એક નિર્દોષ બચ્ચાં જેવા સ્વભાવમાં એકદમ એટલો બધો
બીગાડો કેમ થઈ આવ્યો હતો ? તે બન્ને જણાં કશું સમજી ન
શક્યાં-ધનજીજાહ શેઠનાં એ કુંજરાપણાનો ભાવાર્થ તે શેઠાણી કે
એ સમજી શક્યાં નહી.

ફક્ત પાંડેની ખુશાલી આજે તેની સાથે હતી ટોચ ઉપર હતી. તે બ્યારે 'હોમ'વાળા બંગલાના બગીચામાં હાથે થયે ત્યારે તે બગીચામાં ઉડતાં અને મધુર કળાસેર કરતાં પંખીઓનાં જોડલોજ ખુબ મીઠાજી હતો. તે સીસોટીમાં એક 'ઓપેરા' ગાતો ગાતો અંદર વરંડા ઉપર આવ્યો.

"કાંય નહી, આજેજ ટક મળે તો ?" તેણે મનસે વગાર્યું; "કાંય નહી આજ ને આજેજ એ જોકરીના હાથની હું મામણી કરી, એને વચનથી મ્હારે માટે સદાની બાંધી લેઉં ? ને પછી જો ! ખુશાલી ! ! અમે છુટથી ફરશુંફરશું, આજનીજ મારક ગાથું વળ-ડશું ને મોજમજાકમાંજ સદા દીવસા પસાર કરશું ! બાપ જંગો, હું એને હમણું મલવાજ જાઉંજી, તોખી જણે એ મ્હારાથી માધતોના માધલો દુર હોય તેમ મ્હારો જીવ કેટલો બધો અધીરો બનેજી ! મ્હારી મહેરાં-માધ સ્વીટ મર્લ-હું તને ગરીબાઈમાં જો કે રાખજી તોખી આ ધર્યાં ઉપર જે ખડું બેઠસત છે તેજ તને દેખાડશા !"

અને એવા ઘેલા ગાંડા વિચાર કરતો તે પ્યાર ઘેલો જવાંન બુજે ફાંડે ચઢીને હાલરનાં મથાળે આવ્યો, ત્યાંજ સામાં તેને આ-નજાદુર મલ્યા. હરખનાં આવેશમાં આવેલા ફલીતું તેવણનાં બંબીર ચહેરા ઉપર મુદ્દલ ધ્યાન ખેંચાયું નહી અને તેણે તેવણને જીરસાથી હાળીને શેકહેન્ડ કીધી.

"કેમ પપા, કેમ છેજો ?"

"બેડા, ઓલ રાઇટ." ફલીના ચહેરા ઉપર નજર નાખી એક જોડા નીસાસો ફેકી ધનજીશાહ ધીમા સાલદે બોલ્યા. "તું કેમ છે ?"

"જો, મ્હાંડે તો ખુજતાજ ના, મમા-જેટલી મ્હારી તંદરાસ્તી

ખામી રહીત છે, તેતલીજ આજનાં દીનની મ્હારી ખુશાલી પણ સ્વચ્છ
એકબી વાદળો વગરની છે !”

ખાનખડાદુરે એક બીજો જડો નિસાસો નાખ્યો. ૨, તેની
હમેશનો-ખાનખડાદુરના થોડામ જીવ અને પેલી નાપાક ચીઠ્ઠીનાં
પુરાવારાથી-દુંક વખતમાંજ કેવો જડમુળથી નાજ થઈ જનાર હતો !
તે જદા માનવતા ગૃહસ્થનું જીવન જળી ગયું.

“પપા, હું આજે મહેરાં અવાસ્થાનાં હાથની માંગણી કરવાનો
છેઉ,” ફક્ત એ મહેરામાં લાલ થતાં ખાનખડાદુરને કહ્યું: “તમે શું
ધારો? એ મને ના કમુલ કરશે !”

ખાનખડાદુરે એક ધીમે ચોંકીને આંચકા ખાધો અને ફક્ત
હાથ પોતાનામાં મજબુત ધરી રાખી તેની સામે ટગર ટગર જોવા
કીધું. ૨, તેવજુ તે દુઃખમરી હકીકત તેને કેમ કહે ? તેવજુનાં મહેરા
ઉપર જડી ગમીનો છાપ ફેલાઈ રહ્યો, જે હવે ફક્ત જોવામાં
મળી સારી રીતે આવ્યો.

“શું છે, પપા ?” કાંઈ પુરાંની આગાહી થતી હોય તેમ તેનું
હૃદય ધમકારા મારવા લાગ્યું અને તેણે તુરત પ્રજ્યુ.

ડાસાજી કશું જોવા નહી. તેનો હાથ પકડી તેવજુ તેને મુપ-
મુપ પોતાના ખાનખી ઓરડામાં ધસડી લાવ્યા. બ્યારે આખું
‘હોમ’ ખુશાલી વચ્ચે ગાજવાજી રહ્યું હતું, ત્યારે જોને કાજો તે ખુ-
શાલીમયો હોંગામ ઉજવવામાં આવતો હતો. તેને માટેનીજ એક
કમખખત પુરી કાઢણી ધડકતાં ઘેરે ફક્ત પાંડે પોતાના મુરખી
પાળકનાં મોઢેથી સાંભળવા બેઠો.

“સારું થયું તેં મને જણાવ્યું તો, દીકરા,” ધનજીસાહે ખુરસી ઉપર જગા લેતાં અને દરામને સાંભેની ખુરસી ઉપર બેસવાની ઇલાજ કરતાં બોલ્યા. “એ-એ-મહેરાં અવારના આપણે લાયકની નથી. એ નહારી છોકરી છે.”

દક્ષી ચમકીને ટડેલ થઇ બેઠો. તેણે પોતાના કાન દરકાવ્યા અને પોતાનાં હાંતો વચ્ચે પોતાનો નીચલો હોથ દાખી તે ચુપ બેઠો. તે કશું બોલી જ નહીં શક્યો. તેની છાટીમાં ધારતી અને ખેંદની એક એવી જાલેમ લાગણી તે વખતે બરખા થઇ કે તેનાંથી કશું જળી બોલી કહી શકાયું નહીં.

“મને તારી ધણી દયા આવેછ, દક્ષી.” ધનજીસાહે પોતાની ખુરસી તેની લગભગ જમને કહ્યું; “હું જાણુંછ કે તને હંદની બાહર દુઃખ લાગશે, પણ મને કહેવા વગર ચાલતુંજ નથી-તે મ્હારે માથે એક દુઃખભરી દરજ છે-કે એ-એ છોકરીની વર્તણૂક સ્કમંદ છે. તેણી માટે મને જેટલું માન હતું-જેટલી શીદાગીરી અને લાગણી હતી તે-તે—હુંકમાં એમજ સમજની, મ્હારા બેટા, કે તે એક કોડીનેથી મુજની નથી. એક સરમબરેલી બેવિશ્વાસુ અમળા એ છે.”

“ઓ, પપા!” પોતાનાં તે વહાલા પાળકના મુંખમાંથી ઉચા-રેલા સખ્તો સમજી તેમાં કેટલી હંદની સચ્ચાઇ સમાઇ હતી તેનો ખ્યાલ કરતાં તે જવાંને નામુરાદીથી એક પોદાર હીલો. તે બ્યાદાં કશું બોલી શક્યો નહીં. તેજ પળે આલ્યાંએ તેણીની માંડગીનાં પહેલા દિવસે વરંદા ઉપર ઝોચારેલા સખ્તો તેને સાંભરી આવ્યા. અફસોસ ! બોળા ખાનખહાદુરની માફક તેથી મહેરાંની વર્તણૂક બધી તુરતજ સ્કમંદ બની ગયો.

ત્યાર પછી ખાનખહાદુરે તેને સમજાવી હકીકતથી માહિતગાર કરીધો, અને તેનાં પુરાવામાં પેલી નાપાકીથી બરપુર આવડાને હાથે લખાવણી અને મહેરાંને હાથે સહી થયેલી ચીઠ્ઠી તેનાં સરેહ મુખ સામી ધરી.

તેણે તે નીકળી પડતા ડાળાએ વાંચી અને તેનાં મુખમાંથી દુઃખનું એક ડસકણું બહાર પડ્યું.

“હવે, તુંજ જોઇ શકશે, દીકરા ફરાંમ,” તેણે તેનો બરડો પરવાડી કહ્યું, “કે એ છોકરી ઉપર મદાર બાંધવી તદ્દન નકામી છે. ખુદા, તને ત્હારી નાસીપાસી ખમવાને કૌવત બક્ષે; પણ મહેરાંને ત્હારી ધણ્યાણી બનાવવના ખ્યાલ ઉપરથી તું ત્હારો હાથ ઉઠાવ.”

તેનું જીમર જે થોડીક પળો અમાઉ આસાઓથી ઉભરાઇ જતું હતું, જે થોડીજ ચીનીટો અમાઉ મહેરાંના ખ્યાલે કુદાકુદ કરી રહ્યું હતું તે, તમામ બાંગીને જુકો થઇ ગયું, અને જાણે તે તેની જગા ઉપરથી ખસી ગયું હોય તેમ થોડીક પળો તો તે ગોપા ધમકારા કરતુંખી બંધ થઇ ગયું. અરેરે, તેની આસા, ઉમેદને આ એક કેવો કાતીલ ફટકો હતો! તેણે તેનું ધગધગતું માથું પોતાના બે હાથોમાં દાખીને ધર્જું, અને સુકા તસ જેવા હોયો ઉપર પોતાની બેતાકાત જીભ ફેરવી-ગળાં વેર આવી અટકેલાં એક યુગગાતનાં ડચકાં સાથે-તે કર્યુંખી બોલ્યા વિના ચુપ બેઠો. તેની આંખમાંથી ડડદડ આંખુ-ઓ ખરી પડતાં હતાં.

ખાનખહાદુરથી તે દેખાવ દેખી શકાયો નહી. તેવણની આંખમાં પણ કળકળ્યાં બરાબ આબ્યાં તેણે જખેદો વાટે તેને દિલાસો આપવાની એક બર્થ કોશિશ કરીધી. તેની આંખમાંથી ખરી પડતાં

આંબુઓજ તે આપડાની નાસીપાસીથી કમડાઇ ગયલી છાતીમાં સ-
ધારે આણી તેને ટકાવી રાખતાં હતાં.

તે ઓરડામાં એક ગમખવાર સુપડીદી પડરાઇ હતી, જ્યારે
તે આખા 'હોમ'માં ખુશાલી અને આનંદનોજ હોહાકાર મચી
રહ્યો હતો. દરેક જણ-જનનીક આવતી માદી ખખરનાં રહેજળી
ધસારા જણ્યા વિના-મેળમજાહમાં મજાગુલ હતું, ત્યારે ફકટ તેજ
ઓરડામાં ફુગ્ગી વમાસણમાં ફકટ તે એજ જણ્યાંઓ જાડી સુપડી-
દીમાં ગરક ગયાં હતાં.

આખરે ફરામ ઉઠ્યો, એક સો વરપતાં ડોસાની માફક સધળો
વાંદો વળી ગયલો અને તમાગ કપોલાઇ ગયલો. અને પછી ધનશુદ્ધા-
હના ચહેરા ઉપર પોતાની ગમગીન આંખો થોડીક પળો ટાંકી, કશુંખી
કલા વિના તે ત્યાંથી ચાલતો ગયો. ગોળીથી વિંધાઇ ગયા પછી-
મેહટ અગાઉ એક શપ્સ જે મીસાલ મેહટનાં જલેમ તરફડ્યાં મારે
છે તેવીજ રીતે, મુગો કકળાત કરતો તે અમાઓ જવાંન તે ખાનગી
ઓરડાનું ખારણુ ખોલી, પગ ઉપર મુશીખતે ચાલી શકતા એક
ધુમ પીધેલા છાકટા માફક લપેરા ખાતો, બાહર પડ્યો.

ખીજે દીને સહવારના આખખા 'હોમ'માં નવા મયાનક સમા-
ચાર ફરી વળ્યા. આખખું 'હોમ' તમે ઉપર થઇ ગયું. ફળી પાંડેની,
પોતાનાં એખલા 'એમ્મર'માં આખખી રાત 'એન શીવર'થી પીડાયા
પછી, હાલત સહવાર પડતાં ધણી ગંભીર થઇ પડી; અને તેનાં નોઠરે
તે ખખર 'હોમ'માં પુગાડી ત્યારે દરેક જણને કાંઇ વીજળીનો 'શોક'
લાગ્યો હોય તે મીસાલ તે ખખર સાંભળીને એક એક જણ અમ-
કીને હજીયું. એ એકાએક શું થયું? તે ખુશાલ. તંદોરત જવાંનને
એકદમ આવી જલેમ તાવ કેવી રીતે લાગુ પડી? સાંને મારે-જ-
નશુદ્ધાદ શિવાય-તે એક બેદી ઉપ્પાણું થઇ પડ્યું.

ફક્તની તખ્તના માઠા સમાચાર ફરી વળતાં, ખાનખહાદુર
જામજી સાથી પહેલાં તેનાં મકાને જઈ પુગ્યાં. તેઓની પુઠે આજી
મહેતાળી ધરડાતી તજાતી ગઈ.

મામલો તમામ ખીચકોતો જાયો-દીવસો જતાં ફક્તની તખ્ત
ખગડતી જઈ. તાવ દર દીવસે એકેકી ડીમી વધતી જઈ ગઈ ને રે,
ફુંક વખતમાં, સો કોઈ દીમિત હારીને મનસે વમાસ્વા લાગ્યાં કે
તે ખાપણું આવી જન્મું હતું.

પાપરીની પેઠે ખાનખહાદુર પૈસા વેચાં-તેને સાગે કરવાને,
તેને આ જીવલેણ ખોમારીમાંથી ઉઠાડવાને ફકટ આકાશ અને જ-
મીનજ એક કરવાની ખાકી રહી; પણ નહી. કોઈનીથી મહેનતને
જશ મળ્યો નહી, સધળું ફાકટ ગયું, અને-અને-માત્ર આઠ દીવ-
સની માંઠગી બોગરી આજી અને ઉમેદો આપતો તે ઉછરતો જ-
વાંન ગરોચમાંન ખહેસ્ત પામ્યો. 'મહેરા' અને 'મહેરા'નું નામ
જ્યાં ઉપર ચાલુ દિયારી, તે નિરદોષ પુટળીને છેક છેલ્લી ધડીએથી
માઠ કરી-અફસોસ ઘટ્ટીમાં તો તેણી વિષે ધુઈ જ વિચારી-“જીવ-
હના ધાથી તીરે કળ” જની તે બીચારો સહનૌ કુલગુજર થયો.

‘હોમ દ્વાર ધી હૈપલેસ’ને માટે તે એક સાથી ઝળો દિવસ
હતો; તે આલીશાન મકાનની ચોપાસ જોયા ફક્તનીની શિદા આ-
દર વિંટળાઈ ગઈ હતી. જ્યાં જુઓ ત્યાં મમગીની અને હરદયબેદક
કલાંપીત વસી રહેલું જણાતું હતું. ફક્ત સાંતો માનીતો અને વા-
હલો હતો, અને તેનું જવાંન મોહટ સધળાંએને કોઈ પોનીકાંજ
બોલીનું હક થયું હોય તેમ રડાવતું હતું.

આહ, વાંચનાર, એ સધળી અમાધ મમગીનીનું કારણ શું

આણુ મેહતા ન હતી ! ફક્તની ખીલતી છાંદગીનો એટલો જલ્દી નાશ કરી નાંખવા માટે શું તે છોકરી શુનેકમાર ન હતી ? શું તેને “શુદ્ધાધનો મા” લગાડી તેણી આડકત્રી રીતે તેની ખુની ન હતી ? એ સમજાની મુજ તેજ દગાખાજ દદા હતી અને એ સવળી આદત લાંબવામાં શું પરવરની સજ્જમાંથી તે છટકી જનાર હતી ? ખચ્ચી-તજ નહીં.

*

*

*

ફક્ત પાંડેનાં આહરમ વિટાં બાદ પાહલી મારફતે જામજ અને મહેરાં અવાસ્યાને પોતાનાં ખાનગી રૂમમાં ધનજીશાહે બોલાવી મં-આબ્યાં. તે બંને અબજાઓ દીલમાં ધારતી સાથે તે ઝોરડામાં આબ્યાં.

“જઈ, પાહલી, હું આજથી આ બાધને આપણાં ‘હોમ’માંથી રૂબસદ આપવા મંજુજ.” ખાનબહાદુરે ઠસ્સાથી મહેરાંને બતાવી કહ્યું. “એ એક ચોર છે, અને હું એવી એક છુચ્ચી અબજાને આપણા પવિત્ર આશ્રમમાં વધુ વાર આશરો આપવા સાધ ના પાડુંજ.”

જામજ અને પાહલી અજાણીથી :ફાટેલા ડોળે મહેરાં બણી જોવા લાગ્યાં. તે પોતે પણ આ એકાએક તકાળથી તમામ હરણ-ફાર બની તેઓને જોવા લાગી. તેણીના મુખડો ધારતીથી સફેદ અમ્મ મયો, જ્યારે તેણીના ફોથો ફડફડ થવા લાગ્યા.

“હું-હું-તહમુને જરાખી સમજી શકતી નથી, સાહેબ,” મહેરાંએ આંખમાં આંજુઓ સાથે ખીહકથી પોતાનો એક હાથ ધગકારા ગરતી છાટી ઉપર રાખી કહ્યું.

“હું તહમને બધું સમજાઉંજ,” જાણે, મહેરાંનું બોલેલું તેવણે કહ્યું સમજ્યું નહીં હોય તેમ, તેણી બણી જોયા વિના તે વહ પા-

રસી શુસ્સાથી જામી અને પાહલી બણી ફરી બોલ્યા. “પાહલી, આપણાં ‘મુઝમમ’માં જે અવારનવાર ચોરી થયા કરતી હતી તેની ચોર આમ વિશ્વસપાત્રી અમળા છે !”

મહેરાં દુઃખની એક ધીમી ચીસ પાડી જે તથુ કમઘાં પાછળ હતી ગઈ-તેણીનાં સફેદ મુખડાએ મોહટ જેવો સફેદ રંગ ધારણ કર્યો. રે, અફસોસ, કે તે સવળું તેણીની વિરુદ્ધ જવા લાગ્યું.

“સાહેબ, ત્હમે એક ગંભીર શુદ્ધ કરો છો,” તેણીએ કોઠનીખી દયા ઉઠાકેરે એવા અવાજે કહ્યું; “ત્હમે એક જખર્ડે ગોથું ખાઓ છો.”

ધનજીશાહના દીવમાં તેણીનો કરમરેલો સાહસ સમજી દયા આવી. તેવણુ લગાર નરમ બન્યા.

“વાઈ, ત્યારે આ ચીઠ્ઠી માટે ત્હમે શું કહો છો ?” પેત્રી ચીઠ્ઠી કે જે, અરેરે, બાપડી રક્ષી પાંડેની જમ થઈ પડી હતી તે, તેણીનાં મુખ સનમુખ ધરી તેવણુ જરા દયાળુ અવાજે બોલ્યા.

મહેરાંએ તે ચીઠ્ઠી વાંચી. ઓ ! તેણીની તે ખરાબી કરતો પેગામ તે દુઃખી સ્ત્રીએ તરતી આંખે વાંચ્યો, અને તેણી મહેરાંમાં બ્યાદા ને બ્યાદાજ શીકી થતી ગઈ. તેણી આંખઉઘાડી કાંઈ સામે જોઈ થકી નહોં; શરમ અને ધારતીની ભેગી એક ખીચ ચીસ પાડી તે બાપડી એક ખુરસી ઉપર ફરડાઈ પડી.

ઓ ! હમો-હમો ! મહેરાંને હવેજ ખ્યાલ આવી શક્યો કે તે પોતે એક કપડી ઔરતનાં કાવત્રાનો ભોગ થઈ પડી હતી. તેણીની ખીમારી-તેણીનાં બેધ્યાનપણાંની-ને મોહકાણુ હતી. શું તે તેઓને સવળું સમજાવી પોતાના માથેનું ઘેરામણું વાદળું હઠાવી ન શકે ? નહોંજ તે ફેફટ હતું. તેણીનાં નિર્દોષપણામાં માનવાવાહુંજ

કોણ હતું, જ્યારે તેણીની વિરૂધ્ધ એક આટલી મજબૂત સાબીતી હતી ત્યારે ? તે ઉપરાંત—તે ઉપરાંત મને તેવું થાય તોખી ચુપકીને અપત્યાર કરવાનું, આલાને ખચાવી લેવાનું શું તેણીએ વચન આપ્યું ન હતું ?

“કમ, છ, આપ ચીકીને-માટે ત્હમે શું કહેવા માંગો છ ?” ખાનખલાદુરે પાછું ક્યોર સાહદે પૂછ્યું.

મહેરાં ચુપ બેઠી, જાણે પોતે શુનેહગાર હોય તેમ.

“હું ત્હમारी પાસે બોલાસો માગું છ, મીસ અવારમા,” એક-વાર પાછો સવાલ થયો; પણ તેનો જવાબ ન મળતાં તે વૃધ્ધ શખ્સે લગાર તપી આવી વધાર્યું, “હું મ્હારે ત્યાં ત્હમને રાખવા સાદ ના પાડું છ, મીસ અવારમા. ત્હમારાં જેવાં કલકીત ખાનુ મ્હારાં ‘હોમ’ માં વસ્ત્રાં નિર્દોષ સુલકાં માટે ધણાં ધારતીબર્યાં છે. ફકટ આજની રાતજ હું ત્હમને અહીં રાખી સડું છ. આવતી કાલે સહવારે સજા-રાખાં ત્હમે મ્હારું મકાન છોડીને ત્હમારું બોગવી લેજો. અને હવે જાઓ, હું વધુવાર ત્હમને મ્હારી હાજરીમાં જોવા રાજી નથી !” કોઇ દિવસે નહીં ખતાવેલી કઠોરતા અને ઉશ્કેરાતથી ખાનખલાદુરે શુરસાથી ગગડાત કીધી.

મહેરાંને માટે તે તાણાજણી ભર્યા સખ્દો ધણા હતા. ઓ ! એવા સખ્દો સમજવા કરતાં તે ખાપડીનું કોઇ મોહત આણે—કોઇ તેણીની છાત્રીમાં એક તીણી કટારી લારી ભોંકી દે ! તેણી રડી-ધમધમાકાર આંજીઓતો રેલો તે નિર્દોષ પુટલીના માળ ઉપરથી સડી ભોંય ઉપર પડયો.

કોઇ કોઇ બોમ્બુ નહોં—બોલી સમજી નહોં; અને મહેરાં ઉડી-

કાલની બણી દીઠા વિના તે હમરાવ દીલની મહિલા તે ઝોરડો છોડી
ગઈ અને પોતાને માટે અપામલા અલાહેદા ઝોરડામાં જઈ બીજાણું
ઉપર ઉઘે મસ્તક પડી કલાકોનાં કલાકો સુધી ખામોશ રડવા કીધી.

રડતાં રડતાં બ્યારે તેણી ઠાકી ગઈ-તેણીની આંખમાંથી આં-
સુઓનો રેલો સુકાઈ ગયો ત્યારે તે બીચારી અત્તીપાટ પોતાનાં
બીજાણું ઉપર પડી, અને પોતાની કંદારી સ્થિતિનો હર્ષભંદ દીધો
ખ્યાલ કરવા લાગી.

નામોશી, તેણીનાં પવિત્ર નામ ઉપર લાગેલો કલંક, તેણીનું
ખરાબ થયેલું નિરદોષ નામ, તેણીને કમકમાટયી ધમધમાવી મેલવાને
બસ હતું. ઓ! આ દુન્યા ઉપર જીવતું દોનખ જોવાડવા માટે
પરવર તેણીને શા માટે જીવાડતો હતો? તેણી એવી તે શું બુને-
હમાર હતી કે જેથી ખુદ તેણીને આદતની એકમાં આવી રીતે
નાખી તવળાવતો હતો? શું તે આપડીનું મોહટખી એવાજ કક-
જાત વચ્ચે આવનાર હતું?

મોહટ! તેણીની તે ઉડી ગમગીની વખતે તે સખ્ત તેણીની
છાદીમાં એક કેવો સંધ્યારો આણતો હતો! મોહટનું નામ અત્રે
તેણીને કેવું મધુર લાગતું હતું! કાંય નહી તે પોતે પોતાની જાંઘીનો
અંત લાવી નાખે? આ ધર્મી ઉપરનો તેણીનો વસ્વાત હવે શા
ખપતો હતો? તેણી કાણને કાજે જીવે? શા માટે પોતાની જાંઘ-
ગીનો દોરી નાહક લખાવે?

મહેસા-તેણીનાં જીવનનાં છેક ઉડાં પડમાં સમાપ્તો તે વહાયો
જવાત-“જુદાઈનો ધા” કરી તેણીનાં હાથમાંથી સદાનો જતો રહ્યો
હતો; ફક્ત પાંડ કે જેની તેણી બણીની માયાળુ વર્તણૂકે તેણીના

દીલમાં મેં પડેલી લાગણીઓ પાછી સજીવન થઈ હતી, તે બીજારો તો હંમેશની ચાંલીમાં જઈ સુતો હતો; તેણીનું રહું સહું પવિત્ર નામ પશ્ય હવે દાઢવાળું બન્યું હતું, તો કાંય-અરે, કાંય તેણીએ જીવીને વધુ સંતાપ ભોગવવો જોઈએ ?

તેણી ખરાં દીલથી કમકમી હતી. પોતાનો અંત પોતાના હાથે લાવવાના વિચારે તે સુધ્ધી અબળા કમકમાટી ધુણ રહી. જીંદગીનો આપનારખી પરવર છે અને લેનારખી તેજ પાક સાહેબ છે; તો શું તે કીંમતી જીંદગીનો વગર વિચારે નાશ કરી તે એક નવી યુનેક્સારી પોતાના શીર ઉપર ઉપાડી લે ?

નહોંજ ! તેણીને તેણીની જીંદગી લેવાનો કશો હકજ ન હતો. પરવર કદાપી તેણીની કસોટી કરતો હશે. કાંય નહીં હજી તેણીનાં નશીબમાં થોડું ઘણું ખમી સુખ ભોગવવાનું હોય ?

પોતાની જીંદગીનો અંત નહોંજ લાવવાના દ્રઢ વિચાર ઉપર આવી તે કોમળાંગી હતી. આ મકાનમાં રાત્રીખી તોડી પાકવાનું તેણીને મુતાશેજ લાગ્યું નહોં; અને મધ્ય રાત્રેજ અહીંથી બાહર પડવાનો તે અભાગણીએ નિશ્ચય કીધો.

રાત્રીની સિદ્ધા આદર ચોપાસ પંચરાઈ ચુકી હતી, તે વખતે તે અબળા કે જે પોતાનાં પ્યારનો એક વખતે ભોગ આપી પોતાનાં વહાલાંઓને તજી આવી હતી તે, અત્રે બીજી વાર પોતાની કીંમતી આબરૂનો સ્વભોગ આપી તે આશ્રમસ્થાન છોડી રસ્તાની બહાર પડી. રે, અફસોસ, દુન્યાની ક્યા ઉપર છુટેલી તે મહુરીને હવે બીજી વખતે કાણ આશરો આપનાર હતું ? ખુદા સિવાય બીજું, ખચ્ચી-તજ, કોઈ નહોં !

પ્રકરણ ૧૩.

—XX—

દુર, દુર, અને દુર, વગર વિચારે સિદ્ધા અંધકારમાં પોતાનો રસ્તો કાપતી મહેરાં અવાર્યા જતી ગઈ; પોતાની એકલવાઈ સ્થિતિનાં સહેજની ખ્યાલ વગર, પોતે ક્યાં જતી હતી તેનાં જરાખી બાણુ વિના, પોતે ચાલતી હતી તે પગે કે માથે તેની મુદ્દી વગર તે જવાંન મધુરી પડતી ખડતી, માત્ર પોતાની નામોશીનાં ખ્યાલે કમકમીને રડતી, આગળ અને આગળ વધી.

તેણી કશાકોનાં કશાકો સુધી ચાલી. તેણીના પગ ઠાકીને લુસ થઈ મથા હતા; તેણીની છાતી ઠાકથી એક ધમણુ મીસાલ હંચકાતી ને ખંધ થતી હતી; જમીન ઉપર વારંવાર પડી જવાથી તેણીના ગુંડણુ છાલાઈ ગયાં હતાં, જ્યારે તેણીની ખંન્ને હડેલીઓમાંથી બોલીની ધારાઓ વહેતી જતો હતી; તોખી તેણી જરાખી થોખી નહી. પોતે ક્યાં જતી હતી અને જો ગમે તે રસ્તો કાંઈ લેતી હતી, તેનાં કશાંખી કારણુ વગર તે અટુલી અખળા આગળ વધતીજ ગઈ—એક નાળુકે સ્ત્રીની શક્તિની ઉપરાંત જોરથી ચાલી આંખ મીંચી તે સ્વભોગી તારણી, રસ્તો કીધ્યાણુ અંધારામાં અને સમજાન જોઈ શાંતી વચ્ચે કાપવા લાગી.

આપંદે તે થોખી. ખાલી છંદનાં ઉભાં કીધેલાં એક માળનાં એક ઘેરની દીવાલનો ટેકો લઈ હાંફતી છાતીએ અને કળતા પગે, પોતાની ભયાનક સ્થિતિનો ખ્યાલ કરવા તે ખાળા અરધી નસોસ જઈ હતી રહી. તેણી એટલી દો ઠાકી ગઈ હતી કે ખડી મુસ્કેલીથી તેણી હમ લઈ શકતી હતી.

પછી તે જમીન ઉપર ઢૂલી પડી. ચોપાસ સિદ્ધા અધિકાર જોઈ તેણીને તમ્બર આવી ગયા અને ભીંતનો ટેકો લે તે અગાઉ તે જમીનના પગે ટટાર ઉભું રહી શકાયું નહીં, અને પોતાની મુઠ્ઠી મુઠ્ઠી ખોદી એક લપેરા સાથે તે ભોંય ઉપર ગળડી ખાઈ, પટ-કાઈ પડી.

તેણી જ્યારે જમી ત્યારે ચોમેર અંધારું જેમનું તેમ હતું. તેણી જ્યાં પડી હતી ત્યાંની ત્યાંજ હાલમાંની તેણીએ પોતાને ફરકાઈ પડેલી જોઈ. ઠંડી ધાસવાળી જમીન અને કંઈક એકદર દીવાલ તેણીને હાલમાંની આશરો આપતાં હતાં. ત્યાં સમગ્રું જેમનું તેમ હતું—સિદ્ધા અધિકાર, ઉધમાં ન જેવો અવાજ કરતાં પંખીઓ, કસારીઓની જીણી કંપારી આવે તેથી કીચકીચ, બોહળાં આકાશ-આથી ગોચા તેણીની આવી સિદ્ધા સ્થિતિ ઉપર મશકેરી કરતા હોય તેમ ડોકડું કરી જોતા તારાઓ અને એકુળે ગોચાં વાડળાં-ઓનાં કાળાં ધાળાં.

તે જાડી શાંતીમાં એક અવાજે તેણીને ચમકારીને ખીલવરાવી. તે અવાજ કોઈની મારામારીનો હતો—કોઈ હાથોહાથની કરતું હોય એવું મહેરાંને લાગ્યું. મહેરાં ધાસ્તીથી ધરજતી છાંટીએ તે સમજતી બેઠી.

એક બે મીનીટો, કે જે દરમ્યાન તે મારામારી થોળી હોય તે કારણે, કોઈની કીસમની ગડબડ મહેરાંના કાને આવી નહીં. માત્ર એ જ મીનીટો—કેમજો ખીજીજ પગે એક પીસ્તોલના જબરદસ્ત ગોચા ધડાકાએ ત્યાંની હવા ધુજ રહી. તે એક ધણું મોટો ધડાકો હતો કે જેનું 'વાયએશન' લગભગ એક મીનીટ સુધી હવા સાથે અડકી અવાજ કરી રહ્યું.

શું બનતું હતું તેનો મહેરાં રહેજીની વિચાર કરી શકે તે અગાઉ
હાકાઅંધ એક બારણું ઉઘડીને બંધ થઇ જવાનો મહેરાંના કાને
અવાજ પડ્યો. અલકરાપ બંધ કરવાનો અવાજ અને તેની સાથેજ
કોઇ શખ્સનો દાદર ધબરધબર ઉતરી પડવાનો અવાજ તે સુંદરી
સારી રીતે સમજી શકી.

તેણીનું લોહી ઠંબ્ય થઇ ગયું-ગોયા, તેણીનું ધબકારા મારતું
જીગર અવાજ કરતું એક પણ હલું રહી ગયું. તેણીએ, તેણી જે
બીંતનો ટેકો લઇ પડી હતી તે ઘરમાંથી એક લાંબા કાળા આકારને
બાહર પડી, પોતાની તરફ આવતો દીડો. તેણીના મુખમાંથી એક
તીણી યુગ બાહર પડી જતી અટકાવા માટે તેણીએ તેણીના હોથે
મજબુત હાથે ઢાખ્યા અને તે શખ્સ તેણીની છેક લગોલગથી તે-
ણીને દીડા વિના ધણેજ ઝપાટામાં પસાર થઇ ગયો.

મહેરાં એ બધું શું બની ગયું તે કશું દ્રષ્ટી શકી નહીં-તે
એટલી તો સકમળકમ બની ગઇ હતી કે કેટલી પણ સુધી તેણીની
વિચારશક્તિ તેણીને તજી ગઇ હોય તેમ કશો પણ ખ્યાલ કર્યા વગર
ફાટલા ડોળે તે તે અંધારાંની વચ્ચે જોવા લાગી.

ચોડીક પળોમાં તે સાવધ થઇ; અને બીહકથી તેણીનું આખું
તન કાંપવા લાગ્યું તેણી ક્યાં હતી ? તેણીની હાજરી સનમુખ એ
સધળું શું બની ગયું હતું ? એ પીસ્તોલનો ધડાકો શા માટે કરવામાં
આવ્યો હતો ? એ પેલો ચાલી જનારો શખ્સ કોણ હતો ?

પુનઃ ! ઉપલા મનસે સવાલો પુછ્યા પછી એકાએક નવો ખ્યાલ
તેણીના મગજમાં ધસી આવ્યો. જે પેલો પીસ્તોલનો ધડાકો થયો
હતો, તે કાંઈ નહીં પેલા તેણીની લગોલગથી પસાર થઇ જનારો

મરદે ક્યો હોય ? કાંઈ નહીં આ મકાનમાં કોઇનો જીવ લઈ તે નાહતી જતો હોય ? ખુન ! એ વિચારેજ તે કમળેર કોમળાંગીનાં બદનમાંથી કમકમાતની એક ધીમી અને ઝીણી ધ્રુજી વહી ગઈ. તેણી પોતાનાં બે હાથની અદમ વાળી બેઠી અને હવે શું રસ્તો લેવો તેનાં વમાસણમાં પડી.

“મદદ ! ઓ ખોદા, કોઈ મદદ કરો !” એક અતી ધીમો, મદદની આર્જુ કરતો દુઃખથી ભરપૂર અવાજ મહેરાંએ સમજ્યો; અને એકવાર પાછું તેણીની રંગોમાં જોશથી દોડતું લોહી કંપ થઈ ઉઠ્યું.

ઓ ! તે અવાજ ! દુઃખથી કંકળીને સહાયતા માંગતો તે ઉડો ગમગીન સાહદ ! તેણીએ તે અગાઉ ક્યાં સમજ્યો હતો ? તે એક ઝાળખીતો અવાજ હતો; પણ કોણનો, તે તે મુદ્દલ કદખી ન શકી.

“ઓ મદદ ! મહારા જાપ, કોઈ મને મદદ કરો !” તે ઉડો ગમખવાર અવાજ મહેરાંનાં કાને પાછો અથડ્યો, અને તેણી હીમ તથા હવે ખડી ગઈ બેઠી, તે કોઈ મદદની આર્જુ માંગતાને મદદ કરવાના વિચારે. તે અવાજ ધણેજ ધીમો હતો—એટલો તો ધીમો કે જે રાત એટલી બધી શાંત ન હતો તો મહેરાંને કદાચજ કાને તે આવી અહડતે.

તેણી ઉઠીને ઉભી થઈ. પોતાનું સવળું દુઃખ તમામ લુક્કી જઈ તે પરગણુ છોકરી તે મદદનાં પોકારો કરતા શખ્સને સાહય થવા તૈયાર થઈ ગઈ. તંતોસ્તી તંતોસ્તી, ભીંતનો ટેકો લઈ તે તે મકાનની આગળી બાજુએ આવી ઓટલા આગળ ઉભી.

તે આખું મકાન ગુપ્ત અંધારા ગારમાં ગરક હતું; અને

એક બે પળ તો મહેરાંને માનવાને લાલચથી થમ ગઇ કે જે દુઃખની ખુમ પડી હતી તે આ એકાંત મકાનમાંથી નહીંથી હોય; મગર તેણીએ તેજ પળે એમેર પોતાની નજર દોડાવી તો નજદીકનાં અતરાફમાં તેણીને એકથી મકાન નજરે પડી શક્યું નહીં.

“અરે, મહારી રતાંને બચાવા-તેણી આગળ વખતસર પુગી વળવા શું બચે મને મદદ કરનાર કોઇજ નથી?” એકવાર પાછો તે આજુબાજુથી અને નાશીપાસીથી બરપુર અવાજ મહેરાંએ સમજ્યો, અને તે સમજતાં એક જંબ તેણીનાં પગ આગળ ફાલ્યો હોય તેમ તે જમીન ઉપરથી ઉછળી. તેણીને તરતજ તેણીની હેતવંતી કઝીન રતાં યાદ આવી. શું તે કોઇ ઝોળખીતો અવાજ તેણીની વહાલી પીતણીને મારેજ બોલતો હતો ?

“ત્હમે કોણુ છેઓ ?” મહેરાંએ સધળી હાંમત એકઠી કરી પુછ્યું; “હું ત્હમને મદદ કરશ. ત્હમને કેવી રીતની મદદ જોઇયેછ ?” એટલું બોલતાં તેણી ઓટલાની ચાર પાંચ સીડી ઉપર ચઢી માળ ઉપર જવાનાં દાદર આગળ આવી ઉભી.

“ઓ ! ખુદાનો ઉપકાર !” તે અવાજે બારે ઉશ્કેરાતથી કહ્યું; “મેં ત્હમને તરતજ ઝોળખ્યાંછ. તમે મીસ મહેરાં-મહેરાં અવાસ્યાજ છેઓની ? હું કાવસ હાંસોત્યો છેઉં ! ત્હમે મને મદદ કરી શકશો ?”

“હા.”

“ત્યારે તો મહેરાંની કરી દાદરની નીચે એક ફાણસ છે તે સળગાવીને ઉપર ત્હમે નહીં લઇ આવો ?” તેણે કહ્યું; “હું અહીં એમેરથી અંધારામાં તદ્દન મુંઝળાઇ ગયોછ. મને દાદર કેઠેથી જડતો નથી. મહારી પકડી ખાત્રી છે કે દાદરની નીચેજ એક ફાણસ છે, જેમાં માગીસ અને એક નાહની દીવી છે.”

મહેરાંએ જાસ્તી હોંમત પકડી એક અપંગ મનુષ્યની માફક તે ફાણસ શોધી કાઢ્યું; જેમ કરતાં સારે નશીએ તેણીને ઝાંઝી સુ-
શીખત નડી નહી. માચીસથી અંદરજ હતી જે સળગાવી તે અખળા
જરાળી બીઠધા કે અચકાયા વિના તે કરકર બોલતા દાદર ચઢી
પહેલે માળે આવી ઉભી. ત્યાં તેણીને, રતાંને એકવાર આગમાંથી
બળી મરતી બચાવનાર બાહદુર જવાન કાવસ હાંસોત્યાં ઉશકેરાતથી
હાંફતો, મોહટ જેવા સફેદ શીકકા ચહેરા સાથે, સામો મલ્યો. તેની
આંખ આભારથી બરપુર હતી અને કેટલીક પળો સુધી મહેરાંને
ટીક્યા કરી તે ચુપ ઉભો.

“ઓ, ત્હમારો આભાર હું કેમ જીવજ, બસાં મીસ અવાસ્થા ?”
તે, પછી કેટલે વારે, બોલી શક્યો. “ત્હમે મને આજે એવી સવ-
ખતની મદદ કીધીછ, કે જે માટે હું જીંદગીભરનો ત્હમારો ઉપકારી
મલ્યો છ.”

“પણ-પણ તે શું મ્હારી રતાં દુઃખમાં છે ?”

“હા,” કાવસે ઉશકેરાઈ આવી જવાળ દીધો, “એક કમળપ્ત
લેલા જેવો મરદ એની પુઠે લાગેલો છે. એનું ખુન કરવા એ માંગે
છ. પણ તે અમાઉ એ મુજનું હું લોહી પીવજ. ઓ મહેરાંમાય,
હમણાં કંઈબી રીતની વાતચીત કે બોલાસા કરવાનો વખત નથી.
ત્હમે ચાલો, બસ મ્હારી સાથે આવો, આપણે બંને જણાં રતાંને
વખતસર ચેતાબ્યે, તેણીની જીંદગી જતી વખતસર બચાબ્યે. મ્હારા
ખુદા, તું અમને એ છોકરીને ઉગારી લેવા તે જગા ઉપર વખતસર
લઈ જજે !”

અંચવાયલી, અંગલાયલી, તમામ તાજુબ બનેલી મહેરાં અ-

વાસ્તવ્ય પેલું દાણુસ જમીન ઉપર મુકી જણે પોતે ઉધમાં ચાલતી
 હોય તેમ કશીખી ખીનાની માહીતી વિના કાઉની પુઠે સંભાળથી
 ચાલવા લાગી. કાઉ તેણીને દોરવીને નામે લાવ્યો, અને અરધો
 ચાલતો, અરધો દોડતો, તે ઠાકેલી અખળાનેથી તેવીજ રીતની ધરજ
 પાડતો, તે સિદ્ધા અંધકારમાં પોતાનો રસ્તો વાંછી મુકી ગલીમાંથી
 વળી કાપવા લાગ્યો. ખીયારી મહેરાં પોતાનાં તનની ઠાક અને મ-
 નની ખીમારીનાં જરાખી બાણુ વિના તેની પુઠે સધળી ખીનાથી
 ખીનવાકેદ્ર એક કુત્રાં મીસાલ જવા લાગી.

*

*

*

*

રતાં દાવરની જીંદગી તેણી પોતાને તદ્દન અકારી થઈ પડી.
 રોજનો સંતાપ, ધડકધુજરો અને ચાલુ ધીમી ખીમારીની મોહકાણે
 તેણીની તખ્ત ધણી લાડી, અને જે જીંદગીએ તે જીવતી હતી
 તેને હવે વખત જતાં તે આપ દેવા લાગી.

તેણીએ ગરીબાઈમાંથી વૈભવ જોવા થકી એક ઠાગાથી બહે-
 રાંમને પોતાનો કર્યો હતો; પણ અફસોસ! આપણે જાણ્યે છીએ
 તેમ તેની કે તેણીની કાંઈનીજી જીંદગી તે લગનથી કાંઈની કીસમે
 સુખી થઈ શકી હતી નહીં. તે જોડાણથી તેણીએ તેની આશા આ-
 પતી જીંદગીની ધુળ કીધા ઉપરાંત, હવે પસ્તાવાથી કાતરી ખાતાં
 જગરે તેણી સમજી શકતી હતી કે, પોતાની જીંદગીનીખી સર્વાં
 ધુળ વાળી નાખી હતી.

પોતાની જાનમાઈ અને જુહાકીપણાંએ તેણીએ તેને તેણીને
 ધીકારતાં શીખવ્યો હતો; પરંપરા પછી ખ્યાર વધવાને બદલે ઉદ્દેશ
 તે તેણી બણી વધુ સખખત અને ઠંડો બનતો જતો હતો, તે એ-

ધ કે તેણી દિવસો થયાં બીમાર પડતી તો ના તેણીની તે ખબર પુછતો કે ના કાંઈ નોકર નફરો મારફતે ખબર મંગાવતો. તે હવે તદ્દન એકાંતમાં વસ્તો—પોતાનાંજ ઝારડામાં ખાતો પીતો અને સમજું પોતાને હાથે જાતે પોતે ફાડી લેતો, જાણે તેની કાંઈ પરજી-તરજ હસ્તીમાં હોય નહીં તેમ.

એ રતાંને જાણેમ દુઃખ લાગતું હતું—કંઠાજ એકાંતવાસ તેણીને કરડવા આવતો હતો. જો કે કાંઈ હાંસિયો ચાલુ તેણીને ત્યાં ધકલા પછાડા ખાતો હતો; મગર તેની દોસ્તીથી હવે તેણીને કંઠાજા બરેલી લાગતી હતી. તેની સોખત બધી પણ હવે તે ભારે કચ-વાતથી જોવા લાગી.

જો કે પરણ્યા પછી એ ત્રણ મહીના કાંઈની દોસ્તી તેણીને વહાલી જણાતી હતી—તેની સાથે તે અવારનવાર પેત્રી ધુતમ ધાત-મની જગાપર જઈ વહેમમાં તથાઈ તુટતી અને તેણી, બધી નહીં. અને થોડીબી, તેનામાં ઉલટ અને મોજ લેતી હતી; પણ તે માત્ર થોડાજ મહીના. વખત જતાં, ઉપર કહ્યું તેમ, તે તેની દોસ્તીનેથી વખોડવા લાગી. જો કે બહેરામ તરફનો પ્યાર મેળવવાને ખાતર અને તેને તાબેદાર ગોલામ જેવો બનાવી નાખવાને ખાતર તેણીએ દરગાહો, ખાહમણો અને જ્યોતીષોનાં ઘેર જરી નાંખ્યા હતાં, પણ તેમાં અંતે તેણીનું કાંઈજ વલ્યું નહીં. ઉત્તરું જેમ જેમ દિવસો જતા તેમ બહેરામ તરફ તેનું વહાલ વધવા લાગ્યું અને તેણીને ઇનસાફ દેવા ખાતર કહેવુંજ જોઈએ કે તે વહાલ તેણીનાં સાચ્યાં અંતઃકર-ણનું હતું; મગર જેમજેમ ઉડી લામણીઓ તેને માટે તેણીના દીલમાં વસ્વા લાગી તેમતેમ ઉડી ધીકકારની લામણી બહેરામનાં જી-રમાં તેણીને માટે બરપા થવા લાગી. તે તેણી બધી, તેણી સહન કરે

તે કરતાંબી વધારે, ઠડો અને કરડો રહેતો હતો. રતાંથી તે સહન જરાબી થઇ શકતું ન હતું, અને કોઇ કોઇ વેળા તો તેણી એકાંતમાં પરતાવાનું એક કડવું રડવું વારંવાર રડતી અને વારંવાર ધ-ચ્છતી કે તેણી બહેરામને પરણીજ ન હતે-મહેરાંના હક ઉપર તરાપ મારી તેની ધણ્યાણી થઇ બેઠીજ ન હતે.

આપણે તેણી વિષે છેદ્યું વાંચી આવ્યા પછી તેણીએ એકબી બી શાંતીમાં કે સુખી ગુજરી ન હતી. તે કોઇ પેલા શપ્સની હા-જરીથી એટલી તો સખ્ખત રીતે બીહ ગઇ હતી કે-પોતાની બે-સુદ્ધીમાંથી જગૃત થયા પછી-તેણી જરાબી કરારથી વસી શકી નહી. તેણી ચાલુ મોહટ જેવી ફીકફી રહેતી, ચાલુ કાંઇથી બીહક લાગે એવા ખ્યાલોમાંથી ચમકી ઉઠતી અને બખી આવેને એહરે એમથી તેમ ફર્યા કરતી હતી.

તેણીનાં દીલમાં વસેલી તે ધારતી જથુન હતી, જેણે તેણીની તખ્ખત ઉપર ધણી માઠી અસર કોધી. તે ચાલુ માંદી રહેવા લાગી. રાતનાં તે જરાજર ઉઘતી નહી; અને કદાપી-ઉંઝાવાની એક જીતોડ કાશેશ કીધા પછી જો-તેણીને ઉઘ આવતી તો માત્ર પાંચજ મી-નીટમાં તે કાંઇ બીહામણા સ્વપ્નાઓ જોઇ એક જગરદસ્ત ફાળ ખાઇ ઉઠતી અને પછી કલાકોના કલાકો ધારતીથી મુજતાં તને તે ઉઘ વિનાના કોરડા ગુજરતી હતી.

દીવસનાંબી તે ધણી બેકરાર રહેતી હતી. કંઘાળ રાત ગુજર્યા પછી રોજ પોતાનાં ધણીને પટાવી તેણી પોતાની સાથે વાત કરવા બોલાવતી, પણ તે સાદ કાઠનું કાંઇ નજીવું બાહણું કાંધી તેણી આગળ આવવાને ના પાડતો. તેણી એખલો પડતી, તો દિવસ હોવા

છતાંજી પેલો ધારતીબર્યો ખ્યાલ તેણીનાં મગજ ઉપર કુદાકુદ કરી રહેતો અને તેણીને બેચેન બનાવી દેતો હતો.

આ રીતે રતાં એક કંગાળ છંદગી જીવતી હતી. ખાસ કરીને પેલા કોઇ શખ્સની તેણીના જંગલમાં અચાનક હાજરી પછી તેણીની છંદગાની ધણીજ નહીં જીવવા ગમે તેવી થઇ રહી હતી; અને હવે તે હર પળે પોતાનું મોહટ માંગતી હતી.

આહ, કેવો અચાનક ફેરફાર! એક જલેમ દહા કે જે પોતાની જાલમાઇની છેક ટોચ ઉપર આવી, પોતાની ફતેહ ઉપર થોડાજ ખાસ અગાઉ મગફરીથી પુંકારા મારતી હતી, તેનામાં આ એક કેવો ન ધારેલો, ચમતકારબર્યો ફેરફાર થઇ ગયો હતો?

પ્રીય વાંચક, એ કુદરતનો કોપ હતો. બીજાને દુઃખી કરી કોણ સદાકાળ સુખી થઇ શક્યું છે? બીજાનાં હક ઉપર તરાપ મારી, બીજાની છંદગીમાં સંતાપનો સડો નાખી આ ધર્મી ઉપર સુરપુર સમાન સુખ કોણ મેળવી શક્યું છે? કોઇજ નહીં. પુરાનો-કરણીના કાપડા મુજબ-પુરોજ સદાકાળ અંજમ છે; તેમજ નેકને તેઓની નેકી મુજબ આયંદેનેક નતીજે મલ્યા વિના કદીખી રહી શકતોજ નથી.

આજે તેણી આખી રાત ઉંઘ વિનાની કાંધ્યા પછી ધણી સકકારે બાગમાં ઉતરી. હજી સહવારનું પોહર હતું-સૂર્યનારાયણની સવારી આજસુ ઐયાસી લોકને ઉંઘમાંથી બીદાર કરવા હજી આ દુન્યા ઉપર આવી ચુકી ન હતી; પંખીઓ મધુર હલકે રવીરાજની હાજરી માટે રાહ જોતાં, માથું નીચું નમાવી જાણે બંદગી કરતાં હોય તે મીસાલ, માતાં હતાં; ખુશનુમા રાતની મોજ આખ્યા પછી પોતાનાં પુર બાહરમાં ખીલી રહેલાં કુસો ચોપાસ પોતાનો મુગંધ

ફેલાવી નાકની ઈંદ્રીને ખુશાલ કરી રહ્યાં હતાં; દુંકમાં એમજ કં-
હોની કે આખ્યા દિવસનો તે એક સૌથી સરસ વખત હતો—દુઃખીનું
દુઃખ વીસરાવે, સુખીનાં સુખમાં ઉમેરો કરે અને ઠાકેલાંની ઠાક વીસ-
રાવી નાખે એવો.

તે વખતે રતાં હાવર ચીંતાનો ચીદ્યો પોતાનાં મગજ ઉપર
લટકાવી—કુદરતની અદ્ભુત રચના બણી તમામ આંધળી—ખાગમાં
આવી એક બાઝટ ઉપર બેઠી. પરવરનાં હાથે રચાયેલો તે દીલખુશ
દેખાવ તેણીની નજરો સામું ડાચું વકાસી અરકાષ પડ્યો હતો, પણ
તેની બણી વખાણુની નજરે જોઈ તે અસાધારણ શક્તિ માટે ખો-
દાની ખંદગી કરવાનું તેણીને જરાએ સુઝયું નહી.

તેણી બેઠી. કેટલો વાર વેર પોતે પોતાની અંદગી દરમ્યાન
કીધેલી જાણમાઈ માટે પરતાવાથી ખ્યાલ કરતી બેઠરકારીથી કુદરતનાં
દેખાવ બણી જોતી બેઠી. આજેજ અને અત્રેજ પહેલીવાર તેણીને
તેણીની વહાલી કઝીન મહેરાં હૈયે ચઢી આવી—આજેજ તેણી બણી
તેણીનું શુગર દયા અને દીલસોઝીથી જળવા લાગ્યું. ઓ, ગરીબ તે !
હાલમાં તે ક્યાં હશે ? રે, અત્રે તેણી કેમ હશે ? તેણી તેણી તરફ
કેટલી હદની દુર અને ગેરધનસાશી બની હતી—તે ખીચારીના ઉપ-
કારનો ન્યાહલો કેવા અપકારથી તેણીએ વાળી આપ્યો હતો ! આજે
પહેલીજ વાર રતાંની આંખો તે હેતવંતી કઝીન માટે આંજુઓથી
ભરાઈ મઠ. તે પથ્થાતાપનાં આંજુઓ હતાં, મગર શું તેથી તેણીની
ગેરધનસાશી, બેસલુકાઈ અને જાલમાઈ જુલાઈ જવાવાની હતી ?

તેણી બેઠી હતી તેની પછવાડે ઝાંડીમાં એકાએક કાંઈ અખ-
ડાત થયો; પેહલાં તેણી ખીહધી, પછી તેણીનું શુગર ખુશાલીથી

બરથાર લવજી દાવર છેલ્લે । તું મને જીવતો જાણ્યા છતાં બીજો
 વર પૈસા મેળવવા કાજે પરણી આવીછ. તું જાણુતીતી કે હું જી-
 વતો છેલ્લે-તે' મને પેલી નાટકશાળામાં જીવતો જોયો હતો; અને તે
 સમજું છતાં તે' 'બીગમી'નો ગુનાહ તારા માથા ઉપર હોરી લીધોછ.
 જો હું જાહેર થવા માંગતો તો અત્યારનો જાહેર થઇ ચુક્યો હોતો,
 પણ મનેબી મ્હારી મતલબ સાચવવાની હતી. મનેબી તારી માફક
 એક જવાંન ખુણસુરત છોકરી પરણવાની હતી, તેથી હું અત્યાર
 તુલીક મુંગો રહ્યોછ. આજે મને ધણો સરસ લાગ મળ્યોછ. તારો
 વર તો મ્હારા દગાનો ભોમ થઇ પડી ગઇ રાતનો વાંદરા ખાતેનાં
 મ્હારાં છુપાં ઘેરમાં મોહટની શાંતીમાં જઇ સુતોછ. હવે તારી વારી
 આવી છે. પણ હું તને એમ નહીં મારી નાખશ. તારી પાસે જે
 સમજું હશે તે લઇનેજ હું તારો જીવ લેવશ; મને પૈસા તેમજ
 તારી જીંદગીનાં નાશની ધણી અમત્યતા છે, કેમજે, જેમ તે' કીધું
 તેમ, હું બી એક જીવાંન છોકરી પરણનાર છેલ્લે. ચાલ, મને દેખાડ
 તું દોઢયાં કયાં મુકેછ તે?"

મગર રતાં શું બોલે ? શું દેખડે ? ધારતીથી તે ઝોટથી હજી
 સુધીની હજીની ગઇ હતી કે ફાટેલા ડોળે પોતાનાં આગલા વરને
 ટમરટમર ટીકાને જોયા વિના બીજું કશુંબી તે કરી શકી નહી.

"કમ, મ્હારી હસ્તીનો તને હજી કાંઇ પુરો ખ્યાલ આવી
 નથી શકતો?" તે તેણીનું તનખદન હીલચી નાખતાં બોલ્યો; "હું
 તારો આગળો અને હજીનાર બરથાર છેલ્લે એવી તને શું હજી ખાતરી
 નથી થતી ? શું તે માટે હજી તું શકમંદ છે ? અરે જા, ચંડાલ !
 એવા પેના કંઇ મ્હારી આગળ નહીં ચાલશે. હું તો જીવતો જામતો
 જ કેટલો વખત થયો પડેલો હતો; મ્હારી મરણની ખબર ખોટી

અહીં મોકલનારખી દુન હતો. ચાલ, હવે શું કહેછ? રૂપ્યા અને
જર ઝવેરાત ક્યાં મુક્યાંછ તે મને દેખાડેછ કે? નહીં તો તને અહીં
ને અહીંજ લાંબી છત કરી નાખી હું નહાઈ સુજી સમજી લેઉં?

તે કુર શબ્દો સમજી રતાં કમકમીને તેનાથી અળગી થઇ બેઠી.

“અરે, બૈરાંમાય, દુર જ્ઞાનાં નાહસોછ?” તેણીનો ધરજતો હાથ
પોતાનામાં લઇ તેણીને પોતાની તરફ ધસડતાં તે કઠોર અવાજે
બોલ્યો. “ગળું દાણું કે દોઢ્યાં ક્યાં છે તેની જગા ગુપચુપ બતાવો. છ?”

રતાં કશું બોલી શકી નહીં.

ઓ, તે બયાનક પણ! તેણીને સુંગી જોઇ એકદમ તપી આવી
તે બદકાર એક ઝલુની ચીત્તા પેરે ઉછલ્યો, અને પોતાનાં રાયોડી
હાથોમાં તેણીનું ગળું ધરી જોશથી દાખવા લાગ્યો. ઓ, જો તેણે
તેનું આંગળું ખરી જગાએ મુક્યું હતે તો આયજ ધડીએ રતાં તે
જગા ઉપર મુદ્દું થઇ પડતે; પણ નહીં, તેણીની સરજત થોડાક
વખત જરતી જીવવાની હતી.

લવજ તેણીનું ગળું ધણાંજ જોશથી ભચડી શકે તે અગાઉ
કાઈનાં ઉતાવળ્યાં પગલે તે ઝગડી ઉઠ્યો અને તેણીની ગળચી છોડી
દધ ભાગી જવાને મારગ પોતાનાં મનસે રચતો હતો તેતલામાં
પોતાનાં મુદ્દક કે જોને તે મુવેલો ધારતો હતો તેને એક બીજી
જવાંત અબજા સાથે જોઇ તમામ હરજીરાજ થઇ ગયો.

તે એકજ પણ હતી કે જ્યારે તે કાક હાંસોત્યા બણી તેનો
જીવ લેવાની મકસદથી દોડ્યો. તેને કજાંની થોકડ લાગી અને ખાઝટ
સાથે તેનું માથું સખખત રીતે પછડાતાં તે અરધી બેભાનીમાં ત્યાં

ત્યાંજ તુટી પડ્યો । કાઉ તુરતજ તેની બણી ગયો અને તે કમ-
જતનો કબજો પોતાના હાથમાં લીધો.

તેજ પળે રતાંની નજર મહેરાં ઉપર ગઈ; ખીલક અને ખુશ-
લીની એક કારમી ચીજ તેણીના મુખમાંથી બાહર પડી ગઈ અને
જો વખતસર મહેરાં તેણીની વાહરે ધાઈ ન હતો તો જરૂરજ તે
પોતાની સુઢી ખુઢી ખોઢી દીધેલી સ્થિતિમાં જમીન ઉપર જઈ પડતો.

રતાંની ચીજથી અંદરનો બંગલો બધો ધમધમી રહ્યો અને
શું બન્યું હતું તે જોવા નોકરો સાથે બહેરામ કરંજ્યો તે જગા ઉપર
ધસારાબંધ ધસી આવ્યો અને ત્યાં તેની નજરે જે દેખાવ પહેલ્લીજ
પળે પડ્યો તે જોઈને તે તમામ દહવાઈને સ્તબ્ધ થઈ ઉભો !

વાહવા વાંચનાર, ત્હારી નજર સનમુખ પંથરાઈ રહેલો આ
દેખાવ શું તને એકાદ નાટક તખ્તા ઉપર એક સામતા બની જતા
બનાવનો ખ્યાલ નથી આપતો ? એક બાજુએ રતાંનો આગસો વર
ઉધે મસ્તક જખાઈ પડેલો, જેની પાસે ઉશકેરાતથી વાંકો વળેલો
કાઉ હાંસોલ્યો, બીજી બાજુએ બેશુદ્ધ મહેરાંના હાથમાં તુટી પડેલી
રતાં, ત્રીજી બાજુએ નોકર ચાકરો સાથે સ્થિર ઉભેલો, બેસી ગયલાં
ડાયાં અને સુકાઈ ગયલા ચહેરા સાથનો, બહેરામ કરંજ્યો અને
તેઓની આજુબાજુ જવાઈ રહેલો કુદરતનો રખામણો દેખાવ, શું
રંજ ઉપર વારંવાર બનતા ટાપ્પો વીવાંનો, ડીયર વાંચનાર, તને
ભાસ નથી આપતો !

આપણે તે જીવતાં ચીત્રને જરાખી હંઠેયાં વિના તેની ઉપર
સેવટની એક નજર નાખી, સંતોષની આહ અને સાથે દુઃખનો પશુ
એક ધીમે નિસાસો ફેંકી, ધીમે ધીમે એક ડરોપસીન નાખીશું.

મકરણ ૧૪.

સેવર.

ગરબડ, ઘોંટાળો અને દુઃખ એ સર્વ ચીજ આવે છે ત્યારે હંમેશાં એક સામતીજ આવીને ડોળા હુરકતી ઉભી રહે છે. એખી, ડીયર વાંચનાર, કુદરતનો એક ફાંટોજ છે, કે જેની સાંમે કદી કોઈથી થઈ શકાતું નથી. ધૈર્યતા અને સમયમુચકતા તે વખતે ધણી અગત્યની છે અને તેજ બે ઉમદા ગુણો ગમે તેવાં દુઃખનાં ગુંછાને સલામતી સાથે સમુ કરી શકે છે.

બહેરામ કરંજો ગમે તેવાં નયજાં જીગરનો હતો, તોપણ તેનામાં હોંમત અને સમયમુચકતાના બે નેક ગુણોની કોતાહી હતી નહીં. તે પહેલી પળોએ તેની નજર સાંમે જતી રહેલા બનાવથી તમામ બેબાખલો જતી ગયો હતો, ખુશાલી દલગીરી અને અન્ય-ખીનાં એક ભેગા આંચકાની મોહકાણે; તોખી તેણે ધણાજ થોડા વખતમાં પોતાનાં મન ઉપર કાબુ મેળવી લીધો, અને કેવી કીસમે કામ લેવું તે પોતાનાં મગજ સાથે નક્કી કરી નાખ્યું.

તેનાં દીલની વાત નહીં વર્ણવી શકાય એવી હતી. મહેરાની તેના બંગલામાં હાજરીથી તેનું મંદ પડી ગયલું ગમખ્વાર જીગર તેણી બણી ખુશાલીથી કુદકા મારી દોડવા લાગ્યું; તેની પરણેતરની એકાએક બેસુધી, પેલાં રતાંના આગલા ભરથાર કે જેને તે હજી સુધી પોતાનો વડો ભાઈ સમજતો હતો તેનું, જમીન ઉપર લોહી લોહાણુ ઢાલતે લાંબા છત થઈ પડ્યું તેને દલગીરીથી ભરી નાખતો.

હતો, જ્યારે એ સધળું શું અને કેમ બની ગયું હતું તેની બેખબર રીતનાં કારણે તે તમામ અજબખીથી લીન થઇ જતો હતો. એ તથા લાગણીઓ વચ્ચે, આપણે ઉપર વાંચ્યું તેમ, તે પહેલાં હૃદયની બાહર અકાગાઇ ગયો હતો, પણ જરાજ વારમાં સાવધ થઇ ગયો.

“પુત્રને વાસ્તે આ બાઇને પહેલાં અંદર મોકલી દેઓ!” સવજનાં બેસુધ આકાર આગળ ગુંઠણ મંડીને પહેલાં કાવસે કહ્યું, “એવણ બેસુધ થઇ ગયાં.”

બહેરામે તુરતજ પોતાનું ધ્યાન પોતાની પરણેતર બહી બેચ્યું. તે તેણી બહી ગયો અને તેનો નાણુક બોલે પોતાના હાથોમાં ઉપાડી, મહેરાંને તેની પછવાડે આવવાની નિશાણી કરતાં, અંદર બંગલામાં ગયો; જ્યાં એકબી સમ્મ બોધ્યા વિના તે તેણીને જમણ કરવાના ઉપાયો લેવા લાગ્યો. મહેરાં તેને મદદ કરવા લાગી.

“હું અહીં બેસુંજી, બહેરામ,” મહેરાં, જરાક વારે બહેરામનાં મુખ બહી જોયા વિના ધણી ધીમા સાહેદે, બોલી; “તમે ડાકટરને બોલાવાની કાંઈ ગોઠવણ કરો.”

તે તુરતજ ગયો; અને બાહર બગીચામાં ઉમેલા પોતાનાં તોફારોમાંથી એકને કાઢી ડાકટરને જલ્દી તેડી લાવવાનો હેતુમ કાઢ્યો. ત્યાર પછી તે પેલા સવજના બેસુધ આકાર કે જ્યાં કાંઈ તેની સારવાર કરતો પડ્યો હતો તે બહી ગયો.

“માણેક હજી સાંજે નથી થયો, કાવસ ?” તેણે પુછ્યું.

“નહી, બહેરામ,” કાવસે જવાબ દીધો; “એ ધીમે ધીમે પોતાની મુધીમાં આવશે. પણ એને તું તારો લાઇ-ડૉ. માણેક કરંબા-તરીકે મણવાની એક જખરી શુલ કરેજી. એ તારો બાઈ

“કોઈ-એ તો કાંઈ બલતોજ પોતાગીર છે.”

અહેરામ અભયબી અને ગુંચવાડાથી પોતાના મીત્રનું કાંઈ બોપવા લાગ્યો.

“હું પોતે એને જોળખતો નથી,” કાવસે કહ્યું; “ગણ રાતે હું મ્હારા ઝોરડામાં સુતો હતો, તેતલાં એક કાંઈ શખ્સે આવી મને કહ્યું કે બાઈ રતનબાઈ બહુ ધાસ્તીબરેલી હાલતમાં આવી પડ્યાં છે તેથી તેવણને જાણવવા વાંદરા ખાતે જવાની મને બહુ જરૂર હતી. કાંઈથી વધુ પરપુછ કર્યા વમર હું તૈયાર થઈ વાંદરે ગયો, જ્યાં સ્ટેશન પર મને આમજ શખ્સ મળ્યો હતો. મેં ડા. કરંજયા ધારી ત્હારાં વાઈદને માટે પુછ્યું-તે વખતે મને સહેજથી ખ્યાલ હતો નહીં કે એ ત્હારો બાઈ નહીં હશે-ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે તે બીયારી કાંઈ આફતમાં છે અને મ્હારે જલદી જઈ પુગવું જોઈએ. મને દ-આનો સહેજથી ખ્યાલ આવ્યો નહીં અને તુરત હું એની પુઠે ગયો. તે મને એક બધે દુર આવેલાં એકાંત મકાનમાં લઈ ગયો, જ્યાં મને કહેવા લાગ્યો કે તે મને ત્યાં મ્હાઈ ખુન કરવા લઈ આવ્યો હતો. તેણે કહ્યું હતું કે હું એ રતાંનો બરથાર છું અને તેથી મ્હાઈ નિકંદન કાંઈ નાખવાની એને બહુ અગત્યતા હતી. હું સમજી જઈ ચકચો કે અહીં કાંઈ દગો રમાતો હતો. મેં ચુસ્તપથી ગગડાત કરી કહ્યું કે એને મને એકદમ જતો ચુકવો જોઈએ. પણ તેથી ન કરતાં તેણે પોતાનાં ગજવાંમાંથી એક રીવોલ્વર કાંઈ મ્હારી સામે ટાંકી; મેં તે ડુંટવી લેવાની કોશિશ કીધી. પણ હું લાચાર બન્યો. તેણે એક જખરદસ્ત બાર કર્યો અને મને સુવેલો ધારી તે મકાનમાંથી ચાલી ગયો. હું તે વખતે તદ્દન હીમત હારી ગયો; મને રતાંની હાંકીની બહુ ધાસ્તી લાગી. અંધાઈ એટલું બધું તો હતું કે શું રસ્તો લેવો તે મને કંઈની

મુઠ પડ્યું નહીં. આખરે એક દરેસ્તાઈ મદદ મને મળી અને તે ત્હારી વાઘડની કઝીન મીસ અવારયા હતી.”

“મીસ મહેરાં અવારયા ?” બેહરામે પોકાર્યું; “તે કેમ અને ? એ ત્યાં કેવી રીતે આવી શકી ?”

પણ તે સવાલનો જવાબ કરવાનો કાવસને વખત ન મળ્યો; કેમજે તેજ પળે લવજી પોતાની સુઢીમાં આવ્યો અને વળી તેજ પળે પેસો નોકર જે ડાક્ટરને તેડવા ગયો હતો તે એક જવાન ડાક્ટર સાથે આવી લાગ્યો.

તે ડાક્ટર કાણ હતો ? હા-તે ડા. માણેક કરંજયા પોતે હતો, કે જેને જેતાં હરખબર બેહરામ તેની બણી દોડ્યો.

પ્રીય વાંચનાર, એ ડાક્ટર અને પેલા લવજીમાં એટલી હદનું મલતાપાર્યું હતું કે જે અત્રે એ કરંજયા બાઇઓનાં માતાજી ખુદ બપુદ તેઓ સામે આવીને ઉમાં રહે તો તેઓ પણ તે બેમાં પોતાનો દીકરો કાણ હતો તે પારખી કાઢતાં લગાર મુશકેલીમાં આવી પડે. માત્ર પોશાકથીજ તેઓ જુદા પડતા હતા. બાકી દરેક ચીજમાં તેઓ એક સરખા હતા.

“કેમ બેહરામ, શું છે ?” લવજી બણી જોયા વિના તે મોટા ડાક્ટર સાહેબે પુછ્યું.

બેહરામ પોતાનાં બાઇને પોતાની પરણેતર આગળ લઇ ગયેહ. તે ડાક્ટર સાહેબે તેણીની જાગૃત કરવાનાં કેટલાક પછાડા માર્યા; અને પછી દયા અને દીલસોઝીથી બેહરામ તથા મહેરાં બણી બેંધ નાશીપાસીથી પોતાનું મોહ કુમળાવ્યું.

“બેહરામ, આઇ એમ વૅરી સૌરી,” તેણે બેહરામના કાન

ઉપર પડી કહ્યું “આય બાપ યોડાજ કલાકની આ દુન્યાની પહોરોણી છે. કદાચ પોતાની બેસુધીમાંજ ખલાસ થઇ જશે. એ બાપને કંઈ કશાનો જખરો ‘શૌક’ લાગ્યો; અને તેની જખરદસ્ત ખાધેલી ધાસ્તીની એ મોહકાણુ છે.”

બેહરામે મહેરાં બણી જોયું; આશ્ચર્ય કે નીરાશીથી ? અને તેણીના ગાલ ઉપરથી ટપકટપક સડી પડતાં આંશુઓ જોઇ તેને તે મધુર પુટળીને પોતાની ગાંઠમાં સંપૂર્ણ જોડી દાખી તેણીનાં કજરાયત્રા ગાલો ઉપર મોહખતનાં સીસો મારવાની એક પવિત્ર લાલચ થઇ આવી. તે અટકી ગયો; સંજોગ અને બની ગયલા ઉપરા સાપરી બનાવને આધીન થઇ તે તે લાલચને શરણે ગયો નહી.

“મને હજી બીજાં ધંડાં ઠેકાણે ‘વીઝીટ’ લેવાની છે, બેહરામ,” તે વડા બાપએ કહ્યું; “હું હાલમાં થોડી શકતો નથી. હું સાંજના જરૂર પાછો આવશ. મને ત્હારી સાથે ધણી વાત કરવાની છે. સાહેબજી.” તે શેકહેન્ડ કરી બાહર પડ્યો, જેની પુડે બેહરામ ગયો.

ડાકટરનું ના તો પોતાના મીત્ર કે ના તો પોતાને મળતા આવતા શખ્સ ઉપર ધ્યાન ખેંચાયું અને તે શુપચુપ આદ્યો ગયો.

“બેહરામ,” બેહરામને પોતાના બણી તેડી કાવસે કહ્યું; “આય શખ્સનું હવે તું શું કરવા માંગે છે ? ત્હારા કાંઈ બાળક મારફતે પોલીસને બોલાવી મંગાવ, કે એના જેવા હમારનો હવાલો આપણે એ લોકને સોંપી દઇએ.”

“સાહેબ, કંઈ બીજું ઉતાવળું પગલું બરો તે અગાઉ હજી વખત વિચાર કરજો.” લવજીએ ધોધારી અવાજે કહ્યું. “હું તો શરમ વગરનો બેશરમ આદમી છું. મને પોલીસનાં હાથમાં સોંપતો તો ત્હારા

બાવાનું કાંઈ જતું નથી. ખોદવાનું છે તહમને. તહમારી આખરને એક જખરો ધકકો પુગનાર છે, જે તહમે મને કોઈખી કીસમે ઉધારે પાડશે તો.”

“એહરામ, એના ધુતારાની પરવાહ કરવાની કશીખી જરૂર નથી,” કાવસે ઉશ્કેરાયત્રા અવાજે કહ્યું.

“આય ખાત્રી બપકી નથી, મી. એહરામ કરંખ્યા,” લવજીએ ગંભીરાધ અને એક અકત્રમંદ માણસનાં દરેક હાવભાવથી કહ્યું. “મને ખુશ્લો પાડવાત્રી તહમારી આખરને ધણો ધકકો પુગશે. તહમે કદાપી જાણતા નહીં હશે. પણ હું તહમારી પરણેતરનો આંગલો અને હકદાર ભરથાર લવજી હાવર છું !.....નહિ, સાહેબ, એવું કડવું મોઢું કરવાની કશીખી અગત્યતા નથી. મને ઘેસો આસામી ના ધારતાં; પણ હું જે કેહું તે તદન સારત છે. રતાં તહમારી સાથે એક હડહડતો ફગો રમીજ, જે જે તહમે અત્રે એને હાજર કરશે તો એ જરૂર કપુત્ર કરી દીધા વિના રહેવાની નથી.”

“એનો એકખી શબ્દ ના માન, એહરામ. એ હમારા મુજનો એકએક શબ્દ પુરવાર કરેજ કે એ એક અડકલ વિનાનો ઘેસો આ-દમી છે,” કાવસે તપી આવી કહ્યું: “એને મ્હાઈ ખુન કરવાની વેત્રણ કીધીજ-રતાંનુંખી ખુન કરવાની એ અણી પર હતો; એને ના જવા દે, એહરામ, એને ના છોડ.”

એહરામ પુરતો શાંત અને ગંભીર હતો. તે વિચારવંત અદાએ કશુંખી બોલ્યા વિના ચુપ હતો. તે બોલીજ શું શકે ?

“સાહેબ, કદાચ મ્હાઈ બોલવું અને મ્હાઈ કાર્ય તહમને એક થેલા આદમી જેવું લાગતું હશે.” લવજીએ, એહરામને ચુપ જોઈ,

હોમતથી ચલાવ્યું; “પણ જો ત્હમે મને બરાબર સમજશો તો ક-
દાપી મને જરૂરનસાદ ચતો ત્હમો અટકાવશો. હા, મેં બમે ખુન
કરવાની વેતણ કીધીહ અને તેખી મ્હારી મતજમને ખાતર, તોખી
જો મેં કરવાની કોશિશ કીધીહ તેમાં હું જરાખી ખોટો નથી. મી-
કરંજ્યા, આજની ધડી સુધી હું મ્હારી ઇમારી પરજેતરના બરથાર
તરીકે આય ગૃહસ્થને ધારતો હતો અને તેથીજ મેં એવણું ખુન
કરવાની કોશિશ કીધીહ; પણ નશીખ સંજોગે એવણુ બચી ગયાહ-
કેમ, તે હું સહેજખી કહી શકતો નથી. સાહેબ, એક પરજેતર,
પોતાના આગલા બરથારને ઝાળખ્યા અને તે જીવતો હતો એવું
બધ્યા છતાં ખીજ સાથે પરણીને મોખ્યાં બોમને, તે તેણીનો હક-
દાર બરથાર કેમ જોઇ અને સાંખી શકે? તોખી મેં ધણી હોમત
બરેલી રીતે બધું સાંખ્યુંહ. જ્યારે ખમવાની મ્હારામાં તાકાત નજ
રહી, ત્યારે હું એક દીને ત્હમારા બંમલામાં ધસી આવ્યો, રતાંતું
ખુન કરવાની મક્કસદથી. મગર મને એકાએક ડુટી નીકળેજો જોઇ તે
અબજાએ પાડેલી ચીશે અને ત્હમારી ‘ઓ માણેક-મારા બાઈ’ની
જુમે મને તમામ ‘નર્વસ’ બનાવી દીધો, અને હું ગાફેલ જવો ત્યાંથી
બાગી ગયો હતો. ત્યાર પછીની મ્હારાં દીલની લાગણી અને ઉશકે-
રાતનો હું ત્હમને કશોજ ખ્યાલ આપી શકતો નથી. મેં ત્હમને
રતાંની જુટી મોહ બળમાં રસેલા ધાર્યા, જ્યારે આ ગૃહસ્થ કે જે-
વણુને હું ચાલુ એની સાથે જોતો હોવાથી તેવણુને હું તેણીનો બર-
થાર માનવા લાગ્યો હતો.

“હું એક વાર નવો ઠાગો રમ્યો; અને તે શું હતું તે આ આ-
ગમજનું ત્હમને એવણે સમજાવ્યું હશે કે કદાપી પાછળથી સમજા-
વશે. હું આજે સહવારેખી એ મ્હારી પરજેતરનું ખુન કરવાનીજ મક્ક-

સદથી અંદર દાખલ થયો હતો, પણ અફસોસ કે હું જરામી મ્હારી બીજી કાશીમાં ફાળ્યો નથી. સાહેબ, મેં પુરતો ખોલાસો કાઢીયો. હવે હું જ્યાંના ખોલવા ચાહતો નથી. મ્હારો કેસ હવે હું ત્હમારી 'કૉમન સેન્સ' ઉપર સોંપુંછ. જો કદાપી ત્હમને દુન્યાંનો ડર હોય તો-પણ નહીં; એ કહેવા અગાઉ મ્હારે એક બે ખોલ વધારે ત્હમારી દીલસોઝી ખેંચવા માટે ખોલવા જોઈએ. સાહેબ, હું એક બીજી છોકરીને ચાહુંછ-તે છોકરી મને દુન્યાંની બીજી બધી ચીજો કરતાં સૌથી વાહલી છે. તે છોકરીને ખાતર હું ત્હમને અપીલ કરુંછ કે ત્હમે જેઓ પગલું બરો તે અગાઉ એક નહીં, પણ એક લાખ વખત વિચાર કરજો." તે અહીં થોડ્યો-દમ લેવા તે ઉશ્કેરાયેલા અપસ અહીં ચુપ ઉભો.

બેહરામ અને કાવસ એકમેકનું મોહ જોતા ચુપ ઉભા. રતાંની ચોકકસ વખતની વર્તણૂક હવે તેઓનાં મગજ સનમુખ ધાધ આવી અને તેનો મર્મ હવેજ તેઓ દૃષ્ટી શકયા. પેલા નાટક વેળાએ ડીચે-ટરમાં બનેલો બનાવ અને લવજીને જોઈને તેણીનો ગભરાત અને અતુરતાનું કારણ કાવસ હવેજ દૃષ્ટી શકયો. તેણી લવજીને જોઈને કાંધ બેશુદ્ધ થઈ ગઈ હતી, અને લવજી તેનાં બાઈને ઘણાજ મંલતો આવતો, પણ તે કાંધ તેનો બાઈ ન હતો તે, બેહરામ કર્યો આપજ ધડીએ સમજી શકયો.

"પણ-પણ-ત્યારે હવે ત્હમે કરવા શું મગિાછ ?" કાવસે પુછ્યું.

"મ્હારી પરણેતરનું ખુન, નહીં તો કાઠેમાં જઈ છુટા હોય." લવજીએ જવાબ દીધો; "હું એનેથી કાંઈની રીતે છુટા થવા માંડુંછ."

“પણ તમારી પાસે એ તમારી પરણેતર છે એવો દાવો કરવા માટે સામેતીઓ શું છે?”

“અમારાં લગનની સરટીશીકેટ અને એની સાથે પડાવેલો એક ફોટો,” તેણે હાંમતથી કહ્યું.

“પણ એ બધી જોઈએ કરવાની કશી જરૂર નથી,” અત્યાર સુધી ચુપ ઉભેલો બેઠરામ બોલ્યો; “કેમજો-કેમજો એ છોકરીની અબજ નજીક છે.”

કાવસ કે લવજીને કાંઈપી રીતનો વધુ હુંકારો કાઢવાની ટક મળે તે અગાઉ બંગલામાંથી એક નોકર ફાંફળો ફાંફળો આવ્યો અને બેઠરામને અંદર ‘પેલાં નવાં આવેલાં બાઈ’ બહુ તાકીદે બોલાવેલું એવું કહ્યું. તે તુરંતજ ગયો, જેની પુઠે કાક અને લવજીની એક જાજ બોલ્યા વિના ગયા.

બેઠરામને બારણા આગળજ મહેરાંનો રડતો આકાર મળ્યો.

“રતાં-રતાં, તમારું માંગેલું, બેઠરામ.” તેણીએ કહ્યું. તે બી-ચારી આખા તને ધુનતી હતી, હવે પછી શું બનનાર હતું તેનાં અંધારો.

બેઠરામ પોતાની પરણેતર આગળ ગયો. આહા! તેણીમાં મુખમાં ઉપર અબજની જાંખી રોશની અત્યાર આગમજની દેલાઈ ચુકી હતી. તે બડીનો તેણીનો મરતો દેખાવ જોઈ-તેણી મને તેવી ઘુંડી હતી છતાં-બેઠરામની આંખમાં દીલસોઝીના ઝળઝળાં બરાઈ આવ્યાં!

“બેઠરામ, મ્હારી આમજ આવો.” ત્યાં ધાંતી હતી-એક મોઢઠ કીનારે મુતેલા આસામીના જોરડામાં જોડાયે તેટલી હતી

હડી યાંતી અને ચુપકીદી ત્યાં ફેલાયતી હતી; અને તે વખતે ખેં-
ચાયતી જખાંએ રતાં બોલી: બેહરામ તુરત તેણી મથી ચુંડણી પડી
વાંકા વળ્યો અને તે શું કહેવા ધમ્મતી હતી તે સમજવા લાગ્યો.
“મેહરાં, મેહરાં, તું ક્યાં છે?” મહેરાં જીવ નાખતી તેણી આગળ
જઈ પુછી. રતાંએ તે બંનેના હાથો પોતાનામાં લીધા: “બેહરામ,
મહેરાં, હું બાણુજી અને સૌ કાંઈ બાણુજી કે હવે હું મરી જવાની
છેઉં. ત્હમે બોકા રડીને શું કરશો? એ ત્હમારાં કીમતી આંજીઓને
લાવકની હું જરાબી નથી. બેહરામ, મહેરાં, હું ઠગારી છેઉં; મેં
સારી દુન્યાને ઠગીજી. બેહરામ, તું ફરેક રીતે છુટા છે. હું ત્હારી
જીદી પરણેતર છેઉં-ઓ! ઓ!” અને અહીં તે પાછી નસોસ થઈ
પડી-ઉપરું સધળું તોતરી અને ખેંચાતી જખાંને બોલી તે થાકી
મઈ, અને બેભાનીમાં કેટલોક વખત ચુપ સૂતી.

તે પાછી જગી ત્યારે તેણીમાં ધણે અદ્ભુત ફેરફાર થઈ
ગયો હતો-તેણીનાં મુખ ઉપરથી લોહીનું એકકે એક દીપું ઉડી ગયલું
હતું, અને એક મરતાં આસામી કરતાં તે એક સફેદ મીણનાં બના-
વેલાં પુટળાંને વધુ મન્નતી આવતી હતી.

“ઠગારી મહેરાં, મેં તને ઘણું દુઃખ દીધુંજી. ઓ! બેહરામ,
મેં તનેબી કાંઈ રીતનું સુખ નથી દેખાડયું.” તેણીએ મરતી જખાંએ
વધાર્યું; “પણ-પણ-પણ-ઓ!-ત્હમે બોલો, કે ત્હમે અને માફ
કીધુંજી?”

“રતાં, અમેઝાએ તને માફ કીધુંજી!” તે બંને જણાંએ કહ્યું.

“ખુદા ત્હમોને સુખી રાખે!” રતાં બોલી; અને બસ તેજ તે-
ણીનાં સેવટનાં અખંદો હતા. તેણીની આંખે સપળાં અંધારાં ફરી

વન્યાં, તેણીનો એક બે પળ જીવ ધણો મનરાવા લાગ્યો અને અધાસ ! થોડીક ધડી ધરટલો ચાલી તે જવાંત અખળાનો જીવ તેણીના ખોળયામાંથી હડી ગયો.

ઝાઢાકી દોર પાંચરી રહેલાં માણસો પોતાનો દોર ચલાવતી વખતે મોહટનાં ફરેશતાને તમામ વિસરી જાય છે; જો તેઓને સેહ-જખી અજળનાં ફરેશતાને લગતો ખ્યાલ થોડીક ધડીથી આવી શકતો હોય તો તેઓને તેઓના તુચ્છપણાનો પુરેપુરો વિચાર આવી શકે. મગર ચાલતા વખતમાં આજે કેટલા માણસો મોહટનો ડર રાખે છે ? જો આજે મરણની બીહક દરેકના હૈયામાં હરપળે ચાલુ લાગ્યા કરતી હોય, તો આ ક્ષણભંજર દુન્યામાં એટલા બધા દગા ફટકા અને કાવાદાવા હોઇજ કેમ શકે ? અને તો પછી તેવા દગા ફટકા અને સુખ દુઃખને મોટાં રૂપમાં વાંચનાર સનમુખ રજી કરવાની મહાન લેખકોને ટકજ સ્થાની મળતે ? અરે, મને એમજ પૂછવા દોની કે તો પછી આ દુન્યામાં પ્યાર મોહમતનાં 'રસ કસ વગરનાં' ટા-હેલાં ચીતારનાર લેખકોની હસ્તીજ હોતે કયાં ?

*

*

*

બેહરામ કરંજ્યાએ પોતાની માવીતર અને બાઇને પોતાના ખંમલામાં બોલાવી મંગાવ્યાં; મહેરાની પાસખાની કરવા અને રતાંનાં બદનની થોડી વ્યવસ્થા અને શ્વાન કાધ્યા પછીની સધળી કીયા કામ કરવાને માટે તેમની મદદની તેને જરૂર હતી.

તેણીનો તુરત સચકાર કરવામાં આવ્યો અને સાંજેસાંજ બહુ-તર બહુ તેણીને અવલમંજર પોંદ્યાડી. આ રીતે તે એક જાત્રેમ અખળા, દુન્યામાં બની શકી એટલી જલ્દી જલ્દી કરી, આવડે મોહટને

સરણે જઈ પોતાની કરણીનો, આ દુ-પાંમાં કશોખી બસાઈનો પમ-
રાત ફેલાવ્યા વિના, જરાય આપવા મીનોષ જેહાંતમાં સદાની
જઈ સુતી.

અને હવે આપણે હુંક કરશું. બહેરામનાં માવિતરને, રતાનાં
આહરમને દિવસે બેહરામે છેલ્લા છ મહીનામાં શું બની ગયું હતું તે
સધળું કહ્યું. તે કવી રીતે સોલીસીટર બનાજી મારફતે પોતાના કુ-
આના વિલ્લને લગતું સમજી સુરત ગયો હતો—ત્યાં રતાને બહેને તે
મહેરાંને મળ્યો અને તેણીના પ્યારમાં પડ્યો—સોલીસીટરને ત્યાંને
ધોંટાળો—તેની નખખા લાગણીની મોહકાણુ-રતાની તેની સાથનાં
લગનની ઉતાવળ-લગન પછીની તેની કંગાલ જીંદગી-રતાનો ઠામો
વિગેરે સધળું તેવણુને તેણે જણાવ્યું. કવી રીતે લવજ અને તેનો
બાધ મળતા આવતા હતા તેથી તેવણુને તેણે જણાવ્યું, ત્યારે તે
બહી માવિતર ધણી હયરત રહી અને પોતાનાં વડા બેટાને છાટીએ
દાખી ખરાં હરખનાં આંજીઓ સાથે તેની ધણી ધણી મારી ચાહી.

અને ત્યાર પછી તેઓ સાથેજ રહ્યાં. એ માય દીકરાઓએ
બેહરામ સાથે મહેરાંના લગન કરી નાખવાની ધણી ઉતાવળ અને
આતુરતા દેખાડી મગર મહેરાંએ ગમગીન સાહેદે તે લોકને ફકટ
છ મહીના થોખવાની અરજ કીધી.

“વાહલા બેહરામ,” તેણી બેહરામનાં પાંસાંમાં બરાબ આંખમાં
આંજીઓ સાથે બોલી, “ફકટ છ મહીના થોખો. છ મહીનામાં કશુંખી
ખાટું મોળું નથી થઈ જતું. હું સદાની તહમારીજ છેજી ! મમર
મહારેથી રતાં જરા થઈને સુલાતી નથી; માત્ર એ મહારી હેતવંતી
કઝીનનો ગમ સુલાવાજ હું તહમારી પાસેથી છ મહીનાની મહેતલ
માંગી લેઉછ.”

અને બેઠરાંમે ખુશી સાથે સખુરી રાખવાનું વચન આપ્યું. જમાનાઓ અને વરસો વહી જાયછે તો પછી એટલું અરધું વરસ ખસાર થઈ જતાં કેટલો વિલંબ લાગવાનો ? અને તેથીને વચન આપી તેથીના મુખ ઉપર એક ચુંબન લઈ-ઓ, વાહલી મીઠી તે કીસી ! આજે કેટલા મહીનાઓ પછી તે વાહલાંઓના હોયો એકમેક સાથે દબાતા હતા !-તે જોરડો છોડી જતો રહ્યો.

x

x

x

બરી જુએ ખાધા વગર ખીજાં જુખ્યાંની જુખ ટાળવી એ, પ્રીત વાંચક, ખરી સખાવત છે. ઠીંગડાંનાં કપડાં પહેડી તાપમાં બળી મરતાં અને ઠંડીમાં આકડી જતા નગનનું આંગ ધાંકવું એ ખરૂં પર-ગજીમણું છે. પરોપકાર, વાહલાં વાંચનાર, એજ કીસમનો થવો જો-ઈએ; પોતાનાં તન ઉપર થોડી મણી કપ્ટી ખેંચી અને પોતાની મો-જનો થોડો ધણો ભોગ આપી ખીજાંના સુખમાં ઉત્કટ લેવી એજ ખરૂં જ્ઞાન છે.

બેઠરામ કરંજ્યો છ મહીના પછી જ્યારે પાછો પરણ્યો ત્યારે તેણે કામળી કીસમની ધામધુમ કીધી નહી. તેણે, જો પોતે ધામધુ-મથી પરણ્યો તો કેટલો ખરચ થતો તેનો અડસટો કાપ્યો અને તેટલી મોટી રકમનાં તેણે દાળ ચોખા અને કપડાં ચપડાં કેટલાંક નિરાધાર પારસી કુટુંબોમાં વેંદ્યા આપ્યા અને એક તેવીજ મોટી રકમનો એક 'હોમ ફોર ધી હેલ્પલેસ'નાં મુરખી સુકાની સાહેબ ઉપર, પોતાની પરણેતરનાં આગ્રહથી, નનામે મોકલી આપ્યો.

તે લગન ધણાંજ અપચુપ બેઠરામનાં બંગલામાં થયાં; અને લગન પછી તુરતજ તે જોડું સુરત-ગમે તો 'હનીમુન' યુજારવા કહો-

ઉપડી ગયું. ત્યાં તેઓ બધાં શીરીનખાઇ દુખાસને ત્યાં ઉતર્યા, જે-વણે તેઓને ધણી બોંહસ કરીને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા હતાં. બધાં શીરીનખાઇઓ હરખ તેઓને જોઇને માથો સમાથો નહી, અને મહેરાને કેટલો વાર વેર પોતાનાં પાસામાં દાખી તેણીના કાનમાં બલી દુવાના સખુનો રેડ્યા કીધા.

તેવણની બોંહસ આગળ તે તુરતનું પરણેલું જોડું લાચાર બન્યું; અને ખાસ્સા જે મહીના તેઓને સુરતમાં તોડી પાડવાની ગાથા ફરજ પડી. તેઓ ચાલુ પોતાની માનીતી જગા—‘હોપ પુલ’—ઉપર ફરવા આવતાં અને સધળી ગર્ભ ગુજરી યાદ કરી અવારનવાર હરખ અને ગમીનાં ભેગાં આંજીઓ ખેરવતાં.

એક દિવસે સાંજે છેક ધણે મોડેથી તેઓ પુલ ઉપર ફરવા ગયાં અને ત્યાં બેસી ટાહેલાં કરતાં તેઓને ધરે જતાં હઠની બાહર મેલું થયું. તેઓ જતાવળમાં ચાલી જતાં હતાં, જેટલાં એક ચીથડે-હાલ પારસી અબળા, જેણી પુલનાં કટેરાનો ટેકો લઇ ડચકાં ખાઇ ધસાધસ રડતી હતી, તેણી ઉપર તેઓનું ધ્યાન ખેંચાતાં સ્વભાવીક હમાં રહેવાની અને તેણી વિષે પુછવાની તે પરમજી દંપતીને લાલચ થઇ.

“બાઇ, તું કાંઇ મુશીબતમાં છે ?” મહેરાંએ લાગણીથી પુછતા સાહેબે પુછ્યું.

તે કમનસીબ અબળા પોતાનાં દુઃખનાં આંજીઓ ખેરવવામાં એટલી તો અકચુર હતી કે તેણીએ મહેરાંનો સવાલ સમજ્યો નહી.

“બાઇ, તું રોડે કાંઈ ?” મહેરાંએ પાછું પુછ્યું; અને તેણીની પાસે બેસી જતાં વધાર્યું, “હું તને કોઈની રીતની મદદ કરશ.”

તે રડતી છોકરીએ પોતાનો એકરો ઉચક્યો; અને-અને-વાં-
અનાર, તે કાણ હતી ? એવી તે તે કાણ અખળા હતી કે જેને
જોઈને મીસીસ બેહરામ કરંજ્યા અમમીને પાછી ખડી થઈ હતી ?

“આલાં ? આલાં મેહતા ! તું અહીં !” મહેરાંએ ક્યા અને
અખળખીનાં ભેગા ઉશ્કેરાતથી પુછ્યું. “આય ત્હારો શું અવતાર ?
તું અહીં ખેસી કાંય રડેછ ?”

તે છોકરી કશું બોલી નહીં; મગર ચાલુ એક ખોદખતક
રડવું રડવા કીધી.

ક્યાણુ મહેરાં ! તેણીનું હૈયું મોમ મીસાલ પીગળી ગયું અને
તેણી પણ અવાચક જેવી હતી રહી રડવા લાગી. અફસોસ ! તે નેક
અખળાથી તે છોકરીનો આવો ખરગરતે દિવસ-જે કે તેણી તેણી
સાથે હતી બાહર લુચ્ચાઈ અને ફરેખ રમી હતી છતાં-જોઈ શકાયો
નહો. અને તેણી પણ તેણીનાં આંખુઓમાં પોતાનાં આંખુઓ
રડવા લાગી.

“ઉઠ, તું અહીં ના ખેસ. મ્હારે ઘેર ચાલ.” મહેરાંએ પોતાનાં
આંખુઓ લુછી નાખી કહ્યું. “બેહરામ, આય મ્હારી જીવેખ-
નની સહી છે. હું એને આપણે આશરે લેઈ તો ત્હમને કશીખી
અડચણ છે !”

બેહરામને અડચણ હોયજ શાની ? પોતાની પરણેતરને રાજ
રાખવી અને તેણીનો પડયો બોલ ઉપાડી લેવો તે તેનાં મનથી એક
મોજ જેવું હતું અને તે, ત્યારે, આલાંને આશરો આપવા નાજ
શાનો પાડી શકે ? તેણે પોતાની ખુશી દેખાડી.

“ચાલ મ્હારે ઘેરે, આલાં,” તેણીએ પટાવતથી કહ્યું અને આલાંએ તેણીના ચેહરા બહુી જોયું. તે અમરનો ચેહરોજ ન હતો, તુમાખી કે તુડો; પણ તેને અદ્વે તેણીની ઉડો ગયત્રી આંખ, કાંઈ દુઃખ ખમ્યાથી તે પુરતી ઘડાયત્રી અને નમ્ર થયત્રી હતી એવું કહી આપતી હતી.

વાત એમ બની હતી કે-આલાંએ રસ્તામાં ચાલતાં પરતાવાથી બરપુર અવાજે કહ્યું હતું તેમ-‘હોમ’નાં મ્યુઝયમમાંથી મોટી મોટી ચીજો ચોરી તે કાઢ ગોઠ્યાને આપતી હતી, જે મુંબાઈ જઈને સ-ધળું વેચી આવી, અર્ધા પૈસા પોતે રાખતો અને અર્ધા તેણીને આપતો; જેમાંથી, ફક્તને પરણવાની ઉમેદમાં, તેણી મોંઘાં મોંઘાં કપ-ડાંઓની ખરીદી કરતી હતી.

હવે મહેરાંએ તેણીની ચોરી પકડ્યાથી તેણી પાછી તેવું કરવાની હોંમત કરી શકી નહી, જે તેનાં પેત્રા ગોઠ્યાને રમ્યું નહિ. તેણે તેણી ઉપર ટકાળ કરવા માંડ્યા અને જો તે તેણી માટે કાંઈ નવું ખીજું નહી લઈ આવશે, યાતો તેણી તેની સાથે થોડા વખ-તમાં અહીંથી ન્હાસી જઈ પોતાની સાથે નહિ આવશે તો સપ્તજો બરકો ફાડી દેવાની તેને ધમકી બતાવી હતી.

ઉઝાછળી આલાં ! પાછી ચોરી કરવાની તેણીની હોંમત યજ નહી, તેમજ પોતાનું પાપ કુટી જાય એખી તેણીને રમ્યું નહી, અને તેથી તેની સાથે નાહસી જવાનું તેણીને વાજખી ભાગ્યું; અને એક રાતે ગોઠવણ સુજળ તે તેની સાથે ભાગી ગઈ.

એવા ઉઝાછળાં પગલાંનું હંમેશાં શું સેવટ આવે છે ? કંગા-લ્યત, હળીદ્રતા અને દુઃખ સિવાય ખીજું કાંઈજ નહી. પેલા કાઠ

જાણ્યા સાથે તેણીને મુદ્દલ ખાઝયું નહીં; ચાલુ ટપો થવા લાગ્યો અને આખરે આલાંતું સપજી પાપ ખાનખહાદુર આગળ-એક લંબાણ કાગળ મારફતે-ફાડી નાખી, તેણીને તજી તે જતો રહ્યો.

“ઓ મહેરાં, મેં એટલું છતાં શું શું સેહબુજી તેનો તને પ્રશ્ન પચાસ કેમ આપી શકું?” સેવટે તેણીએ હમ્મેયું; “મેં જુખ અને જીંધ વિનાનાં ચાલુ અઠવાડયાંના અઠવાડયાં કાઢ્યાંજ અને આખરે મહારેથી મહારી જાંગી નહીજ સેહવાઇ ત્યારે તેનો અંત લાવી નાખવાનાં નક્કી ધરાનાથી હું પુલ આગળ જઈ એકી હતી!”

તેજ રાતે મહેરાંએ એક ધણું આગ્રહ કરતું કાગળ ખાનખહાદુર ઉપર લખી કાઢ્યું, જેમાં આલાંએ પુરતું ખમ્યું હતું અને તેણી પુરતી પરનાઇ હતી એવું જણાવી, તેણીને ખાતર આલાંને પોતાનાં આશ્રમસ્થાનમાં એકવાર પાછી રાખવી એવું કરગરીને લખ્યું.

ખાનખહાદુરે તુરત વળતે ટપાલે જવાખ મોકલ્યો. તેમાં તેવણે મહેરાંની ધણી દરચુજર ચાહી, અને તેણીને ખાતર તેણીને પાછી લેવાનું તેવણે કપ્પુલ કીધું. જે દીવસે તેણીને તે કાગળ સુરતમાં મળ્યું, તેજ સાંજે બહેરામને એક પત્ર કાવસ હાસિલયા તરફથી મળ્યો, જેમાં તે જણાવતો હતો કે તે મુબાઇ સદાનું છોડી અમેરીકા ઉપડી ગયો હતો. મહેરાં અને બહેરામ તેને માટે ખરાં જીમરે દીલસોજી થી દાઝી ગયાં.

બસ, વાંચનાર! હવે વધવનાં વાદળાંઓ સંધળાં વીખરાઇ મયાં છે. સર્વ તેઓની કરણીનાં ફેજ પુખ્યાં છે. નેક બહેરામ અને મહેરાંને તેઓને લાયકનો પુરેપુરો બદલો મળ્યો છે, ત્યારે હવે જરતી કહેવાની શું જરૂર છે?

કોમળ નહી, ફક્ત એટલું જ કે આ વારતાના હીરો અને હીરો-
 ણન હાલમાં જેટલું સંતોષી સુખ ભોગવે છે, તેવું જ પરમ સુખ તમો
 મહારાં બન્નાં વાંચનારાંઓ, સદાકાળ ભોગવતા રહો. એવી નેક દુવા
 ગુજરી હું મહારી આરામ માગતી કલમને બાજીએ મુકીશ. વળી
 પાછાં એકવાર આ જીંદગીમાં મધ્યે તેઠલાં, વાંચનાર વાહલા, ટટા !

અમારત.

“દીલે આરામ”

લોકમાનીતું રસીલું

પ્યારું માસીક

વરસાનું લવાજમ રૂ. ૩, છુટક

નકલ ૦/-

૩૦ કાફરડ મારકેટ—મુંબઈ.

